LISTOVI

O SLOBODNOM ZIDARSTVU

UZ DODATAK

KRATKA POVIJEST SLOBODNOGA ZIDARSTVA

NA STRANI I U HRVATSKOJ.

NAPISAO

Bojničić

IVAN PRIGORSKI.

NAKLADA PISCA.

TISAK DIONIČKE TISKARE U ZAGREBU.

LISTOVI

O SLOBODNOM ZIDARSTVU

UZ DODATAK

KRATKA POVIJEST SLOBODNOGA ZIDARSTVA

NA STRANI I U HRVATSKOJ.

Ivan pl. Bojničić

ZAGREB 1911.
DIONIČKA TISKARA U ZAGREBU.

PRIPOMENAK.

Listovi, koji se ovdje iznose, nastali su povodom izmjene misli dvaju pobratima, Prijatelji, što ih čitahu, držali su, da ima u njima mnogo toga, što bi moglo i šire krugove zanimati. Oni su u njima našli jedan obće kulturni nazor o svijetu, koji bi mogao da bude Hrvatima i Srbima putokaz za njihov kulturni razvoj. Nagovarali me zato, da ta pisma izdam, a ja sam se tomu pozivu odazvao, jer mi se čini, da se tu zastupa neko osebujno stanovište spram slobodno zidarske — osobito njemačke literature.

Englezi, kao osnivači slobodnoga zidarstva u današnjem obliku, podali su mu onaj široki internationalni značaj, koji polazi sa principa liberalizma i tolerancije, te se upire jedino na humanistički smjer obrazovanih ljudi; Njemci dali su mu izraz nekoga obćega svjetskoga gradjanstva t. zv. Weltbürgertum, ali su zabrazdili u mistički pastorski kult nekoga nepoznatoga božanstva; Romanski narodi tražili su u ložama neku falangu za učvršćenje gradjanske slobode. Naš slobodni zidar pako traži glavni zadatak slobodnoga zidarstva u radu oko kul-

ture i napretka, na koji su zvani svi ljudi bez razlike vjere i narodnosti. On ističe, da život po sebi ima neku vrijednost i da je radi ljepote svoje vrijedan, da ispunja naše željkovanje i da se radi njega upustimo i u borbu. Slobodno zidarstvo kao kulturno nastojanje ne može da bude anationalno, jer će sljedbenici njegovi raditi u prvom redu oko kulturnih potreba svoga naroda. Za Hrvate i Srbe napose drži pisac listova, da bi slobodno zidarstvo moglo biti sredstvo za kulturno zbliženje njihovo, te da bi narodu pocjepkanu po vjeri i državama, moglo dati podloge za zajednički kulturni rad, koja ne bi dirala u ničije vjersko i političko osvjedočenje.

Nazore svoje nastojao je pisac, da razvije na osnovu preraznih pisaca filozofskih i povjesnih, te je gledao, da i tudje misli, koje su često vrlo daleko od slobodnoga zidarstva izrečene, svede u sklad sa temom, koju obradjuje. Sve, što čita, posmatra on sa slobodno-zidarskoga gledišta. a u tome leži i originalnost ovih listova. Razumije se, da tu nije bilo svagda moguće, da se navedu vrela ili istaknu pisci, jer bi to prekidalo živost sloga. Osim u listovima citiranih, služio se je pisac djelima Euckena, H. St. Chamberlaina, Spencera, Tolstoja, dra. Bischoffa, dra. Katscha itd. Listovima dodana je kratka povijest slobodnoga zidarstva, kojoj je služilo podlogom djelo B o o s s die Geschichte, der Freimaurerei.

Zagreb, o Božiću 1910.

J. P.

LISTOVI

O SLOBODNOM ZIDARSTVU.

I.

Dragi Milane!

Poslije našega sastanka u ubavom Zagorju, boravio sam još neko vrijeme u Štajerskoj, te se istom jučer vratih kući, gdje me dočeka tvoje milo pismo. Iz njega vidim, kako se i tebe živo dojmio naš nenadani sastanak, gdje smo malo ne iza 15 godina opet jednom uhvatili priliku, da se od srca porazgovorimo. Vidim, da je i tebi taj sastanak osvježio srce prospominjanim uspomenama mladosti naše. Valjda si i ti kao i ja ponio uvjerenje, da se naša stara pobratimska veza ni u tom nizu godina nije rasklimala, te da i kao zreli muževi ostadosmo suglasni i po načelima i po pregnuću, po mislima i čuvstvu — isto onako, kao i u ono sretno doba, kad su se naše srodne duše našle zajedno.

I baš ovaj, još iz djetinje dobe trajni i nikad ne pomućeni vez srdaca naših, nuka me, da se vratim na jedno mjesto u tvojem pismu. Pišeš mi naime, kako ti prijatelj B., s kojim si o našem susretaju govorio, — „odao", da sam ja revni slobodni zidar. Tome dodaješ: „Zar je za vas tajna tako strog zakon, da ni stari prijatelj i sumišljenik, koga si jedva

iza dugog vremena opet zagrlio, nije smio ništa o tom saznati ?"

Taj prigovor bio bi opravdan, da sam na izravno tvoje pitanje tajio, te pripadam tomu savezu, ili da sam makar samo izbjegavao izravni odgovor. Nu kako se valjda sjećaš, mi nismo za cijelo vrijeme našega sastanka ni govorili o slobodnom zidarstvu, niti se desila prilika, da to pitanje potaknem ja.

Treba da znaš, te ne leži u biću slobodnoga zidara, da se s tim svojim svojstvom ističe, ili da traži prigode, kako bi mogao o masonstvu govoriti. On se ne razmeće tim, što pripada tome društvu, osobito, kad nitko od nas ne ide za tim, da snubi članove ; jer onaj, koji se za to društvo zanima, ili šta više, želi da i sam postane članom, naći će lako puta i načina, da tu želju poluči. — Da je naš razgovor skrenuo na masonstvo, budi uvjeren, ja se ne bih žacao, da se drugu iz mladosti „odam" kao slobodni zidar i ja bih se ponosno priznao članom ovoga društva. Obveza tajne ne leži dakle u tom, da krijemo, ako pripadamo slobodno-zidarskom savezu. Prepušta se posve sudu svakoga člana, hoće li se javno priznati slobodnim zidarom ili ne. Nu sa načelima se našim ne slaže, da to ističemo, — najmanje onda, kad tome nema ni prilike, ni povoda.

Stvar medjutim leži u nečem drugom. Vrlo je raširena misao, da smo mi slobodni zidari neka tajna sekta, koja ima bog zna kakove tendencije. Mi da se skrivamo ; ne zna se, tko su članovi ; ne zna se, kakve imamo ciljeve i što radimo u svojim sastancima. — Te

tvrdnje ipak ne stoje. Mi nismo nikakova tajna sekta. Svagdje, gdje osnivamo ložu, — a tim nazivom krstimo naše društvo, — podnašamo zakonitoj vlasti naša pravila na potvrdu, gdjegod se to zahtijeva ; javljamo joj našega predsjednika i mjesto naših sastanaka ; cilj i svrha našeg društva izloženi su u našim pravilima. Osim toga cilj i svrha slobodnoga zidarstva danas već su u nebrojenim spisima izloženi, pa se tu ne može više o kakovoj tajni govoriti. Danas već je posve razjašnjeno, da je cilj slobodnoga zidarstva težnja za istinom i nastojanje oko oplemenjivanja ljudskoga roda time, da se najprije pojedinci oplemene i boljima učine, pa zato da je zadaća svega zidarskoga rada, da oplemeni ljudsko srce i da ga zagrije za sve, što je lijepo i plemenito.

Nebrojeni su spisi jasno dokazali, da se u tom pravcu vanredno mnogo u raznim ložama radi, a ima i sva sila dokaza zato, da se ova družba bavi u vrlo opsežnoj mjeri dobrotvornošću, te da su tim svrhama ogromne svote privedene. Ima dakle dosta dokaza, da se ova družba svojski trudi, kako će svoj zadatak vršiti i dovinuti se svomu cilju. Pa kad je to sve poznato i kad si svaki lako može o tom pribaviti razjašnjenje, onda se ne može reći, da smo neko tajno društvo. Ali to dašto stoji, da smo ekskluzivni, da ne primamo svakoga u svoje kolo, a istina je i to, da naše radove ne iznosimo na javu. Napokon i mi možemo, da imamo svojih — da tako rečem — obiteljskih tajna, a mora biti i nama do-

zvoljeno, da ih čuvamo. Ta nijedno društvo nije obvezano, da izvan kruga svojih članova dozvoljava i nečlanovima, pristup k svojim sastancima niti je dužno, da svoje interne stvari iznosi na pazar. Samo za nas ne bi smjelo da vrijedi ovo pravilo; samo kod nas se hoće, da se ruše zidovi našega privatnoga stana i da se zavirkuje, kako se sakupljamo oko stola i kakove zalogaje uživamo! A šta može vanjski svijet zanimati, da sazna naše znakove, po kojima se braća razaznavaju, kad hoće da si pruže ruke u zajedničko nastojanje?

Sve u jedno mogu reći, da mi nismo nikakovo t a j n o, nego samo ekskluzivno društvo, koje pazi, koga prima, pa zato tajna sama po sebi kod nas nije zakon, nu zato smatramo mi š u t l j i v o s t kao jednu veliku krijepost. Mi ne govorimo o našim stvarima — ne, jer bi imali štogod da krijemo, već jer volimo šutiti i raditi, nego li mnogo govoriti, a ništa ne raditi. Zato i nastojimo, da se odgajamo za tu krijepost. A sada zamisli se malo, koliko se svijetom mnogo bez svrhe govori. Osobito kod nas Hrvata koliko li ispraznih riječi! Na svakom sastanku, kod svakog stola, u javnim i sukromnim skupštinama — svagdje čuješ lijepe riječi, vatrene govore i silne programe, — a kako malo pravoga rada! Koliko li malo onoga tihoga, ustrajnoga rada, koji ima vazda s v r h u pred očima i koji nalazi nasladu i zadovoljstvo u u s p j e h u, a ne u jeftinomu popularitetu i u onoj obmani, što napunjuje čovjeka naduvenošću, kad čuje svoj vlastiti glas.

I skrovnost dakle i šutljivost može da ima dobrih strana, pa i svoje opravdanje. Oni pako,

koji su skrovni i šutljivi, ne treba da su zato tajanstveni, nit treba da imaju namjere, da se ovijaju u tajnovitu maglu, makar da im se to pripisuje i makar da način njihova saobraćaja možda i nehotice ovakovo mnijenje izaziva.

Dašto ima ljudi, koji nam se približuju s nekom predrasudom, bilo da su unapred osvjedočeni, da imadu posla sa čovjekom, koji pripada nekakovoj užasnoj, bezbožnoj sekti, ili koji si stvoriše neki sud o našem društvu na posve plitkim i neosnovanim predmjevama; a ima ih i takovih, koji iz puke radoznalosti hoće da od nas iznude neku tobožnju tajnu. Spram takovih mi niti hoćemo, niti možemo biti otvoreni, niti im se možemo bilo u čem povjeravati. Toga u ostalom ne čini nijedan pametan čovjek ni u običnom životu.

Nu ako nam se tkogod približi od želje za istinom, ako u njega vidimo, gdje ima ozbiljnoga pregnuća, da pronikne u stvar bez ikakvoga primisalja jedino u težnji, da ju upozna, onda mi nemamo nikakovih tajna, onda rado saopćujemo koliko možemo i znamo. Svatko, tko se na taj način nama približi, doskora će upoznati, da u nas nama tajna i da nam nije niti namjera, da se gradimo tajanstveni.

Toliko na tvoje pitanje, a sad da si mi zdravo!

Tvoj Ivan.

II.

Dobri moj prijatelju!

Čini ti se, da sam bio suviše osjetljiv spram tvoga nedužnoga pitanja o tajnovitosti slobodnih zidara. Varaš se, dragi prijatelju. Radi našega pobratimstva nije mi moglo biti svejedno, kakav sud imaš o mojoj tobožnjoj tajinstvenosti, pak sam toga radi htio, da razbijem predrasudu, koja mi se je činila, da postoji kod tebe o slobodnom zidarstvu. Ne mogu te kriviti, što nisi pobliže upućen u ciljeve i nastojanja ovoga društva i u posebne njegove običaje, za to nema ni razloga, da budem osjetljiv spram tvoje opaske. Napokon cijenim te suviše visoko, a da bi mi moglo biti svejedno, kakov imaš sud o društvu, komu pripadam i komu sam, kako sam veliš, revnim članom.

Palo ti je u oči, što u zadnjem pismu rekoh, da o toj stvari „rado saopćujemo koliko možemo i znamo", te nalaziš, da je tu neko protuslovlje sa onom tvrdnjom, da mi tajna nemamo. Tebi se čini, da onaj, koji nekomu društvu pripada, mora i sve o njemu znati, a sve ono, što čovjek o nekoj stvari zna, može i drugomu saopćiti. Ako pak sva „braća" nisu

jednako upućena u slobodno zidarstvo, onda bi se logično moralo suditi, da ima tajna, koje šta više ni svoj braći nisu poznate.

Moram te upozoriti, te sam već u prvom pismu rekao, da imamo nekih stanovitih tajna, koje nam nije slobodno priobćivati, a to su običaji naši i naši znakovi, koji nam služe, da se medju sobom razaznavamo. Oni su veza, koja nas spaja sa tisućama druge braće, što živu raštrkana po svim stranama zemaljske kruglje. Ova veza bodri nas u našem radu, jer znamo, da svi dijele naša nastojanja, te da i oni nastoje jednako kao i mi. Ove znakove dašto ne možemo, a i ne smijemo drugima, neposvećenima saopćivati. Ovi znakovi spadaju u one naše „obiteljske tajne", za koje sam ti rekao, te ne priznavamo drugima pravo, da u nje prodiru. Ipak mi i m a m o jednu veliku i za nas važnu tajnu, koju ne možemo odati, sve kad bi htjeli, jer ona se može samo osjećati, ćuvstvovati i svaki mora sam nastojati, da se do nje dovine i da ju pronadje. T a t a j n a j e s l o b o d n o z i d a r s t v o s a m o. Zato mi onomu, koji hoće, da se u slobodno zidarstvo uputi, možemo samo biti vodićem, možemo ga jedino na razne momente upozoriti, dok s druge strane moramo svakomu prepustiti, da sam nadje pravu jezgru, pravu suštinu.

Ima dosta ljudi, koji su ovu tajnu otgonetali, a da nisu nikad bili članovi našega saveza, a ima ih opet, koji su članovi, a da im je kraj zdravih očiju ova tajna ostala knjiga sa sedam pečata: nisu je ni shvatili, nit su možda uopće slutili, da je ima. Svi naši obredi, svi naši simboli, kojima se služimo, imaju samo

tu jednu svrhu, da nam prikažu ovu tajnu i da nam ju pristupačnijom i razumljivijom učine. Tu dakako treba nešto malo truda, da se u ove obrede i simbole zamislimo i da nastojimo u nje proniknuti, te ih razumjeti, inače ostaju prazni napirlitani plašt bez svrhe i smisla. Oko zapeti će u taj plašt i ne će opaziti, kakova se jezgra pod njim sakriva.

Ako sad sve ovo dobro uočiš, onda bit će ti jasno, u čemu se ove naše tajne sastoje i zašto ih ne iznosimo. Te tajne obuhvataju dva pravca: jedno su naši znakovi, simboli i obredi, ali oni su samo ljuska, samo plašt, koji prikriva pravu jezgru. Taj plašt mi ne otkrivamo nikomu. Smatramo naime, da je prvi zahtjev individualne slobode, da si svaki čovjek može svoje ideje i nazore zaodjevati u formu, u kakovu hoće. Grci na pr. simbolizovali su smrt u spodobi lijepa mladića, kako gasi zublju; moderni narodi vole ju predstavljati kao goli kostur, kome je u ruci kosa i časovnik. S druge pako strane postaju simboli samo onda jasni, kad se posmatraju u svojoj cijelosti i u logičnom rasporedu svojem. Za onoga, koji ih posmatra sa strane, te iztrgnute iz njihova milieu-a, oni ostaju nerazumljivi, izazivaju lako krivo tumačenje. Uzme li se k tome, da ovi simboli pretstavljaju samo vanjsku formu slobodnoga zidarstva, koja bi mogla i druga biti, onda je za samu stvar prilično svejedno, da li su oni poznati ili ne, pak nije ni od kakove važnosti, da taj plašt ponesemo pred one, koji nisu posvećeni, koji nisu članovi našega bratstva. Ti simboli i obredi naša su obiteljska tajna, a mi zahtjevamo, da

ju ljudi izvan našega kruga posmatraju kao našu posebnu individualnost i kao izljev prava naše osobne slobode, ma da se oni možda drugima prikazuju i smiješnima ili nerazumljivima.

Drugačije je stvar sa jezgrom slobodnoga zidarstva, sa njegovim sućanstvom, a to je onaj drugi pravac, u kojem se očituje tajna slobodnoga zidarstva. Rekoh, da baš u toj jezgri leži prava tajna slobodnoga zidarstva, ali i dodah ujedno, da se ova niti ne da drugomu saopćiti niti odati, kako je to već Lessing u svojim razgovorima o slobodnom zidarstvu ustvrdio. Ova suština nije vezana na stalnu neku formu, ona može i bez nje postojati. Ona nije vezana ni na vrijeme, ni na osobe. Ona je bila davno prije nas, a ostati će i iza nas, dok u opće bude svijeta i vijeka. U ovoj jezgri krije se ideja napretka ljudskoga roda, a ta nije vezana niti na pojedince, ni na vrijeme, ni na oblik. Ključ za ovu jezgru može se pronaći jedino razmišljanjem, pa zato mogu je naći i našli su je ljudi, koji nisu nikad pripadali našemu savezu. I oni su se po njenoj ideji vladali i po njezinom smislu radili.

Mi sami, članovi saveza slobodno-zidarskoga, imamo zadaću, da tu tajnu tražimo i prozremo, a kad mislimo, da smo je našli, mi nastojimo, da po njoj i radimo.

Ona tvrdnja Lessingova, da se prava tajna slobodnih zidara ne da odati, nije istom neko titranje riječima. Uzmi bilo kakovu dobru i plemenitu misao, koja se rodila u srcu plemenita čovjeka i reci: to je slobodno-zidarska misao, — i ti si pogodio. Uzmi bilo kakovo plemenito djelo, koje je netko iz nesebičnih

razloga izveo i reci: to je slobodno-zidarsko djelo! — opet si pogodio. A ipak to sve skupa još nije slobodno zidarstvo, jer se tomu hoće mnogo, mnogo više. Kušalo se dosta puta, da se pojam slobodnoga zidarstva definira. Osobito lijepo izrazuje se u tom pravcu društvo njemačkih slobodnih zidara, koje veli: „Savez slobodnih zidara teži, kako bi, uzevši za ishodište čistu čovječnost, proveo harmoničku naobrazbu pojedinaca i harmonički razvoj ljudskoga društva i to tako, da odgajajući djeluje na svoje članove simbolom, poukom i primjerom, a onda bodreći svoje članove na zajednički rad, da nastoji kako bi svoju zadrugu razvio kao uzor". — Ipak ni ova definicija nije podobna, da razjasni pravu jezgru slobodnoga zidarstva. U njoj iztaknut je samo način njegovoga rada, ali sućanstvo slobodnoga zidarstva nije razbistreno, baš kao što se ni abstraktni pojmovi ljepote, dobrote, samilosti itd. ne daju u svojem sućanstvu prikazati i drugomu protumačiti. Po ovoj definiciji mogao bi mnogi držati, da je slobodno zidarstvo neka vrst odgojne škole, dok duboki etički momenat ovoga udruženja ostaje i po ovom tumačenju prikriven. Samo sustavnim i postepenim razvojem ideje same možeš doći do njezinoga razumjevanja. To je proces u srcu i u duši, pa kao što se i srce i duša može samo postepeno prikučiti do poimanja ljepote, dobrote itd., tako se u njima može samo postepeno razviti i razumijevanje ideje slobodnoga zidarstva.

Nama se medjutim zamjera, što svoj rad skrivamo, što ne saopćujemo u javnost ono, o čem u loži radimo, te šira javnost ne samo

da ne zna, tko su članovi, već niti kakvi su posli, s kojima se društvo bavi, pa se ne priobćuju ni poslovni izvještaji, a to je posve nesavremeno, jer se danas od svakoga društva rad znade, ili barem može lako saznati.

Ovaj prigovor pada već po onomu, što sam do sada rekao, a ti ćeš i iz daljega moga razlaganja uviditi, da on nije opravdan. Osvjedočit ćeš se naime, da mi ne gradimo nikakove tajne od onoga, što se u našim ložama raspravlja. Tebi će se otkriti osnovne misli našega saveza, vidit ćeš, u kojem se smjeru kreću rasprave naše, razabrat ćeš, kakve poduke dobivaju članovi, kakve preuzimaju dužnosti i o čem nastoje. Kad se pako pozna smjer, u kojem neko društvo radi, kad se mogu rasprave, što se u njem drže i čitati, jer se one izdavaju štampom, gdje je loža spremna zato i gdje nalazi potrebe; — onda nema oslona prigovor, da se o našem radu ništa ne zna. Ima ipak dosta stvari, koje ne iznosimo, a mi držimo, da to nije ni potrebno. Još i danas vrijedi Herderova riječ: „Ugodno je pomišljati, da ima neko zatvoreno društvo muževa, koji snuju o boljku ljudstva i rade u zabiti; a posluju na tom radu po nekoj osnovi, kojoj nema kraja". Dalje nastavlja ovaj slobodni zidar, da nema za ljudsko društvo dostojnijega zanimanja, van ono, koje snuje o boljku ljudstva — sadanjega i budućega. Ako je to društvo u istinu ono, za čim idu težnje plemenitih ljudi svih vremena, onda bi ono zaista moglo, da povrati zlatno doba slobodnim dušama, koje se znadu uzdignuti nad razlike staleža i nad sektarski duh.

Prema ovomu idealnomu shvaćanju naših zadataka posve su neznatne trice pitanja: koliko imamo članova, kolika nam je imovina, koliko smo držali sjednica, koliko potrošili na dobre i humanitarne svrhe. Baš time se ponosimo, da znamo činiti dobra, a da to ne iznosimo na pazar, te da za naše humanitarne pothvate ne tražimo priznanja. To dakako ne mogu da shvate oni, koji i kad dobro čine, rade to radi reklame. Primi srdačni pozdrav

od tvoga Ivana.

III.

Mili moj pobratime!

U zadnjem pismu svojem ustvrdio sam, da se pojam slobodnoga zidarstva ne da riječima opisati, baš kao ni pojam dobrote i ljepote. Ta tvrdnja treba pobližega tumačenja. Ti bi najme mogao pomisliti, da hoću reći, e nema ni etike ni estetike, te da ne znam, ili da se barem gradim kao da ne znam, da ove znanosti postoje, dapače da zapremaju danas odlično mjesto medju svojim družicama.

Da pretečem svako tvoje pitanje, očitujem odmah, da potpuno priznajem i etiku kao nauku o dobroti i estetiku kao nauku o ljepoti. Šta više, ja obje ove nauke visoko cijenim, a smatram jednu i drugu, da su u vrlo usku savezu sa slobodnim zidarstvom. Taj savez tako je tijesan, da bez ovih nauka, bez poznavanja ili osjećanja njihovih istina, ne bi u čovjeku moglo ni slobodno zidarstvo postojati. Malo poslije pokušati ću, da taj nazor opravdam. Ovdje hoću samo da istaknem, kako kraj sve cijene i uvaženja etike i estetike ipak stoji, da se i dobrota i ljepota može samo osjetiti, ćuvstvovati, a ne objasniti. Povijest estetike uči

nas doduše, da se s raznih strana kušalo i još kuša tajnu ljepote odgonetati, ali ova znanost ne daje jedinstvene od svih priznate nauke, koja bi bitnost ljepote podpuno iscrpljivo predočivala. Nama pričinjaju se lijepima koliko razni predmeti, što ih narav proizvadja, toliko opet što ih je vještina ili umjeća čovjeka izgradila. O nekom predmetu mi izrazujemo estetski sud svoj prema onomu dojmu, što ga on izvodi na naša osjetila. Ako je taj dojam ugodan, onda sudimo, da je predmet, koji ga je izveo, lijep, pa tako je naš estetski sud posvema subjektivan. Izvan nas nemamo nikakovo mjerilo, po kojem bismo mogli ocijeniti ili omjeriti ljepotu nekoga predmeta. To isto vrijedi i o etičkom pojmu dobrote. Mi znamo, da je čin neki dobar, znamo da je neka misao plemenita, ali mi nismo sposobni, da riječima označimo sućanstvo dobrote, mi ne znamo reći, što je dobrota sama po sebi. U nizu stoljeća često se mijenjao i pojam ljepote i pojam dobrote, dapače u isto doba ne smatraju ni svi ljudi ljepotu jednako, a ni sud njihov o onom, što je dobro, nije kod svih jednak.

Nema sumnje, da se na primjerima može sazdati pojam ljepote. Lessing je zakone ljepote razvio na grupi Laokoonovoj, a na Šekspirovim dramama kušao je, da prikaže zakone dramatske umjetnosti. Tako je radio i Aristotele, a tako rade estetičari i danas. Pa ipak mi ne znamo reći, što je lijepo, mi tek znamo po iskustvu, da neki predmeti, koje možemo našim osjetilima razaznati, bude u nama čuvstvo zadovoljstva, radosti, ljubavi i nagnuća. Znamo ali

i to, da jedan te isti predmet ne budi u svakomu jednaka čuvstva.

Sjećaš se sigurno iz naših mladjih dana, kako smo često zalazili u zagrebačku galeriju slika, te ondje rado posmatrali, kakav dojam čine one slike na posjetnike galerije. A spominješ li se onoga staroga seljaka, što se jedini zaustavio kod one Fiesoline sličice odmah na prvoj stijeni u prvoj dvorani, koja prikazuje mučeništvo sv. Franciska? Stotine i stotine prošlo je nehajno kraj nje i samo ako su slučajno u katalogu otkrili, da je cijena te slike bila 15.000 franaka, zaustavili bi se kraj nje. Vidjelo bi im se na licu, da ne nalaze tu ništa osobita i da suspražu svoj sud samo radi visoke cijene te slike. A onaj stari seljak! Nije znao čitati, nitko mu nije bio vodićem, ni tumačem, a ipak on je pred ovom sličicom pobožno skinuo šešir, prekrstio se i pun udivljenja gledao dugo i dugo prizor, kako Francisko pada pod kamenjem svojih krvnika i kako preobražen od unutarnje uzbudjenosti piše krvlju svojom po zemlji: „Credo in unum deum". Prirodjeni osjećaj naveo je toga priprostoga seljaka, da punom dušom uživa u toj sličici i da nju gledajući osjeća kud i kamo više, no što su osjećale one stotine ljudi istančanoga i zasićenoga ukusa pred slikama modernih majstora.

A sad uzmi, da drevni Egipćanin dodje nekim slučajem u modernu galeriju slika. Valjda bi se našao u čudu i valjda ne bi razumio ove ljepote, koja nas oduševljuje. Njemu manjkali bi oni kolosi, ovaj tmurni ambienat luksorskoga hrama i one toli značajne slike, koje mu pričahu o sjaju njegovih Faraona i slavnoj

povjesti njegove domovine. Sjaj modernoga slikarstva valjda bi ga ostavio hladna, kao što je ostavio hladna i onoga seljaka, komu su se budili osjećaji istom kod one naivne sličice Fiesoline.

Svako doba eto ima svoj ideal ljepote, a ni u isto doba nije taj ideal u svim slojevima jednak. I sama estetika kao znanost o ljepoti, ne daje nam stalnog ishodišta, s kojega bi mogli sa sigurnošću ustvrditi, što je za pravo lijepo. Ona nam daje samo razna gledišta, s kojih se nastojalo, da se ljepota tumači, ona gleda da nam tumači, zašto u nama neki dojmovi bude osjećaj zadovoljstva, ali jedinstveni, opće priznati pojam, koji bi potpuno ljepotu objasnio, ona nam ne može da dade. Jedino, što možemo iz opaženih prilika zaključiti, bilo bi uvjerenje, da je sjetilni pojav istom onda lijep, kad odgovara nekomu idealnomu zahtjevu našega čuvstva, te nas time osvaja i uzbudjuje. Maštanje je moralo ideju neku preobraziti tako, da je našim sjetilima pristupna, i da nam se prikaže živa i razumljiva. Samo čuvstvo vodi nas sigurnim putem do osjećanja ljepote, mi ju možemo osjećati, čuvstvovati ali riječima drugomu prikazati — ne.

To isto vrijedi i o dobroti, koja je sadržaj etike, a to isto tvrdio sam i za slobodno zidarstvo. Pa ako stoji ono, što ti prikazah u zadnjem pismu kao cilj slobodnoga zidarstva, da ono ide za harmoničkom naobrazbom pojedinca i za harmoničkim razvojem ljudskoga društva, onda sam time htio reći, da je masonstvo i etičko i estetsko, da sadržava u sebi težnju i za lijepim i za dobrim. Ono si postavlja stanovite ideale za medjusobno živovanje ljudi i nastoji, da te ideale privede u život; ono nastoji svoju najvišu ideju preobraziti tako, da bude našim sjetilima pristupna i da nam bude živa i razumljiva.

Slobodno zidarstvo dakle postavlja kao ideal valjanomu živovanju čovjeka, da umije spojiti i ljepotu i dobrotu u harmoničku cjelinu i da postavi tu cjelinu ravnalom svojih nastojanja i čina. To je ona kalokagatija grčkoga mišljenja. Ono nije samo nazor o ljudskom životu, nego i nastojanje, da se prema nekom idealnom pregnuću udesi živovanje ljudi; ono je umjetnost valjanoga ljudskoga života, koji treba da je u svim prilikama harmoničan, skladan. Ono ima baš kao i ljepota, da budi u drugima zadovoljstvo, radost i ljubav i nagnuće. Zato zovemo slobodno zidarstvo umjetnošću, a jer se bavi sa najplemenitijim idealima ljudskoga nastojanja, okrštili smo je kraljevskom umjetnošću.

Da si mi zdravo!

Ivan.

IV.

Vrli moj druže!

Pišeš mi, da iz moga pisma izbija neka oduševljenost, koja je časkom i tebe zahvatila, ali da ipak nisi u njoj mogao ustrajati, jer ti se čini ideal, koji sam nastojao prikazati, ipak suviše maglovit. „Ako", nastavljaš, „ne možeš, da mi to slobodno zidarstvo opišeš, mogao bi ipak, da mi primjerima pokažeš, što je ono za pravo". Ti bi bio, veliš, zadovoljan kad bih ti na način, kako to etika ili estetika radi, dao bar pojmove, s kojima mi zidari radimo, jer napokon i one znanosti trude se, da budu jasne i konkretne. Tebi se čini, da bi i ideja slobodnoga zidarstva za tebe pristupačnija bila, kad bih ti je prikazao u njezinim odnosima spram života ljudi i kad bih predočio nazor slobodnih zidara o bogu, o vjeri, državi, društvu i obitelji.

S veseljem opažam, da ulaziš dublje u temu, što smo ju nas dva raspredali, i zato sam siguran, da ćemo se lakše sporazumjeti. Sasvim pravo sudiš, da slobodno zidarstvo ima neki odnos spram ljudskoga društva i da mora imati neki sud o onim pitanjima, što pokreću ljude i što

su problemom života uopće. Društvo, koje hoće, da etika bude ravnalom njegovim članovima, ne može, a da ne bi imalo sredjene pojmove o problemima etike. Zato osim povjesti razvitka slobodno-zidarske misli treba svakako posmatrati i stanovište, što ga ona zauzima prama problemu o životu, ako se hoće shvatiti pojam slobodnoga zidarstva njegov rad i njegovo djelovanje.

Jedan dio naših protivnika podmeće nam baš ovdje razorne tendencije, oni nas prikazuju protivnicima vjere, države, društva i obitelji, pak je i zato potrebno, da sa iznesu osnovne misli slobodnoga zidarstva o tim ljudskim uredbama, da se uzmogne prosuditi opravdanost prigovora.

Antagonizam protiv slobodnoga zidarstva ističe se najjače kod katoličkoga klera, ali ni protestantski, pa ni grčko-istočni, ni židovski, a ni turski starovjerci nisu mu skloni. Razlika samo je u tome, što nijedna vjera nije pobijala slobodno zidarstvo onako bijesno i sustavno, kao što to čini katolička crkva. To se može razumjeti samo onda, ako se uvaži, da je slobodno zidarski nazor o svijetu osnovan na drugim temeljima, nego li je nazor ikoje vjere, te da ono traži, kako bi našlo one točke, koje su svima ljudima zajedničke, usljed čega odbija i osudjuje kao neosnovan i neljudski svaki ekstrem. Opreka ne nastaje radi vjerskih istina, u koje slobodno zidarstvo ne dira, nego radi toga, što se pod vidom vjere propagira gospodstvo i sujevjerje. Slobodno zidarstvo ne bori se ni protiv jedne vjere, te prepušta svakomu, da se drži one, koju smatra pravom. Nu ono drži,

da se bez obzira na vjeru mogu ljudi naći u jednom kolu, kad se radi o boljku čovječanstva, o njegovu napretku i prosvjeti. Ono dapače isključuje iz svojih rasprava vjerska pitanja, jer računajući na saradnju sljedbenika svih vjera, hoće da svakomu omogući ne samo pristup u ložu, nego i ostanak u njoj. Vjera, koja se drži svoga poziva i granica, što joj taj poziv nalaže, ne može, da dodje u sukob sa slobodnim zidarstvom. Nu ako koja vjerska sekta postaje netolerantna, ako svoje nazore silom narivava, ako se jagmi o vlast, onda će dašto doći u opreku sa slobodnim zidarima, ali ne samo s njima, nego sa svakim čovjekom, u koga ima samosvjesti i slobode duha. Vjera, koja ne napreduje sa vremenom, koja hoće da omete rezultate znanosti, koja hoće da cenzurira slobodu misli, slobodu istraživanja i slobodu nauke, izaziva reakciju svih misaonih ljudi bez obzira, jesu li slobodni zidari ili ne. Pošto pak medju slobodnim zidarima ima skoro izključivo slobodoumnih ljudi, to je naravno, da zauzimaju i oni stanovište spram takovih pokušaja. I medju samim katoličkim klerom bilo je vazda, a ima i danas odličnih umova, koji osudjuju intransigentnu zasukanost i koji idu zatim, da reformiraju crkvu, te da ju svedu na put napretka i slobodnijega naziranja.

Iz svega dakle slijedi, da opreka prema ortodoksnom stanovištu pojedinih vjerskih sljedba ne leži u bivstvu slobodnoga zidarstva, jer ona ima svoj dublji razlog u misaonom razumu ljudskom. Pa zato se iz toga još ni ne može izvadjati, da slobodno zidarstvo goji spram vjere neprijateljsko stanovište i da hoće koju

od njih da ruši. Opreka dakle izmedju pojedinih vjerskih sljedba i slobodnog zidarstva ne bi trebala da postoji, jer slobodno zidarstvo polazi u principu sa stanovišta liberalnoga i tolerantnog, te ostavlja svojim pristašama posve slobodne ruke glede vjere i jer ono, kako rekoh, ni ne ulazi u raspravljanje vjerskih ili dogmatskih pitanja.

Da ti bude sve ovo jasnije, valja mi posegnuti malko dalje u prošlost.

Nema dvojbe, da je u svakom narodu prve osnove kulture podala vjera. Čovjek, kad je počeo razmišljati o svom životu, o odnošaju svojem spram bićima njemu ravnim i uopće spram svijeta, u kojem se nalazi, našao je neizmjerno mnogo zagonetaka, koje nije mogao rastumačiti. Slab i majušan našao se osamljen u prirodi. Divlje i bijesne nemani, zatorne i strahotne sile naravi, sve to tjeralo je strah u njegove kosti, sve to poticalo je umne njegove sile, da se brani i da svojom domišljatošću naknadi, što mu je kivna narav na snazi, hitrini i naravnom oružju uskratila. Spram zvjeradi mogao se još kako tako braniti, ali spram tajnih sila naravi ostao je slab. Što su mu one tajnovitije bile, to su ga više napunjale strahom i užasom. Počeo ih je personificirati i stvorio je od njih božanstva.

Što se znanje čovjeka više širilo, čim se bolje naučio, da pozna sile naravi, tim je i pojam, što si ga je stvorio o božanstvu, postajao čišći i uzvišeniji. Božanstvo sad više nije samo strašni zatornik i neprijatelj, već ima i takovih božanstva, koja su prijatelji i učitelji ljudima. Ona pute ljude boljemu i ljepšemu životu, daju im

zakone i privadjaju ih na koristan rad. Odnošaj medju ljudima osniva se od sad na redu i zakonu, što ga je božanstvo dalo, a neposluh spram ovoga zakona i spram ovoga reda kazni božanstvo. Sad nastaje zadatak za ljude, da živu tako, da im bude život bogu ugodan. On je otac, koga treba slušati i koji neposluh kazni. Tako se radja prva uljudba, a nagrada mu je napredak i blagostanje ljudstva, koje se prema ovim po božanstvu postavljenim zakonima ravna.

Znam, da je tebi dobro poznata kulturna povijest čovječanstva i zato ne treba da ti potanko pričam, kako se ideja božanstva razvijala. Biti će dosta, da te samo na nekoje momente u razvoju ovom upozorim, kojima možda nisi do sada davao važnosti.

Jamačno si opazio, da su svi osnivači vjera, za koje mi znamo, bili osobito idealni ljudi i da su vrlo često bili revolucionarci protiv postojećega reda. Možda ti je ali izmaklo, da se je tekom vremena svaka vjera izvrnula u diametralnu opreku onoga, što je osnivač njezin mislio. Iza svakoga takvoga reformatora razvija se posebna kasta svećenička, koja je jedini posrednik izmedju naroda i božanstva. Pod plaštem toga najvišega autoriteta preuzimaju onda službenici božji svu vlast u ruke, te postaju odlučujući faktor u državi. Oni, koji opće s božanstvom, dobivaju neki osobiti nimbus, njihova riječ od odlučne je važnosti i u privatnom životu pojedinca i u javnom životu države. Nešto od onoga tajanstvenoga božanstva, koje zastupaju, prelazi i na nje. Mnogo puta to je dobro, jer se često strasti ljudske spre-

zavaju, ali često se pod plaštem toga božanstva sprečava napredak, širi praznovjerje i prikriva pokvarenost i sebičnost.

U drevnom Egiptu pošlo je za rukom svećenicima, da cijelu vlast tako pritegnu, te se kultura nije ondje za 5000 godina ni za pedalj pomakla. Kultura, kakvu poznajemo u najranije doba Egipta, ostala je jednaka sve do definitivne propasti carstva prigodom invazije grčke.

Azijski narodi Baktrije, Medije i Persije stajali su na drugom stanovištu. Zoroastrova nauka, kako ti je poznato, polazi od pretpostave, da od iskoni postoje na svijetu dva oprečna principa : dobri personifikovan u bijelom bogu Ahuramazdi [persijski Ormuzd] i zli princip personifikovan u crnom bogu Angromainju-i [Ahriman]. Oba ova božanstva stoje u vječnom ratu, čas prevladava jedan, čas opet drugi, dok konačno bijeli bog ne svlada crnoga tako, da se potonji s prvim sjedini, te da u napredak samo dobro vlada svijetom.

Da su svi ovi vjerski sistemi silno djelovali na nazor o svijetu onih naroda, koji su im se priklanjali, to ti ne trebam posebice tumačiti. Tako isto biti će ti poznato, da je Židove posvema upravljala vjera u svim životnim prilikama njihovim. Sva poezija, sva znanost, sva filozofija imala je za jedini izvor svete knjige, dapače se od njih nije ni pomakla. I u Grčkoj podala je vjera prve temelje kulture. Bez one lijepe i vedre vjere, koja još danas osvaja čuvstva i srce, mi ne bismo mogli zamisliti ni grčku poeziju, ni grčku umjetnost, mi ne bismo mogli zamisliti ni današnju kulturu uopće. Osobita

pak prednost ove vjere bila je ta, da ona nije sprečavala ni razvoj znanosti, ni filozofije. — Grčki umnici, razmišljajući o pričama svoga naroda o postanku svijeta, podali su nam jedan novi nazor o svijetu, koji se razvijao uz vjerski nazor, a često i protiv njega.

Pod konac staroga vijeka slijevaju se pod jakim i snažnim utjecajem Rimljana sve drevne kulture u jednu, koja poput široke rijeke obuhvata sve u jedno korito. Bogato znanje, nakrcano u velikim kulturnim centrima tadanjega svijeta: u Rimu, Bizantu i u Aleksandriji, podaje tadanjoj znanosti universalitet, kakav se ni prije ni kasnije nije više polučio. U ovim stjecištima sastajali su se representanti svih naroda onoga šarolikoga svijeta. Mnijenja, nazori, znanje, kulturne tečevine svega ljudstva slijevali su se u ta središta, a danas imamo pouzdanih dokaza, da su i predstavnici bogate indijske kulture takodjer u to kolo ulazili. Iz ovih centara pak razlijevale su se tečevine ove kulture daleko po prostranom carstvu, šireći znanje, prosvjetu, napredak, ali i sujevjerje, demoralizaciju, mekoputnost. Ova kultura počela je stariti, opadati. Obrazovani svijet onoga doba stajao je na stanovištu Lukrecijevoga materializma i stoičke filozofije, dok su rimski popovi, kojih su nebrojene čete poplavile carstvo, držali prostiji svijet u praznovjerju i gluposti. Rimska je država sve vjere ne samo tolerirala, već i preuzimala, pa zato su uz rimsku mitologiju držali se i svi osebujni kulti pojedinih naroda. Nu popovima svih tih kulta bila je jedna karakteristika: farizejština.

Revolucija, što ju je podigao Isus protiv Farizeja židovskih, našla je zato plodno tlo u cijelom rimskom carstvu, Ali novi nazor na svijet, što ga je kršćanstvo izneslo, našao je doskora nove narode, koji su rastepli rimsko carstvo i na njegovim razvalinama podigli nove države. Medju ovim barbarskim narodima nova je vjera počela odmah da stvara nove uvjete novoj kulturi. Stara je znanost bila uništena, ona se je iscrpila, pa zato je sva nova znanost crpala svoje temelje jedino i isključivo iz teologije. Tu su odmah počeli crkveni oci, da novu vjeru i znanstveno utvrde, te su u potkrepu svojih zasada tražili sva mjesta drevnih grčkih filozofa, koja su im bila u prilog. Tako je nova kultura sazdana medju barbarskim narodima, na osnovu kršćanske etike i stare filozofije, u koliko je ona toj etici išla u prilog. — O tome ali drugi put. Budi mi zdravo!

Tvoj iskreni Ivan.

V.

Prijatelju mili !

Nema sumnje, bilo bi vrlo interesantno i poučno, da se posmatra, kako je vjera kao kulturni elemenat vodila prve korake ljudi i kako se ona pod uticajem većega znanja mijenjala već i u staro doba. Nas bi to ipak predaleko vodilo. Polažem jedino važnost na to, da držiš na umu, kako pod konac rimskoga vladanja vjera u obrazovanim slojevima pučanstva ne vrši više funkcije, kakvu je nekad vršila, pak da se nazor o svijetu ovih slojeva oslanja na filozofe, a ne na vjeru. Vjera ostavlja se samo širokim masama, te tu postaje praznovjerjem. Za izobražena čovjeka vjera vrijedi jedino kao državna potreba, pa kako ni reprezentanti njeni do nje ništa ne drže, to postaje ona puka formalnost, prazni obred, koji je samo zato tu, da široke mase drži na uzdi nekim strahom pred nepoznatim vrhunaravnim silama.

Protiv ovoga stanja ide kršćanstvo u boj. Ono je niklo medju Židovima, i zato ima u svojoj borbi u prvom redu pred očima odnošaje u Judeji. Nu kako je ondje bio odnošaj izmedju Farizeja i pismoznanaca te prostoga

puka isti kao i izmedju obrazovanih i puka po cijelom ostalom svijetu, to se ono kasnije jednako borilo protiv svih ostalih vjera. Isus ne ruši židovsku vjeru, on ju samo pročišćuje. ,,Nisam došao'', veli on, ,,da pokvarim zakon i proroke, nego da ispunim''. Iz starih knjiga dokazuje on, kako su Farizeji i pismoznanci staru nauku izvrnuli i kako oni zasade vjerske izrabljuju u svoju korist. Glavni izvor svemu zlu nalazi Isus u tom, što mogućnici i Farizeji vrše obrede vjerske samo po strogom slovu, a ne paze na smisao. Njima je više do prazne forme, nego li do sadržine. Njima je dosta, ako vrše zapovjedi s polja, a srce njihovo misli drugačije. Oni su licemjerci, prevrtljivci i neiskreni. Oni su puni zloće i laži, srce njihovo puno je zlobe i himbenosti. Iz ovoga stanja ima samo taj izlaz, da svratimo pažnju na nutarnjost svoju, naše srce, naše cijelo mišljenje treba da se promjeni. U prvom redu treba tu, da se vrši zapovjed ,,ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe'' i ,,ne čini drugomu, što ne ćeš da drugi tebi čini''. Ne treba iščekivati bolja vremena i dolazak kraljevstva božjega, koje će svu zloću na svijetu popraviti, već treba da svaki radi i živi tako, kako treba, pak će kraljevstvo božje samo od sebe doći, ,,jer kraljevstvo božje je u vama“.

Ova je nauka silno napredovala. Svi siromašni i potlačeni vidjeli su u njoj spas, a mogućnici svoju propast, zato su je proganjali. Uzalud! jer ona je osvojila svijet i pobjedonosno preživila rimsku državu.

Čim je ova nova vjera ojačala, tražili su njezini sljedbenici, da ju i filozovski oprav-

daju. To su morali učiniti već i zato, što se protivnici nisu zadovoljili, da ju progone, već su ju nastojali i dokazima pobijati. Kasnije pak, kad je ta vjera iznijela pobjedu, onda joj je trebalo dati i onaj položaj u državi, koji je prije išao grčko-rimsku.

Ovo je poduzeo crkveni otac Augustin, koji je živio od 354.—430. poslije Isusa, dakle baš u doba, kad se rušila stara rimska država i kultura. On — Latinac i gordi rimski patriota, kušao je, da nadje put, kako bi se na osnovu nove vjere država uredila i stvorila jaka, da se može uščuvati protiv svih bura barbarstva. On je jedini u istinu veliki filozof, što ga je kršćanstvo iznijelo i koji nastoji, da svede u sklad grčku filozofiju i kulturu s novom vjerom, a uticao je snažno na cijeli daljnji pravac i razvoj kršćanstva. U prvom redu dolazi ovdje u obzir njegovo djelo: „Četrdeset knjiga o božjoj državi". U ovom djelu zrcali se misao kršćanstva uopće, a i kasniji učenjaci manje više svih kršćanskih sljedba ovu su nauku samo dalje razvijali. Time je stvoren t. zv. kršćanski nazor o svijetu, a slijed misli mu je ovaj:

Na zemlji i na nebu stoje protivna dva carstva i to carstvo božje i carstvo vražje. Potonje carstvo osnovano je u nadnaravnom svijetu tim, što se Lucifer odmetnuo od Boga. Na zemlji počinje to carstvo s prvim grijehom Adama i Eve. Kain je na zemlji prvi gradjanin toga carstva, dok su Abel i njegova djeca, kao i svi oni, koje milost božja odabere, gradjani carstva božjega. Prema ovim dvim carstvima valja posmatrati i prosuditi svu povijest ljudskoga roda i sva djela ljudskoga duha. Velika despotska carstva drevne Azije i rimsko carstvo predočuju države, u kojima je carstvo tmine odnosno carstvo vražje doseglo svoj vrhunac tako, da se carstvo božje na svijetu sasvim izgubilo. Tada se javi Isus, da osnuje carstvo božje iznova na zemlji i da ga osigura za sve vjekove. Njegova crkva predočuje na vidljivi način ovo carstvo i ona se sada bori pobjedonosno se šireći protiv carstva Luciferovoga. Narodi i pojedinci dijele se u ta dva velika tabora djece božje i djece svjetske ili vražje. Ona prva odlikuju se mirom, živu u skladu sama sa sobom, sa svijetom i s bogom; ona druga žigosana su unutarnjim nemirom, živu u razdoru sa svijetom, neposlušna su bogu i njegovim zakonima. Po ovomu temeljnomu principu ravna se cijeli sadržaj i sva vrijednost ljudske kulture. Razvoj i napredak ljudskoga roda nije cilj, jer svrha života nalazi svoj cilj na drugome svijetu. Djeca božja imaju se boriti protiv djece vražje, da uzmognu polučiti svoje blaženstvo, i da uzmognu na dan suda božjega unići u carstvo nebesko — u vječno blaženstvo. Zemaljska dobra, uredbe i stečevine pojedinih naroda imaju samo toliko vrijednost, koliko služe, da se poluči carstvo božje, a to vrijedi prije svega i o državi. Ljudi su od iskoni stvoreni jednaki medju sobom i slobodni. Kasnije ipak razvilo se mnogo veza, koje ih čine podložnima. I država takav je jedan vez, koji stvara podanike, dakle neslobodne i nejednake, ali ona je samo zato tu, da zemne putnike, koji su prvim grijehom izgubili svaki oslon, uzdrži na putu božjega

zakona, a ona je samo onda opravdana, ako taj zadatak i vrši. Državnik i vladar je gradjanin carstva božjega, ako se u nesebičnoj poniznosti posvema poda navedenomu zadatku, te ako kao prava kršćanska oblast ide rukom o ruku sa duhovnim slugama crkve. Ne čini li toga, on sam, a š njim i cijela država, orudje je vražje. Ova nauka, kako ti je poznato, bila je sudbonosna za cijeli srednji vijek i rodila je bezbrojnim ratovima i krvavim progonstvima. Osobito otkako je papinstvo osililo i odkako se uobičajilo nazirati u njemu zastupnika Kristova na zemlji, te utjelovljenje božanske volje i zapovjedi crkvenih, dovela je ova nauka u daljnjem svojem razvoju do misli, da se i država i vladar, koji stupe u ozbiljnu opreku sa pravovaljano stvorenim zakonima priznatoga pape, moraju smatrati orudjem vražjim. Posluh spram apoštolskoga oca odgovara dječjoj poslušnosti spram boga ; podvrgavanje pod njegovu svetu vrhovnu vlast nije nikakovo ropstvo, nego prava kršćanska sloboda. Kraj toga posve je nuzgredno, da li se ovo gospodstvo pape u toku političkih promjena prikazuje u formi vrhovnog gospodstva ili vrhovnog vodstva u neke vrsti opće republike država.

Na ovaj način obilježen je cjelokupni razvoj zemaljski ovom jedinom velikom vjerskom misli. Sve političke promjene, sve stečevine kulture imaju spram toga samo relativnu vrijednost.

Iz ovoga nazora o svijetu slijedi dalje, da su službenici crkve čovjeku duhovni savjetnici i to u s v i m, dakle napose i u svjetovnim stvarima. Biskupi su duševne vodje puka i oni odredjuju sve, što se čovjeka tiče.

Odgoj, kultura, znanost uredjuje se samo po sudu svećenika. U politici, u upravi države smije da se dogodi samo ono, što prija carstvu božjemu t. j. crkvi, pa zato treba pobijati sve stranke, mnijenja, struje, koje ne će, da se pokore i podvrgnu vodstvu i upravi crkve. I sve uredbe, u koliko ne služe koristi i gospodstvu crkve, valja pobijati i potlačiti.

Ovo je jedan veličajni sistem, a bez dvojbe najjedinstveniji i najkonsekventniji. Augustin je bez sumnje najjača individualnost, te prvi i najveći filozof, što ga je kršćanstvo iznijelo. Ne treba ipak da držiš, kao da je on cijeli taj sistem do kraja izgradio. Kad je on živio i radio, bila je crkva kršćanska još jedinstvena. Pojedine struje u njoj znače još traženje i nesigurnost ; utjecaji grčkih poganskih filozofa još su jaki, a pojedinim crkvenim ocima ne dostaje ni snage ni riječi, da uspješno nadjačaju poganske nazore. Istom Augustinu uspjelo je, da i misli grčkih filozofa stavi u službu kršćanske nauke, istom on je našao puta, da kršćanstvo izmiri sa grčkom filozofijom. On je Rimljanin, cijelim bićem svojim patriota. Živi u doba, kad su barbari nečuveno ponizili Rim ; bol ga hvata, kad vidi propast toga moćnoga carstva. Usred grozne lomnjave, pod kojom se ruši tisućljetno carstvo, traži on izlaz, traži spas, jer vidi kako spram neizrecive bijede, u kojoj se čovjek nalazi, stoji u krutoj opreci njegova neutaživa želja za s r e ć o m. Jedva je ikad ljudsko biće uzbudjenijim srcem i življim bojama opisalo patnje ljudskoga života. Nevolja pojedinaca, bijeda u društvu, razdor i ratovi raznih naroda, labava i varava

pravda, sve brige, sve napasti i ono vječno glavinjanje čovjeka izmedju straha i nade, to sve izbija kod Augustina, a pojačava se tužnim i jadnim stanjem onoga doba, koje bijaše jednako bijedno u kršćanstvu kao i izvan njega.

U svem ovom glibu jada i nevolje opaža ipak Augustin, kako je duboko u svačije ljudsko srce usadjena težnja za životom, za samouzdržanjem. Radje i u bijedi živjeti, nego li propasti, nestati, — to je lozinka svakoga čovjeka, to je težnja za srećom. Tu sreću nalazi on u težnji, da se poluči carstvo božje, koje se može postići samo čistim kršćanskim životom. Zato cijeli život na zemlji ne smije da bude drugo, nego priprava za život na drugom svijetu, u carstvu nebeskom. Papinska vlast u njegovo doba nije još bila razvita i zato on ne izvodi sve one konzekvence, koje prije navedoh. Njemu lebdi pred očima država, koja bi pod vodstvom biskupa uredjivala život vjernika tako, da se odupru zlu na zemlji, a da ujedno steku pravo na bolji život na drugom svijetu.

Nekoliko stotina godina iza njega nastao je raskol izmedju istočne i zapadne crkve. Sad se putevi kršćanskoga napretka dijele. Zapadna crkva ima sto muka, da divlje čete barbarske sredi. Na istoku još ima jako i snažno carstvo, koje se tisuću godina bori protiv barbara i zato ondje crkva stupa u pozadinu. Na zapadu nema takvoga moćnoga carstva, borbu vodi ondje crkva sama. To vodi do sve jače centralizacije, a papinska moć diže se upravo nevjerojatno. Tu je onda vrhunac crkvenoga pokreta, koji kan da jedini pokreće politikom

zapada, usredotočen kod Tome Akvinskoga (1225.—1274.), u kome je osobito karakteristično, da nastoji nazore Aristotelove pretopiti u kršćanstvo. On nije ni izdaleka dorastao silnomu duhu Augustinovu, u njega nema one snažne volje ni energije, u njega nema ni onoga žara ni snage, kojom se Augustin borio sam sa sobom o svoju duševnost. Toma je zasukani učenjak, koji samo vješto slaže i reda stvari, o kojima sam nije nikada dvojio. On je od početka sredjen i ostaje jednak do konca. Bio je dakle posve podesan, da do kraja izvede nauku Augustinovu.

Po njegovom mišljenju grčki je svijet sasvim dobro znanstveno shvatio život čovjekov, ali taj život treba da se konačno bezuvjetno podvrgne vrhunaravnim ciljevima i zadatcima, koji nalaze potpuno udovoljenje u kršćanstvu. On se ne zadovoljava kao Augustin sa crkvom kao idealnom zajednicom, već traži, da ona bude jedna jaka organizacija, sa jednom glavom, koja svima vlada. On je prvi znanstveni bojovnik za crkvenu hijerarhiju, pa traži da crkva bude s a v j e s t čovječanstva. Crkva je jedinstveno tijelo, a opći je svjetski zakon, da se sile od zgora, kao sa nekoga vrhunca piramide, razlijegaju posredstvom raznih članova spram dolje. Treba dakle tomu vidljivo tijelo, živo jedinstvo, koje se ne da zamisliti bez vladarske vlasti jedne osobe. Crkvi pripada vlast nad državom. U kršćanstvu treba da su kraljevi podvrženi svećenicima, a papi treba da su podložni svi kraljevi kršćanskih naroda „kao našemu gospodinu Isusu Kristu samomu".

Ova je nauka u zapadnoj crkvi općenito prihvaćena, ona je postala nekom vrsti dogme, pa zato se možeš lahko domisliti, zašto katolička crkva smatra napadajem na vjeru samu, ako tkogod ovu nauku ne priznava i ako drži, da osim vjere može biti i drugih izvora kulture i da čovjek ne mora u svjetovnim stvarima slušati savjete ili čak naloge crkve i njenih predstavnika. A tako ćeš i shvatiti, zašto je katolička crkva tako malo popustljiva i tolerantna spram oprečnoga nazora.

Grčko-iztočna se crkva ocijepila ranije, pak zato ona priznava Augustina, ali ne i Tomu Akvinskoga, prema tomu u istočnoj crkvi nije nikada došlo do tako izrazitoga shvaćanja podredjenosti države pod vlast crkvenu. I protestantska ortodoksna crkva prihvatila je Augustinovu nauku i onaj po njemu osnovani nazor o svijetu. Ali ni ona nije konsekvence tako oštro istaknula već zato, što ova crkva ne pozna papinstva. Ona dapače dozvoljava i poglavarstvu i državi samostalniji položaj i veće znamenovanje.

Islam ispada iz ovoga kruga sasvim. I ovdje je doduše vjera, koja upravlja životom, i ovdje nalazi život državni svoj najveći zakon u zakonu božjem, ipak je omnipotencija države ovdje jača.

Sve ove vjere stoje medjutim na temeljnom principu prastaroga Zoroastrovoga dualizma, sve one drže, da u svijetu postoji borba izmedju dobra i zla, izmedju vraga i božanske svjetlosti.

Tebi je dobro znano, da su se protiv ovoga nazora o svijetu već za rana pojavili razni znanstveni i filozofski nazori o svijetu. Pred znanjem uzmiče vjerovanje, a čim se vjerovanje uzdrma, nastoji ljudski duh, da nadje druge osnovke, kojima će svoje bivstvovanje i svoje nazore o svijetu opravdati. Znanost nijedna ne dosiže do zadnjeg počela i prvog izvora vasione. Ali kad je do nekoga rezultata došla, onda treba da se pred tim pokloni i filozofsko mozganje i maštanje.

Vodilo bi me predaleko, da ove razne sisteme ma bilo i samo letimice prodjem. Neka ti je dosta, da te potsjetim na nazore pozitivista i materijalista.

Primi moje srdačne pozdrave

Ivan.

VI.

Vrijedni pobratime !

Veseli me, što je zadnje moje pismo u tebe pobudilo veliko zanimanje. Čudiš se, što o Augustinu toliko oduševljeno pišem, i ako ga i sam nazivam osnivačem jednoga nazora o svijetu, koji mi se očito ne svidja. U drugu ruku držiš, da je moj sud o Tomi Akvinskomu malko preoštar i da glede njega ne uvažujem dosta doba, u koje je živio i radio. — Rado priznajem, da me silni i jaki duh Augustinov osobito privlači. U njega stječe se vanredno širok pogled, a rado se zagrijava za svaku pojedinost. U njega ima pravoga stvaralačkoga duha, samo manjka u njega i plemenitosti. Na žalost njegovi epigoni prihvatili su više njegove mane, nego li prednosti. Izmedju svetaca kršćanske crkve on je po svojem mišljenju najmanje svet, jer je suviše strastven. Nu baš to, što je bio čovjek pun mana i ljudske slabosti, čini ga simpatičnijim, a time se i objasnuje, zašto je imao toliku vlast nad ljudima.

Naprotiv, nauka Tome Akvinskoga posve je naivna, a njegov misticizam, koji bi nas još jedino mogao bar donekle s njim izmiriti, nastao

je iz hladna razbora, te ne osvaja nimalo, jer se suviše osjeća, kako Toma suho, bez oduševljenosti konstruira svoje zasade. On je sušti teolog, koji razvija i proširuje nauku Augustinovu ali tako, da kraj toga strada i izvornost i dubljina. Za opreke, što nastaju iz rezultata znanosti i iz zbilje, koja nas okružuje, on nema osjećaja, već drži, da je učinio sve, kad ih je na svoj način sredio i smirio. Sve, što je do tada na mislima izneseno, znao je on vrlo vješto sastaviti, a ono što su drugi našli, znao je dobro oponašati i prikrojiti u svoje svrhe. U njega nema novoga života, on nema snage, da odnošaje i prilike prikaže u drugom — n o v o m svjetlu. Njegov duh nije toliko jak, te bi mogao obuhvatiti probleme života. On je učenjak bez samostalne kritike, konstruktor bez invencije, teolog bez čuvstva i osjećaja : pravi odvjetnik jedne unapred postavljene zasade, koju treba pošto po to dokazati. — Kako li je daleko zabrazdio od Isusove nauke !

U Tomi Akvinskomu našla se je školastična nauka na vrhuncu, poslije njega ona pada. Poduzela je da znanstveno dokaže i obrani ono, što se može vjerovati, ali ne i znanstveno dokazati i braniti. U naučnom svijetu počelo se sve više širiti uvjerenje, da nešto može biti dogmatski istinito, dok je pred umom krivo ili barem nedokazano.

Velika je i neprocjeniva prednost ljudskoga roda, da si stvara ideale i da nastoji, kako bi ih u život priveo. Ovi ideali razvijaju se sami o sebi, reći bi iz unutarnjega bivstva čovjekova. Taj dar čovjekov ključ je za svu tajnu napretka ljudskoga roda. Rijetki odabrani duhovi

znaju dati izraza ovoj težnji, rijetki znaju ideal formulovati. Ali podje li komu za rukom, da ga formulira, on će tim prije uspjeti. Čim je nova ideja bliža potrebi, čim se ona naravnije predočuje ljudskomu srcu i umu, tim će ona brže i savršenije osvojiti svijet. No u bivstvu ljudi leži i to, da nastoje, čim se koji ideal pojavi, da ga omjere sa zbiljom, sa životom. Nadje li čovjek, da zbilja ne odgovara idealu, onda za njega nema ni mira ni počinka, dok mu ne uspije da zbilju što više moguće približi idealu. To je sadržaj svakoga u istinu kulturnoga rada.

Takav jedan ideal postavio je Isus sa svojom naukom. Misaoni ljudi nisu se dugo mogli zadovoljiti s onim načinom, kakav su školaste upotrijebili, da izmire zbilju sa idealom. Čim je njihov sistem bio jedinstveniji, zaokruženiji, tim je manje odgovarao zbilji i ljudi uvidješe, da time Isusov ideal nije dostignut, nego zbilji prikrojen, pa je zato trebalo tražiti druge puteve, da se istina nadje. Svi su osjećali, da treba filozofiju osloboditi okova, u koje ju je teologija sputala. Tako je školasticizam i nehotice doprineo, da se pobudi interes za istraživanje. Čim je on vjeru po vukao u krug svojih razmatranja, već je time dozvolio, da i vjera može biti predmet dvojbe, rasprave, istraživanja, pa jer je poduzeo, da d o k a ž e teološke zasade vjere, osnovane na autoritetu, i da ih potkrijepi razlozima, osnovao je time nehotice i protiv volje autoritet razbora. Stara crkva iznijela je kao jedini princip bezuvjetno vjerovanje; skolastička nauka unijela je u nju princip misao-

noga duha, samosvjesnoga razbora, a time je opet potkopala samu sebe. Time, što se kasnije identificirala sa vjerom, ona se ukočila i postala je najžešći protivnik duha novoga vremena, što ga je ona sama probudila.

Tako vidiš, da se već u dvanajstom stoljeću javlja struja, koja protiv autoriteta gospodujuće crkve traži vjeru opeta u unutarnjosti čovjeka, u srcu i u duši, u osjećaju i čuvstvu, a ne u hladnom razboru. Dižu se Bogumili, koji u slavenskom svijetu nikli prelaze medju Romane, da se raširе osobito u Franceskoj pod imenom Albingenza. — Narodi počeli su kulturno napredovati i misliti, pak su opazili, da postoji opreka izmedju oficijelnoga stajališta crkve i izmedju riječi, evangjelja. Vladari nisu mogli da nadju u knjigama novoga zavjeta potkrepe za nauku o nadmoći crkvene uprave nad svjetovnom vlasti. „Dajte caru, što je carevo, a bogu što je božje“, zujilo je u ušima Hohenstaufovaca, pa tako bijesni nekoliko stoljeća rat izmedju vlasti papinske i vlasti državne. Kraj toga širile su se jače i nove vjerske sekte, a to je opet izazivalo vjerske ratove, koji su nečuveno zlo bacili medju ljude. Godine 1215. uveo je lateranski crkveni koncil inkviziciju, a ona je ognjem i mačem bjesnila protiv svakoga, koji nije slijepo prihvatio misli i nazore gospodujuće crkve. Ta inkvizicija, uvedena po crkvi, nemilo je pod zaštitom njezinom haračila Evropom na porugu čovječanstva i na porugu one uzvišene nauke Isusove o ljubavi bližnjega, koja ne izuzima ni neprijatelja.

Evropski narodi ipak nisu bili rodjeni za egipatsku tminu. Što je uspjelo u drevnom Egiptu, nije pošlo za rukom u modernoj Europi. Duh ljudski nije se dao više sapinjati. Luč, što ju je zapalila vedra duša Grka, bila je dosta jaka, da svijetli i nakon tisuću godina, te da izvede duh iz tmine, kamo ga htjedoše survati razvraćeni popovi rimski. Nauka Isusova o ljubavi i o jednakosti ljudi bila je dosta jaka, da i iz zapaljenih lomača zasine ljudima i da im prokaže izlaz iz tmine. Misao ljudska ne da se skučiti, ona je slobodna, pa ako se još kako potlači, ona će se prije ili poslije pobjedonosno opet pridići.

Nastalo je doba renaisance t. j. nastojalo se, da se opet uskrisi znanost i umjetnost starih Grka. Taj preporod ali nije išao zatim, da znanost prikroji na vjerski kalup, već je išao samostalno svojim putem. Renesanca išla je za tim, da sasvim opet uskrisi život starih. Medjutim vremena bila su druga, a čovjek je dotle i napredovao. Rodile su se nove misli, nove ideje i tako je po onom zakonu, što ga čas prije spomenuh, trebalo i novi rad otpočeti. Jedan problem radja drugi, pa zato rad ljudski nije nikada dovršen. Ono, što posjedujemo danas, samo je sjena onoga, što treba polučiti. Dobro kaže Poincaré, da istina nikad čvrsto ne stoji ; čim držiš, da si ju uhvatio, ona ti opet izmiče i ti vidiš, da treba još dalje poći. Onaj, koji žudi za istinom, osudjen je, da nikad ne dodje do mira.

Čovjek je vazda jedan te isti, ali od dobe Grka pak do danas njegovo je mišljenje drugo. Zato je renaisanca nešto drugo, nego što je

bila grčka kultura, reformacija opet razlikuje se od prvobitnoga kršćanstva. S polja mogla se gradja vjerno čuvati, ali čovjek, koji je tu gradju u se primio, bio je po mišljenju svojem drugi. Tako se dogodilo, da uz sve priznanje nije nauka Isusova do dana današnjega ostala ista. Vidjeli smo, da se je nauka stare crkve znatno udaljila od Isusove nauke, ali i oni, koji su protiv ove nauke ustali, pošli su dalje od Isusa i oni nisu sačuvali čistu nauku.

K tomu treba da uvažiš još nešto. U starom vijeku veže se kultura uz jedan narod. Sada, od vremena renaisance, postaje ona svojinom svih. U velikim narodima dobiva dašto kultura neko posebno obilježje, ali ona je ipak u glavnom jedna, po nekud internacionalna. Kršćanstvo nas je naučilo, da su svi ljudi braća, pa zato kulturne stečevine jednoga naroda moraju da budu u prilog i drugima. Svi su jednaki, svi imaju jednaka prava, a sramota je po čitavo čovječanstvo, ako se bilo gdje na svijetu napredak tlači.

Tim, što se znanost emancipirala od vjere, tim što je filozofija pošla svojim putem, ne htijući da bude dulje sluškinja teologije, nastalo je i sasvim drugačije mišljenje o zadacima vjere. Ljudi počeli se pitati, je li opravdano, ako se vode vjerski ratovi i ako se radi razlika u mišljenju vjerskom prolijeva krv i drugomu ognjem i mačem narivava vjersko mišljenje. Grozote hugenotskih i husitskih ratova osvijestiše ljude i oni su vidjeli samo razdor, palež i nazadak materijalni i duševni, pak su zato tražili, nema li kakove druge podloge, na kojoj bi se moglo čovječanstvo osi-

gurati, da može mirno raditi oko svoga napretka.

Učenjaci raznih naroda u ono doba osjećaju neki medjusobni solidaritet i oni traže, da tomu solidaritetu dadu u raznim udruživanjima izraza. Na raznim stranama Europe osnivaju se akademije i znanstvena društva, kojima je zadatak, da promiču znanost i da čuvaju slobodu nauke i znanstvenoga istraživanja. Saobraćaj medju ovim učenjacima je živ, iz najudaljenijih krajeva idu, da jedan drugoga slušaju, da izmjenjuju misli, da se savjetuju, natječu, prepiru o svojim zasadama. Sve vrije, sve je u nekom prelaznom stanju. Pisma i brošure nadopunjuju taj saobraćaj osobito, otkako je tiskarstvo izumljeno g. 1450.

Napokon se otkrićem Amerike i Kopernikovim sustavom posvema preobrazuje nauka a time i nazor o svijetu. Otvaraju se novi vidici, postavljaju se novi problemi. Sad se javlja nauka, da zemlja pripada ljudima i da oni imaju i ovdje stanovitih zadataka. Oni da su dapače dužni, da traže i nadju svoju sreću na ovom svijetu, da gledaju, kako bi već ovdje uredili valjano svoj život i medjusobni saobraćaj. — Istina, ovaj svijet nije najbolji, na njemu ima dosta mana i nedostataka. Narav ljudska puna je slaboća i toga radi ima opravdanosti mišljenje, da postoji neki drugi svijet, gdje će biti bolje i gdje će se ispraviti mane ovoga svijeta. Kraj toga ipak neosporivo je, da se svijet poboljšava. Čovjeku je moguće, da svlada narav i da ju podvrgne svojoj službi, a čim mu to bolje i savršenije polazi za rukom, tim će si on više olakšati borbu o život, te taj život ljepšim

i udobnijim pripremiti. Zato uči Bacon verulamski, da treba naći sredstva, kako će čovjek postati gospodarom prirode. Ta sredstva daje znanost i z a t o j e z n a n j e m o ć. Ovo znanje ipak bilo bi prazno i nevrijedno, kad ga ne bi nosila neka viša etička ideja, koja se crpa iz vjere. — Ima neka prirodna vjera, koja je svim ljudem zajednička i ona daje osnovna pravila medjusobnoga saobraćaja medju ljudima. Ova je vjera obvezatna za sve i nje imaju se svi ljudi da drže. Tako uči H e r b a r t o f C h e r b u r y. J a n K o m e n s k y dodaje k tomu, da treba ljude o d g o j i t i takovom medjusobnomu živovanju. Njima treba već za rana ucijepiti u srce osjećaj dužnosti i treba ih odgojiti za život i za vršenje zadataka na zemlji. J o h n L o c k e traži kao uvjet svakoga napretka snošljivost. I on priznaje, da ima stvari, koje nadilaze razbor, i o kojima ne može da bude z n a n j a, već samo vjerovanja. Nu osvjedočenje samo po sebi nije još znanje, a kudgod dopire z n a n j e, tamo treba da uzmiče v j e r o v a n j e. Za to piše on listove o toleranciji, te se obara na nazore srednjega vijeka, koji nam je ostavio kao baštinu, da se mješa vjera i politika i da se zlorabi državna vlast u to, da se njome čuvaju ili uništuju nazori i mišljenja. On traži jasno i glasno slobodu naučanja. Konačno formulovao je Englez Toland u svojem „Pantheistikonu" zahtjeve napredne onamo, da treba filozofiju razviti u posebnom društvu, kao neku vrstu bogoštovja nekoga potajnoga saveza prosvjetljenih.

Medjutim našle su sve ove ideje već svoga nosioca u savezu slobodnih zidara, koji je po-

četkom 18. stoljeća doživio svoju treću reformaciju. Na osnovu ideja netom spomenutih engleskih filozofa našlo je slobodno zidarstvo temelj, na kom se mogu ujediniti prosvjetljeni duhovi svih naroda i vjeroispovjesti, a ono nastoji od sada, da to ujedinjenje i provede. Solidaritet ljudskoga roda nalazi svoj konkretni izraz.

Uz bratski pozdrav.

Tvoj odani Ivan.

VII.

Vjerni druže moj!

Na krivom bi putu bio, kad bi držao, da je slobodno - zidarski savez naglo, nekud preko noći nastao. Nijedna duševna evolucija ne radja takovim naglim efektima. „Salpetra treba da je davno već u zraku prije, nego li se može prihvatiti zidina", veli Lessing. Zato se niti ne može odrediti točni dan, kad je osnovan slobodno zidarski savez. Jedino, što se danas može sa sigurnošću ustvrditi, jest, da naziv slobodni zidar kao ime člana posebnoga društva ne dolazi prije godine 1635. Do sada zna se jedino, da je godine 1641. neki Moray primljen u savez slobodnih zidara, a to je najranija vijest o opstanku društva toga imena. Medjutim danas je dokazano, da je ovo društvo postojalo već i prije, ali pod drugim imenom. Ono je prošlo nekoliko evolucija, dok je konačno poprimilo današnje ime i oblik.

Koliko se danas dade pregledati, istupa već početkom 17. stoljeća u Njemačkoj na javu društvo, koje zastupa iste tendencije, kakove kasnije prosledjuju slobodni zidari. Ono društvo izlazi tada na javu pod imenom brat-

stva ružinoga krsta, a po svemu čini se, da je ono već dulje vremena postojalo i da je bilo dobro organizovano. Anonimitet svoj ovo je društvo tako dobro sačuvalo, da mnogi i danas još dvoje, da li je ikad postojalo. Iz pisama družbe ružinoga krsta vidi se jasno, da je već tada bila glavna tendencija osnivača, kako bi proveli kulturni pokret. Potrebno je zato, da si predočiš kulturne prilike onoga doba, jer iz ovih prilika, kako već u predjašnjem pismu rekoh, razvilo se slobodno zidarsko društvo.

Kako ti je poznato, označuju konac srednjega vijeka tri važna dogodjaja: osvojenje Carigrada po Turcima, obret štampanja i otkriće Amerike. To sve zajedno silno je utjecalo na tadanji svijet i preokrenulo sasvim i mišljenje ljudi i gospodarske prilike. Otkrićem Amerike pružen je dokaz, da je zemlja okrugla, a time uzdrmani su i stari temelji vjerovanja. Počelo se shvaćati, da sv. pismo ne može biti izvor znanja. Uslijed najezde Turaka bježali su grčki učenjaci na zapad i donijeli sa sobom grčke pisce, a medju njima i takove, za koje se na zapadu nije pravo ni znalo. Tu se ispostavilo, da prepisi nekojih djela starih Grka, koje su na zapadu posjedovali, nisu bili ni podpuni, ni ispravni.

Ficinus, član akademije, što ju je g. 1440. osnovao u Fiorenci slavni Cosimo Medici, preveo je tada osim Platonovih djela još i spise novoplatonika Plotina, Jambliha i Prokla. Proučavanje ovih spisa uzdrmalo je do tada neosporeni autoritet Aristotelov. Vodile su se učenjačke rasprave oštre i strastvene, a one nisu

ostale stegnute samo na uski krug učenjaka, jer ih je štamparska vještina raznosila po svem svijetu, svi su htjeli da sudjeluju, ako već ne kao borci, a ono bar kao vrlo pozorni čitatelji. Crkva se opirala svom snagom ovoj struji, ali autoritet joj je počeo slabiti. Razvraćenost klera, raskol medju papama, od kojih su po dva i tri najedanput zapremili stolicu sv. Petra, te jedan drugoga proklinjali, sve to pobudilo je oštru opoziciju protiv crkve i papinstva. Bijes crkve protiv ljudi drugoga nazora, spalenje Savonarole, Husa i mnogih drugih, jadna osveta Wiklifovu pepelu, sve to nije moglo da uništi protivnike, dapače uvećalo je njihov broj.

U kršćanstvu razvile su se mnoge sekte, a sve tjeralo je na reformaciju crkve. Ne treba ipak držati, da su reformatori crkve bolji bili od popova rimskih. Sam Luter bio je zasukani Augustinac sve do konca svoga života, pa i najvjerniji a i najplemenitiji drug mu Melanhton želi si smrt, da izbjegne onu „rabies canina theologorum" (pasja bjesnoća teologa). Tako nalazimo, da se obće nezadovoljstvo, koje je već u 15. stoljeću započelo, nastavlja i u 16. Sve gleda i traži, da nadje lijeka nesnosnomu stanju. Ljudi se zasitili krvoločtva i bijesnih ratova. Svijet gleda i čudi se, kako to, da oni, koji bi trebali, da propovijedaju ljubav i snošljivost, siju mržnju i razdor. Kalvin, Luter i katolički popovi sve su jedan bjesniji od drugoga i ne zna se, tko je više zla navalio na ljude. Plemenitiji duhovi očajavaju o svijetu i pišu romane, kojima nastoje, da prikažu, kako bi se moglo ljudsko društvo valjano urediti. Tako

piše Toma Morus svoju „Utopiju", za njim piše Francis Bacon svoju „Nova Atlantis". — Sve su to bajoslovne zemlje, gdje je ljudem uspjelo, da na osnovu čiste nauke Kristove urede države tako, te su odložili sve vjerske prepirke i nastojali, da posvete život svoj napretku i prosvjeti.

Kraj toga počeo se učeni svijet sve više baviti znanošću, i ona, koja je dosele bila skoro isključivo u rukama teologa, prelazi sada i medju laike, a ovi ne vezani sponama teologije, kreću se slobodnije, pa tako se i tu opaža znameniti napredak. Prvi je Paracelsus počeo rušiti autoritet staroga liječnika Grka Galena. Nu jer se ni tada još nisu usudili učenjaci spram crkvenoga autoriteta otvoreno ustati, to su pisali prikrito i zavijeno tako, da je to kasnije dalo povoda mnogim krivim nazorima. Ali već u početku 16. stoljeća prodro je nazor, da kraj objave božje u sv. pismu ima i druga objava, očitovana u naravi. Zato se postavlja nauka, da treba proučavati narav. Ta nauka našla je najpregnantniji izraz u Baconu Verulamskom.

U to doba javljaju se najednom u Njemačkoj izmedju godina 1612.—1617. redom razni spisi, svi anonimni, koji donose vijest o nekoj družbi, koja je poduzela, da „preobrazi cijeli široki svijet". U ovim spisima pripovijeda se, da postoji društvo : „bratstvo ružinoga krsta", koje da ide za tim, da svijet boljim učini. Pravu vjeru da ima onaj, koji se drži čiste nauke Kristove, koji ju čuva u svomu srcu i koji ju slijedi. Ovo društvo da čuva tajnu valjanoga i sretnoga života. Prava mudrost

da je dragi i čudotvorni kamen, koji je kadar da liječi svaku bol i koji daje nadnaravnu moć onomu, koji ga posjeduje. Taj se kamen otkriva i daje samo onomu, koji proučava prirodu. I tko pravo spozna prirodu, bit će spreman i podoban, da donosi bližnjemu ljubav, pomoć, utjehu i snagu u svim jadima i nevoljama.

K ovim spisima priključuje se kasnije (g. 1629.) još i „Summum bonum" (Najviše dobro) nekoga Friziusa, u kojem u duhu netom spomenutih spisa družbe ružinoga krsta razlaže, što se ima smatrati najvećim dobrom na svijetu.

Uzmeš li k ovim spisima „Utopiju" Tome Morusa, zatim Baconovu : „Nova Atlantis", te kasnije sastavljene spise čuvenoga Čeha Jana Komenskoga, prikazati će ti se posve jasno nauka, koja je bila temelj tadanjoj družbi slobodnih zidara. Oni ali sad se više nisu razvijali u Njemačkoj, nego u Engleskoj, jer je tridesetgodišnji rat u Njemačkoj na dugo vremena svaki pokret uništio.

No i u Engleskoj ovo se društvo samo u najvećoj skrovitosti razvija, te izbija na javu istom početkom 18. stoljeća. God. 1717. združile su se 4 slobodno zidarske lože u Londonu u jednu veliku ložu, te su izradile i sastavile iz starih spisa svoju konstituciju t. j. ustav, pod kojim će se unaprijed upravljati, a ujedno su one pod imenom „drevnih dužnosti" sastavile temeljna načela, po kojima će se braća vladati. U ovim su drevnim dužnostima došle do izražaja one filozofske ideje, koje su se rodile već u 16. stoljeću i koje su početkom 17. stoljeća izbile u spisima družbe ružinoga krsta,

te u Friziusovom „Summum bonum". Ove filosofske ideje medjutim nisu više posvema identične sa onima 16. vijeka. Utjecajem Spinoze i Descartes-a bio je filozofski nazor donekle modificiran, a pojavili su se i t. zv. deisti u Engleskoj, koji su i s obzirom na vjeru stajali na naprednijem stanovištu. Ta evolucija svršila se je u 17. stoljeću. Pošto je medjutim tridesetgodišnji rat u Njemačkoj svaki duševni pokret potisnuo, to je tamo i sustao rad slobodnih zidara, i oni se skloniše u Englesku, koja se baš tada stala snažno razvijati. I Newtonova znanstvena istraživanja znatno su utjecala na nazore tadanjih ljudi. Ali najznatniji utjecaj na mišljenje tadanjega doba vršili su bez dvojbe filozofi John Locke, Toland i Tindal. Prvi je razvio svoje nazore u „listovima o toleranciji", u „mislima o odgoju" u „raspravi o vladanju" i „o razboritom kršćanstvu". Oštrim pogledom svojim razabrao je on onu točku, gdje je sredovječno mišljenje trulo bilo. On je uvidio, da je sasvim pogriješno, ako se miješa vjera sa politikom i ako se državna vlast zlorabi u to, da se brane ili opadaju nazori i mišljenja. Javila se misao o t. zv. n a r a v n o j v j e r i, u kojoj se saglašavaju svi ljudi. I Toland naglašava, da usprkos nebrojenih vjera i vjerskih sljedba, što ih je stvorio interes svećenstva i neznanje naroda, ipak svi prosvjetljeni ljudi ispovijedaju jednu vjeru. Zato traži Toland, neka se svakomu dozvoli, da svoje misli slobodno izreče i da se za to niko ne smije ni žigosati, a kamo li kazniti.

Treba ipak da imaš na umu, da se u 18. stoljeću nauka sve više udaljuje ne samo od teologije, nego i od svake vjere. Filozofi se trude, ne bi li našli nove osnovke za vjeru. Sam Toland bio je možda jedan od prvih, koji je pomišljao, kako bi na čisto naturalističkoj, da ne rečem materialističkoj nauci osnovao novi vjerski kult. Slobodni zidari nisu nikad išli tako daleko. Svi njihovi spisi odavaju, da su vjerska pitanja izbjegavali, a vjeru spominjali su samo u toliko, da naglase posvemašnju toleranciju. Još članovi bratstva ružinoga krsta drže, da im je dužnost naglašavati svoje vjersko osvjedočenje, samo što tvrde, da je njihova vjera i bolja i dublja, nego li ona raznih sekta. Slobodni zidari 18. stoljeća pako drže, da im je zadatak drugi, a ne da se bave vjerskim pitanjima. Vjera ima da bude posvema stvar osvjedočenja svakoga pojedinca. U „drevnim dužnostima" ističu slobodni zidari onoga doba, da svaki član ima dužnosti p r e m a b o g u, p r e m a b l i ž n j e m u i p r e m a s a m o m u s e b i. Govoreći o dužnostima prema bogu, ističu „drevne dužnosti", da slobodni zidar, koji dobro shvaća svoju umjetnost, ne će biti ni zasukan bezvjerac, ni strastven zelota. Daljnje obveze nema, već se prepušta svakomu, da slijedi onu vjeru, koju drži pravom. Jedino što traže „drevne dužnosti" jest, da slobodni zidar prizna onu vjeru, u kojoj se saglašavaju svi prosvjetljeni ljudi.

Time izvedena je jedna vrlo važna evolucija u slobodnom zidarstvu, koja je cijelomu kasnijemu razvoju dala pravac. Slobodni zidari polaze od sad od predmnjeve, da postoji neki ćudoredni poredak u svijetu, koji se očituje u cijelom povjesnom razvoju ljudskoga

roda. Naše državno i društveno ustrojstvo osniva se na toj predmnjevi, iz koje slijedi, **da su razbor i smisao bolji, nego nerazbor i nesmisao, da pravo i ćudorednost uživaju prednost pred nepravdom i nećudorednošću.** Ljudi pako imaju pune ruke posla, da ova temeljna načela prosljedjuju, a oni imaju i dužnost, da u tom plemenitijem pravcu porade. Treba da nastojimo, kako bismo se usavršili u onom pravcu, koji nas dovodi do ideala pravednosti, istine i čovječnosti. Mi priznavamo i pokoravamo se svjesno ili besvjesno ćudorednomu poretku, te promičemo namjere toga poretka i nastojimo njegove propise ispunjavati.

Toliko za danas. Kako su slobodni zidari dalje gradili, o tom drugi put.

Tvoj odani Ivan.

VIII.

Vrli prijatelju!

Kušao sam, da ti letimice dozovem u pamet put, što ga je prošla evolucija ljudskoga duha sve od postanja kršćanstva. Vidjeli smo, kako se kršćanski nazor o svijetu kod Augustina slijeva sa starogrčkim, te se onda sve više udaljuje od nazora svoga osnivača, ali da kraj toga i posvema zagospodjuje i u životu i u znanosti, sve dok nije kod Tome Akvinskoga postalo sušto teološko mišljenje jedini izvor svega znanja. Vidjeli smo, da se teologija na ovom svom vrhuncu pretvara u ultramontanizam, koji nastoji, da pod jednom vrhovnom glavom skuči i narode i države, pa i sve mišljenje i naučavanje. Prvi put radja se tu misao, da se smije učiti samo ono, što i crkva prihvati i odobri, bez obzira da li se radi o teologiji ili o znanosti. Prikazao sam ti, kako se protiv ove nauke diže reakcija, da znanost traži emancipaciju od teologije, a kašnje da se i nauka kršćanska cijepa i dijeli. Kušao sam, da ti predočim, kako se usred ovoga pokreta radja slobodno zidarstvo, nastojeći s početka, da u razne sekte rascjepkani kršćanski svijet ujedini opet u jednoj čistoj nauci Kristovoj. Vidio si i to,

da slobodno zidarstvo, prislanjajući se u početku još uz filozofiju, traži doskora emancipaciju i od filozofije, te iznašajući svoj vlastiti nazor o svijetu, polazi posve samostalno svojim putem.

Iz svega ovoga razlaganja ti si se mogao osvjedočiti, da Lessing ima pravo, kad veli, da slobodno zidarstvo nije ništa samovoljna, ništa suvišna, već nešto nužna, nešto što je ukorenjeno u ljudskom biću i u biću gradjanskoga društva. Slobodno zidarstvo tražilo je od uvjek, da ljude ujedini u zajednički kulturni rad, bez obzira na njihove nazore i mišljenja. Zato je ono tražilo, da nadje medju ljudima dodirne točke i da od njih udalji sve, što ih dijeli. Ono je tražilo za taj zajednički rad zajedničku osnovku, koja će svakomu omogućiti, da u njem sudjeluje. Na taj način je ono god. 1717. postavilo načelo, te nije njegova zadaća, da se bavi vjerskim pitanjima, već da njegovi zadatci leže na polju humanističkom. Zato se od onoga, koji u taj savez pristupa, ne traži neka izvjesna vjeroispovjest, on ne treba, da napusti svoju vjeru ili svoje osvjedočenje, samo ako je spreman, da prizna opći ćudoredni zakon i poredak.

Na ovom osnovu gradilo se u 18. stoljeću dalje. Nu od sada se slobodno zidarstvo ne prislanja ni na vjeru ni na filozofe, jer se i za filozofski nazor traži tolerancija. Od sada se zgrada slobodno - zidarskoga sistema diže iz njegove vlastite sredine.

U zadnjem pismu spomenuh, da se slobodno zidarstvo, dašto pod drugim imenom, rodilo u Njemačkoj, nu da mu je ondje razvoj

spriječio tridesetgodišnji rat, a spomenuh i to, da se ono sklonulo u Englesku, gdje je, poprimivši sadanje svoje ime, procvalo novim životom. Odanle se vratilo slobodno zidarstvo pročišćeno na kontinenat, te se od sada brzo širi po svim prosvjetljenim državama. Od onda pak trudili su se poglavito Nijemci, da ga razviju i filozofski opravdaju. Herder, Lessing, Goete, Fessler, Fichte i drugi latiše se posla, da na osnovu „drevnih dužnosti“ engleske velike lože izgrade filozofski sistem, koji je pod imenom humanističko-filozofskoga nazora došao i u profanim krugovima do ugleda i uvaženja, a te misli i danas još su temelj, na kojem slobodno zidarstvo gradi.

Mišljenje ovih ljudi polazilo je sa gledišta, da ima stanovitih problema ljudskoga bivstvovanja, koje ograničeni um ljudski ne može dokučiti. Znanost može doduše da nam mnogo toga otkriva i razjasni i što dublje ona dopire, to se više sužuje krug nagadjanja i pustoga vjerovanja, to se više otkrivaju tajne prirode, tajne života i bivstvovanja uopće. Nu, ako znanost prodre još kako duboko i daleko, uvijek će ostati neka nepoznanica, neko x, koje ostaje ljudskomu umu nedokučivo. Jer se ljudski duh ne može s ovom činjenicom smiriti, prepušta maštanju, da tu nepoznanicu odgoneta. Učenjaci postavljaju svoje znanstvene teorije, a teolozi vjerske zasade. Jedno je i drugo jednako opravdano. Stvar je čuvstva i osjećaja, za što će se čovjek odlučiti. Iz toga pak slijedi, da i vjera sama — pustimo li s vida objavu — spada u naravni nagon čovjeka. Napokon i onda, kad pristajemo uz neku znanstvenu teo-

riju, ne radimo drugo, nego vjerujemo ono, što nas ta teorija uči. Za to slobodno zidarstvo ne obvezuje svoje članove na bilo koje pozitivno vjersko ili filozofsko osvjedočenje, već prepušta svakomu, da slijedi ono, koje je za dobro pronašao. Ono se obraća na ljude, koji su voljni poraditi oko napredka i prosvjete, te traži u njima samo ljude. Ljudi naime imaju da vrše stanovite zadatke na ovom svijetu, a te zadatke hoće da preuzme slobodno zidarstvo. Zato mu je posve svejedno, kakove nazore imaju njegovi članovi o bogu i kakove nazore imaju o odnošaju ljudi spram najvišega bića. Za slobodno zidarstvo dolazi u obzir u prvom redu odnošaj ljudi medju sobom i njihovo živovanje na zemlji. I najoprečniji nazori mogu jedan uz drugi postojati, samo ako nijedan ne ide za tim, da kuša nasilnim sredstvima doći do gospodstva. Dapače i zablude vjerske zadobivaju žalac samo onda, kad ih vodi strast i kad ih državna vlast nasilno podržava.

Zato kuša slobodno zidarstvo, da svoj nazor na svijet razvije tako, kako bi se on prilagodio onoj vjeri t. j. onomu bilo znanstvenomu bilo vjerskomu osvjedočenju, u kojem se saglašuju svi prosvjetljeni duhovi. Za ovaj pak nazor vrijede od prilike ova razmatranja:

U prirodi vlada bez sumnje jedan jedinstveni genetički princip, t. j. sve na svijetu radja se, razvija i usavršuje u stalnom i nepromjenljivom toku. Zato vidimo, kako se razne tvorevine, što ih narav proizvodi, neprestano razvijaju na više. Medju ovim tvorevinama, ili ako hoćeš proizvodima prirode

zauzima čovjek radi svojih mnogostrukih svojstava najviše mjesto. Njegov je zadatak, da u neprestanom saobraćaju sa prirodom, koja ga opkružuje, poluči na zemlji sve, što je uopće moguće i za što u njemu ima i snage i sposobnosti. Sve mogućnosti razvoja ljudskoga roda ne može pojedinac, pa ni jedan narod ili pleme da izvede ili iscrpi. Narav organizovala je čovjeka na toliko raznih načina, koliko je uopće moguće bilo, da se na zemlji rodova ljudskih organizuje. Ipak onaj veliki problem uljudbe, humaniteta pušta narav da ga riješavaju svi narodi svih vijekova, počevši od crnačkoga razbora, do najistančanije ljudske naobrazbe. Svaki najme narod ima prema svojim svojstvima i prema svojim prilikama doduše svoj posebni cilj obrazovanja i razvoja, nu u svim razlikama kulture vlada, baš kao i u svim oblicima ljudskoga lika, jedan zajednički tip, vladaju zajednički temelji uljudbe, humaniteta. Pa kolikogod ima raznog zastranjivanja, opet je vazda stalni cilj ljudskoga razvoja, da ove temelje u svim svojim snošajima razvija — sve bogatije i sve čišće. Nu uprav zato ima ljudski rod i zadatak, da poravna i promiče puteve do toga cilja.

Priglednemo li pozorno, lako ćemo opaziti, kako na svim područjima ljudske prosvjete sve više raste nastojanje, da se prikučimo nekomu zajedničkomu idealu ljudskoga bivstvovanja. Zadaća je slobodnoga zidarstva, da ovo nastojanje svjesno i namjerno promiče i da za taj cilj radi.

Kako vidiš, nije po ovom mišljenju riješeno pitanje o postanku svijeta, dapače ono ni

ne kuša, da to pitanje riješi. Razlog leži u tom, što ovo mišljenje polazi sa stanovišta, da to pitanje ljudski um ni ne može da riješi. Stvar je osvjedočenja, vjere, odgoja, da prihvati onaj od postojećih nazora, koji drži najispravnijim. Jedno je stalno, da postoje odredjeni vječni i nepromjenljivi zakoni, koji vladaju svijetom i njegovim razvojem. U tom su složne sve vjere i svi ozbiljni filozofski nazori. Oni se razilaze samo u pitanju, jesu li ti zakoni samonikli, ili su podani po nekoj višoj inteligenciji. Slobodni zidari kažu, da je svemir sagradio veliki graditelj vasione, a prepuštaju, da svaki slijedi nazor svoj. Nama je stalo do toga, — ne da čovjek, koji stupi u naše redove, napusti svoje nazore, ideje, osvjedočenja, niti da se priuči novomu mišljenju, — već treba da se priuči, da gleda objektivno svačije drugo mnijenje. Čovjek mora da uvidi, kako njegovo osvjedočenje, — bilo konfesionalno, bilo etičko, socijalno ili gospodarsko, — u razvoju ljudskoga roda ne smije da postane dogmom, jer onda je svaki napredak nemoguć. Pojedinac može da vjeruje i ispovijeda, štogod hoće — slobodnim zidarom postaje istom po onom, što radi i izvede.

Na pitanje : kako je svijet postao, kako se on upravlja i razvija ; što biva s čovjekom poslije smrti, možeš naći odgovor u vjeri, u filozofskom mišljenju, u znanosti, — slobodno zidarstvo pako u to pitanje ne ulazi, niti obvezuje svoje članove na neki izvjesni pravac. Ono ima na umu čovjeka na zemlji, njegove snošaje, njegov život, njegove težnje, koji su svi svagda jednaki bez obzira, kakove vjerske nazore pojedinci slijede. Kultura cvala je u Egiptu i Babilonu, u Grčkoj i Rimu ; kulturu razvili su romanski i germanski narodi, a u njoj učestvovali su i Slaveni. Kultura razvila se do visokoga stepena pod gospostvom budizma, baš kao i pod gospostvom kršćanstva. I muhamedanizam kao i židovstvo privrijedili su vrlo mnogo napretku ljudstva, dok s druge strane stoji činjenica, da se napredak širio i medju pripadnicima svakoga kršćanskoga vjeroispovjedanja.

Nu kultura se ne da zamisliti bez slobode istraživanja. Znanost dakle mora da bude slobodna. Ona treba da nesmetano traži istinu, a ne da prema unapred učvršćenim mnijenjima ili nazorima prikrojava svoje zasade. Ova ili ona vjerska sljedba može da zabaci jednu ili drugu znanstvenu zasadu, ali ona nema prava, da silom sprečava rad naučenjaka, ili da ih možda radi njihovoga učenja ili dajbudi nazora progoni. Znanstvena se istina niti ne da zabašuriti, a tko je hoće potlačiti, čini zločin. Zemlja je okrugla i kreće se oko sunca, ma da je papa tu nauku stavio na indeks i ma da su teolozi proganjali i Keplera i Galileja.

Tu dašto dolazi slobodno zidarstvo u opreku s teolozima. Ali to je samo dokaz, da umovanje Tome Akvinskoga, po kojem ima teologija da cenzurira znanost, nije osnovano. To umovanje u ostalom samo je jedno mnijenje, a to mnijenje nije vjera. Isus bar u svojem učenju ne pozna takovo cenzuriranje znanosti. Slobodno zidarstvo dakle nije upereno protiv vjere, ono u opće ni ne utiče u nju. Nu ako teolozi hoće da pod plaštem vjere sputaju

razum i duh ljudski, onda taj razum i duh ima i pravo, da takav pokušaj suzbije. Ljudstvo ima pravo i na napredak, pa zato ima ono i dužnost, da onemogući za vazda svako nastojanje, koje ide za tim, da taj napredak spriječi, dolazio takav pokušaj s koje mu drago strane.

Tako eto, dragi prijatelju, nadam se, da sam ti jasno obrazložio odnošaj slobodnoga zidarstva spram vjere. Bio sam možda opširniji, nego bi to za ovu temu potrebno bilo. Nu ja sam želio, da ti jasno prikažem mišljenje slobodno zidarsko, da uzmogneš lakše pratiti ono, što još treba reći i o drugim snošajima, pa zato mi se činilo potrebnim, da ti jasno prikažem opreku tomu mišljenju — skolastičku nauku. Kraj toga držao sam, da će ti sliku bolje upotpuniti prikaz povjesnoga razvoja slobodno zidarske misli. Bio bi sada red, da se osvrnemo na pozitivno djelovanje slobodnih zidara. Prije ipak biti će možda podesno, da vidimo odnošaj slobodnoga zidarstva spram države. O tome pako u pismu, koje slijedi.

Tvoj Ivan.

IX.

Mili prijatelju!

Protivnici slobodnoga zidarstva navadjaju i to, da je ono neprijateljsko spram države i državnoga poretka, a naročito spram monarkije i da je u suštini svojoj revolucionarno i republikansko. Prigovor ovaj mogao bih odbiti, upozorujuć na činjenicu, da su slobodnozidarskomu savezu uvijek pripadale i krunjene glave i da one tomu savezu i danas pripadaju. Vladari, koji su bili članovi saveza, nisu bili možda samo neki ornament lože, već su oni živo sudjelovali u radu njezinom. Treba samo čitati govore Vilhelma I., cara Njemačke i njegovoga sina Fridrika, pa govore, što ih je u raznim prigodama izrekao nedavno umrli kralj engleski ili kralj švedski itd. Iz tih govora vidi se, da su ovi vladari duboko i ozbiljno shvaćali jezgru slobodnoga zidarstva i da su dušom i tijelom pristajali uza nj. Zato nema osnovke tvrdnja, da se u ložama goji nekakav revolucionarni pokret.

Protivnici saveza medjutim iznose toliko prigovora, da valja i ovo pitanje osvijetliti. Naročito Jezuite mnogo se trudiše, da iz

spisa raznih slobodnih zidara, kao i iz raznih prigodnih govora, držanih u ložama, pokupe dokaze, kakova je pogubna družba ta slobodna zidarija. Što vrijedi medjutim ovakovo nagomiljavanje citata? Ako se oni istrgnu iz svoga saveza, iz nekoga spisa ili govora, ako se zaodjenu sgodnim primjetbama, ako se dovode u savez sa činjenicama, s kojima ne stoje ni u kakvu savezu, dade se što šta vjerojatnim prikazati. Tko bi htio pabirčiti po knjigama jezuitskim, našao bi lahko dokaza, kako su oni ispričavali umorstvo vladara, ako ne još i više. Prigovori dakle ovih pobožnih otaca mogu se lahko svesti na onu ličku: „Reci mu, da ti ne reče!"

Cijelo pitanje vrti se oko toga, da li je slobodno zidarstvo politička družtvo i da li se lože bave politikom? Prije svega treba tu razlikovati ložu i slobodne zidare. Pa ako ovu razliku držiš na umu, onda se može mirne duše reći, da politika već po naravi stvari ne može biti tudja slobodnim zidarima, koji su napokon takodjer gradjani, te uživaju jednaka prava, kao i ostali. Ipak slobodni zidari ne izstupaju nikada kao politička stranka, a loža nije nikakovo političko družtvo. Zato slobodni zidari i ovdje daleko zaostaju za modernim farizejima i pismoznancima, za Jezuitima i klerikalcima, koji svagdje pod vidom obrane vjerskih interesa ustrajaju političke stranke i bacaju se u političku borbu. Istina leži u tome, što slobodno-zidarski nazor na svijet priječi loži, da bude neka politička stranka, baš kao što iz klerikalnoga nazora o svijetu nuždno slijedi potreba, da se klerikalci udružuju u

stranku, ne bi li po nauci Tome Akvinskoga zagospodovali državom, te njome vladali, da tobože ne postane plijenom „djece vražje".

Kaogod što su vjerska pitanja isključena iz rasprava lože, tako su isključene i rasprave političke. Slobodno zidarstvo obraća se na ljude, ono traži samo čovjeka i traži saradnju svih. Zato prima ono u svoje kolo ljude bez obzira na njihovo političko mnijenje, baš kao što apstrahira i od vjerskoga osvjedočenja pojedinaca. U takovoj loži, koja prima medju svoje članove pripadnike raznih političkih stranaka, niti nema mjesta političkim raspravama, jer bi se ona inače vrlo brzo raspala, ili njezino djelovanje bilo bi barem onemogućeno.

U ostalom slobodno zidarstvo moralo je bez sumnje stvoriti i o državi i o politici neki sud, baš kao što je to učinilo glede vjere. I tu ima nekih temeljnih misli, koje su već zato potrebne, da se označi granica, dokle može i smije slobodno zidarstvo u svojem djelovanju da ide, a da se ne ogriješi o svoje načelo, te se loža nema baviti politikom. Ove misli i ovi nazori dadu se posve dobro izvesti iz onih zasada, koje sam ti predočio u predjašnjem pismu kao slobodno-zidarski nazor o svijetu. Tražeći granice ložinskoga djelovanja, moramo i kod promatranja države izbjegavati subjektivno mišljenje i individualni kakav nazor, te treba da nadjemo neku objektivnu osnovku, s koje se ima mjeriti rad i nastojanje slobodnih zidara. Zato kad slobodni zidar udešava svoj rad, onda treba da su mu poznati zakoni, koji vladaju u društvu i u državi i koji su općenito priznati i obvezatni za sve. Kaogod što je slo-

bodni zidar obvezan, da se priznava k onoj vjeri, u kojoj se svi prosvjetljeni ljudi saglašavaju, tako treba da prizna za državu neke zasade, koje su obvezatne za sve slobodne gradjane, za njihov rad i za riješavanje njihovih zajedničkih zadataka. Zato ne može za naše mišljenje o državi da bude mjerodavan bilo koji izvjesni filozofski, vjerski ili metafizički nazor, nego samo logički izvedena, iskustvom stečena misao, te priznate ćudoredne istine, kako se one u logičnom sljedstvu razvijaju.

Država je nastala od nužde. Čovjek, kao društveno biće, ne može da živi kao samac, on se može razvijati samo u zajednici sa sebi ravnima. Kultura je mogla započeti već onda, kad je čovjek još živio u čoporima, te provadjajuć nomadski život, pasao svoje blago u silnim stepama, ili pak loveći lov život svoj mučno preturio. To su medjutim bili samo tragovi kulture. Pravi napredak mogao je čovjek polučiti istom onda, kad je osnovao državu.

Osnutak prve države tako je važan momenat u povjesti ljudskoga roda, da su svagda prvi osnivači smatrani višim bićima, a pričanje naroda smatralo ih je ili bogovima, ili bar ljudima božanskoga porijetla. Država medjutim posve je ljudsko djelo, a njezin je zadatak isključivo promicanje ljudskih interesa. Da je tako, dokazuje povijest svih država, što ih je bilo na svijetu, doklegod ima pametara. Zaludu je tu mudrovati, koji li je povod postanju države, je li prvi puta nastala država ugovorom medju suplemenicima, ili silom jačega, da li je božanstvo neko samo kumovalo prvomu

sastavu itd. Zaludu i nagadjanje, kakova li je svrha ovoj tvorbi ljudskoga društva. Povijest uči nas, da je državu stvorila nužda i da su ljudi od uvijek nastojali državu svoju tako urediti, da im bude dobro u njoj i da uzmognu ondje živjeti srećno i zadovoljno. Vlada, koja je znala, kako tako ovomu nastojanju ugoditi, zvala bi se od uvijek, da je dobra, dok povijest sviju vremena bilježi sa gnjušanjem i prokletstvom vladu zlu i tiransku.

Pustiš li pako, da ti pred dušom prodju dogadjaji povjesti i sve one države, koje su negda, pak do dana današnjega slovile u nizu svjetskih dogadjaja, ne će ti izmaći, kako države nisu bile svagda jednake ni po sastavu svojem, ni po formi vladavine. Bilo je despocija i theokracija, bilo je monarkija i republika, od potonjih pako zabilježila je povijest i aristokracije i demokracije. Bez obzira na formu vladanja bilo je dobrih i zlih, te danas nitko ne može pouzdano reći, koja je forma državna najbolja. Zato slobodni zidar, barem u ovom svojem svojstvu, ne može ustvrditi, koja od ovih forma države da odgovara slobodno-zidarskom idealu. Kao političar može da prijanja više uz ustavnu monarkiju ili uz republiku, ili možda uz prosvjetljeni absolutizam, ali slobodne zidare u loži to pitanje ne će uznemiriti.

Sjeti se onoga, što spomenuh u zadnjem pismu svojem kao zadatak čovjekov, da naime u neprestanom saobraćaju sa prirodom, koja ga opkružuje, nastoji polučiti na zemlji sve, što se uopće dade polučiti i da sve više nastoji da se prikuči nekomu zajedničkomu

idealu ljudskoga bivstvovanja. Taj zadatak čovjekov ima da nadje potpore u državi, pa koliko država taj zadatak u istinu promiče, prosudjujemo njezinu upravu, je li dobra ili loša.

U dugom nizu povjesnoga razvoja mijenjala se i država. Novo doba donijelo je nove probleme, nove zadatke. Zato je i moderna država morala mijenjati svoj sustav i način vladanja. Problemi života, ploblemi kulture u moderno doba tako su svestrani i raznoliki, da ih ni najbolje organizovana država sama ne može da riješi. Treba tu da zahvate i druge organizacije, treba da gradjani sami prionu, kako bi pripomogli, da se ovakovi zadaci riješe. Eto povoda, zašto se u upravi državnoj daje mjesta i samoupravi, naime organizmima, koji će rješavati samostalno, ili bar uz nadzor države, zadatke općega interesa ili opće koristi. Može li se time polučiti onaj humanistički zadatak čovjekov, koji ga tjera napretku, prosvjeti i sve većem razvoju njegovih naravnih sila i darova, onda neka država takovo nastojanje ne sprečava, dapače njoj je dužnost, da ga podupire.

I slobodni zidari kušaju, da doprinesu koji kamečak k ovomu cilju čovječanstva. I oni nastoje, da shvate probleme života i da prema svojim silama nadju riješenje. Oni polaze sa stanovišta da i u najbolje sredjenoj državi ima prilika i odnošaja, koji bi mogli da budu bolji, da ima zla, koje treba odstraniti. To još ne treba, da bude politički rad. Dobro kaže Lessing, da se slobodni zidari ne bore proti onomu zlu, koje se radja u izvjesnoj državi,

jer to ima da liječe njezini gradjani, a ne slobodni zidari, barem ne kao slobodni zidari To pako reći će, da slobodni zidari, kao članovi jedne kulturne zajednice, ne mogu posmatrati odnošaje u jednoj državi sa niskoga stajališta partajske politike, već jedino sa višega gledišta napretka ljudskoga roda uopće. Zato loža ne pita svoje članove, kakovoga su političkoga osvjedočenja, niti ih ona obvezuje na izvjesnu partajsku politiku, već zove na saradnju članove svih stranaka, baš kao što zove u svoje kolo ljude, bez obzira na njihovu vjeroispovjest.

Nu slobodnim zidarima nije svejedno, u kakovom se pravcu razvijaju odnošaji jedne države. I oni istupaju kadgod u političkim odnosima, a kako to biva, ocrtao je majstorski veliki meštar švajcarske velike lože, slavni državoslovac Bluntschli : „Lože nisu zvane, da kao lože sudjeluju u političkim i crkvenim partajskim borbama. Nu ako se potkapaju ćudoredni temelji i temeljni zakon čovječanstva, onda su one zvane, da se za nje iz svih sila zauzmu i da ih brane. Povrijede li se zakoni ljudstva, ugrožava li se brak, vlastništvo, rad, prosvjeta, slobodno-zidarska čast i sloboda, baca li barbarstvo palež u civilizovani svijet, onda su slobodni zidari obvezani, da složno pregnu u obranu ovih dobara".

„Oni ne će sudjelovati u dogmatskim borbama crkvenih stranaka. Nu ako neka crkvena stranka proklinje snošljivost, tlači slobodu vjeroispovijedanja, sprečava slobodu iztraživanja, zarobljuje savjest i izrabljuje sujevjerje u svrhu

da zagospoduje nad dušama, onda su slobodni zidari njezini otvoreni protivnici".

Ne da se tajiti, da su predstavnici svih vjera već od prastarih vremena išli vazda za tim, da podjarme državu i da zagospoduju nad onima, koji su bili nosioci državne vlasti. To slijedi već iz onoga, što sam ti priobćio u VI. i VII. listu. Ne da se tajiti ni to, da su baš najgore vlade najviše tražile i našle podpore kod vrhovnih crkvenih glava. Da se je takovim nastojanjem uvijek sprečavao napredak, to dokazuje povijest. Naravno je dakle, da slobodno zidarstvo, koje goji slobodoumni nazor o svijetu i koje zagovara i brani toleranciju i vjersku i političku, ne nalazi milosti niti u klerikalaca, pripadali oni ma kojoj vjerskoj sljedbi, niti u natražnjačkih državnika, ma koje političke struje oni bili. Nu tako isto je naravno, da se slobodno zidarstvo na te prigovore nema osvrtati.

Tvoj iskreni Ivan.

X.

Vrijedni moj brate!

Iz razlaganja dosadanjih listova proizlazi, da slobodni zidari nisu nikakova religiozna niti antireligiozna sekta, i da ne sačinjavaju niti neko političko društvo. Toliko je jasno, da oni traže svoje članove u svim vjerama i u svim političkim strankama i da toga radi nastoje, kako bi i u vjeri i u politici postavili takove zahtjeve, da ih mogu ljudi raznih nazora prihvatiti. U vjerskom pogledu otvorena su vrata lože svakomu, ako prizna barem takovu vjeru, u kojoj se svi razumni ljudi saglašavaju, što se pak politike tiče, traži se od članova, da bezuvjetno priznaju ona načela, u kojima se podudaraju nazori svih poštenih ljudi. Jasno je dakle, da slobodno zidarstvo traži ono, što ljude spaja, a izbjegava sve, što ih odbija. A sad podjimo tim tragom dalje i ti ćeš razabrati, kako masoni u obće idu za tim, da ruše ograde, koje su bilo narav, bilo sila odnošaja izmedju ljudi podignuli.

Tebi je poznato, kakve je borbe trebalo, dok je čovjek došao do kulture. Narav nam je zabilježila taj dugi put. Slabi tragovi u mo-

gilama kamenja, u tamnim špiljama, u skamenjenom gorju otkrivaju nam pomalo tamnu prošlost ljudskoga roda, od koje ne bi bilo pametara, da nam je brižna priroda nije u onim slabim tragovima sačuvala. Mučan bio je put, dok je čovjek naučio, da se vatrom služi i da si izdjela oružje i orudje, da sebe i svoje hrani i brani. I već je čovjek — kako nam kazuju nepisani spomenici u talogu špilja i u grobovima kamenjem nasutim — stekao zamjernu vještinu u raznoj umjeći, a ipak se još o kulturi kakovoj ne može govoriti. Istom kad je počeo, da misli svoje ne samo izrazi, nego da ih i za potomstvo bilježi, može se govoriti o početku kulture.

Za borbu sa neprijatnim elementima prirode čovjek je vrlo slabo spremljen, on nalazi spas svoj samo u razumu svojem i što više njega izoštrava, to lakše smišlja nova sredstva za svoju obranu i za svoj napredak. Što mu je narav uskratila u jakosti i okretnosti, to mu nadomješta u pronicavom duhu. Baš s pomoću ovoga orudja došao je čovjek već rano do pomisli, da se može uzdržati jedino u društvu sa suplemenicima, sa bićima njemu jednakim. Taj solidaritet u početku posve je plemenski. Sve, što se nalazi izvan jednoga plemena — bilo da su to ljudi, zvjeri ili sile naravi — sve je tudje, neprijateljsko, sve to valja pobijati, uništiti ili podjarmiti, samo da se vlastito pleme spase i održi.

Unutar toga plemena razvija se prva etika. Dobro je sve, što odgovara interesima plemena, a zlo je, što je ovim interesima oprečno. Plemenski utjecaj na čovjeka silan je i jak, jer

čovjek prima tu svoje prve dojmove, prve upute i prve pojmove. Svi naši nazori, osjećaji i misli, naš značaj, naša kultura, naši moralni i etički pojmovi razvijali su se i prelazili s otca na sina, a oni su resultatom one neprestane evolucije, koja se postupice razvijala u nepreglednom nizu od pračovjeka sve do dana današnjega.

Dakako, da je kraj toga ogromnoga niza u razvoju bilo i neizmjerno mnogo raznih utjecaja. I narav i podneblje i medjusobni utjecaj ljudi, sve je djelovalo, da su se nazori, ako i lagano, mijenjali. Dapače čovjek je, otkad ulazi u povijest i sam svjesno nastojao o mnogim promjenama. U njemu se rodila od najranijega doba težnja za boljim, ljepšim, plemenitijim; on je postavio i d e a l e za svoje živovanje i on nastoji, da se do tih ideala i uzdigne. Tako je već rano postavljen kao zadatak čovjeka, da radi o svom sopstvenom usavršivanju, ali i o svom boljku i napretku.

Prvi su, kako ti je poznato, Grci bili, koji su istraživali, kakovu zadaću ima čovjek na zemlji. Oni su ga našli u zahtjevu, neka čovjek svoje darove tijela i uma razvije i usavršava i neka nastoji, da polući potpunu harmoniju u svojim mislima i nazorima. Oni su tvrdili, da će čovjek u harmoničkom životu svojem naći zadovoljstvo i sreću, a to da ima biti najviši njegov zadatak. Vrhunac ovoga mišljenja nalazimo u zasadi rimskih pravnika: honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere = živi pošteno, ne vrijedjaj nikoga, davaj svakomu, što ga pripada. Time je kao najviša krijepost čovjeka u saobraćaju sa sebi

ravnima postavljena **pravednost**. Nu stari vijek smatra jednakima samo suplemenike ili barem samo članove jedne države, u koliko su ravnopravni gradjani.

Nad ovaj etički princip uzdiže se kršćanstvo sa svojom naukom o ljubavi bližnjega. Sama pravednost nije dovoljna, ako ju ne provejava **ljubav**. Ne samo da nikoga ne vrijedjaš i da mu dadeš ono, što ga pripada. Ljubav zahtjeva od tebe više. „Ne čini drugomu, što ne ćeš, da drugi tebi čini". Bližnji tvoj nije samo tvoj suplemenik, tvoj sugradjanin, nego svaki čovjek. Nema tu razlike medju narodima, ni medju rasama, nema razlike medju bogatima i siromasima, nema medju otmjenima, ni niskima. I plemenske i staleške razlike padaju, — svi su jednaki.

Kad bi se nauka ova zaista strogo provadjala, nema sumnje, da bi se ostvarilo kraljevstvo nebesko na zemlji. Ali ljudska volja nije tako jaka, da ne bi podlijegala zlim nagonima. Zato su mnogi sljedbenici Isusovi zdvajali, može li se na zemlji takovo živovanje provesti, kakovo je učitelj učio. Zato su oni stavili svu nadu u bolje odnošaje u transcedentalnu misao o drugom, boljem svijetu. Dapače mnogi su se od svijeta posve otudjili. Upirući svoje poglede samo na drugi svijet, zanemarili su sve dužnosti, što ih vežu uz ovaj.

Pošto smo mi slobodni zidari postavili načelo, da su vjerske zasade stvar svakoga pojedinca, morali smo gledati, da i etiku svoju osnujemo na onom, što rezultira iz svih preraznih nazora kao zajednička svojina svih ljudi. —

Nauka o drugom svijetu stvar je isključivo vjere, o čemu čovjek ne može da ima ikakovoga znanja ili iskustva. Da li je moguće neko carstvo iza našega zemnoga života i kakovo je to carstvo, o tom će se nazori valjda uvijek razilaziti, a nije ni moguće zamisliti, da bi se ovo pitanje znanstveno riješiti moglo. No ako se dublje zamislimo u to pitanje, ako promotrimo sve, što su o tom pojedine vjere iznijele, onda vidimo, da su sve pojedinosti, što si ih čovjek stvara o drugom svijetu, prikrojene prema onom iskustvu, što ga je čovjek stekao na zemlji. Stvarajući si pojmove o drugom svijetu, čovjek samo nastoji, da si predoči, kako će svi pojavi, što mu ih prikazuje sadanji život na zemlji, biti na drugom svijetu savršeniji, bolji i prosti od svih nesavršenosti ovoga svijeta.

„Kad mi ne bismo po iskustvu znali, što je istinito, lijepo i dobro, mi si ne bismo mogli stvoriti niti suda o onom istinitom, lijepom i dobrom, što nas ima čekati na drugom svijetu. A kad je tako, onda je pojam lijepoga, dobroga i istinitoga zajednička svojina svih ljudi, onda su ova svojstva zajednički temelj, na kojem se susrećemo svi bez obzira, da li vjerujemo u drugi svijet ili ne". — Tako veli Höffding. I zaista povijest nas uči, da je medju svim narodima, medju pristašama svih vjera i osvjedočenja bilo ljudi, koji su svoj život posvetili dobru i istini. „Nema nijedne etičke vrline, koja bi bila ovisna o nekom izvjesnom podneblju, o izvjesnoj vjeri ili o izvjesnoj narodnosti". Zato ni onaj, koji svoju domovinu nada sve ljubi, koji svoj narod drži prvim i najboljim

na svijetu, ili svoju vjeru jedino spasonosnom, nema prava, da to svoje mišljenje drugomu narivava, ili da od drugoga traži, da to mišljenje dijeli. Nu znajući, da za sve ljude postoji neki zajednički ideal za ono, što je istinito, lijepo, dobro i plemenito, možemo se lako svi na okupu naći, kad se radi o ostvarenju ovih zajedničkih ideala na zemlji.

Takovih pako ideala, koji su svim ljudima zajednički, bilo je od uvijek, pa ako si damo truda, da u raznim nazorima potražimo ono, što je zajedničko svima, ne će nam biti teško, da nadjemo pravi put, koji nas vodi do medjusobne simpatije i ondje gdje se tomu nismo nadali.

Ljudi su od vajkada nastojali oko dobra i valjana živovanja i što ima najstarijih pametara ljudskoga roda, svi nam kazuju, koliko se vazda cijenila vrlina, krijepost. Još u najstarije doba iransko, pa asirsko i egipatsko ima učitelja, koji se trude, da bi postavili pravila za ljude, neka ih drže, da im život bude dobar i bez grijeha. Razlog, s kojega ova pravila potiču ljude na dobro i plemenito, nije svagda jednak, ali suština dobra života prikazuje se svagdje malne istim riječima. Što dalje svijet napreduje, ova se pravila proširuju, oplemenjuju; ideal dobru živovanju postaje čišći, viši, ali jezgra svedjer je jednaka. Moralna ova pravila postaju zakonikom, kojim se uredjuje život ljudi, a u tom zakoniku ističe se uz moralni život još i zahtjev pravednosti, koji dolazi do izraza u raznim zakonima. Što više napreduje ljudstvo, čim se više širi civilizacija, što se više kompliciraju odnošaji ljudi, tim

više postaju komplicirani i zakoni, koji taj život uredjuju.

Nu bio zakon još kako valjan, bilo u njem sadržano pravo još kako savršeno, ljudi osjećaju, da i povrh mrtvog slova zakona ima neki ideal prava i pravednosti, po kojem ono mrtvo slovo zakona istom oživljuje. Šta više, po ovom idealu prava i pravednosti mjeri se i sama vrijednost zakona. Gdje provedba zakona ne odgovara pravu i pravednosti i gdje možda zakon sam ova načela dovoljno ne izražuje, tu se brzo radja nastojanje, da se to promjeni i dotjera prema idealu, što si ga je ljudstvo postavilo.

Tako se eto i ovdje zrcali težnja ljudi za napredkom, za boljim i ljepšim, a ljudi ne bi bili ljudi, kad ne bi nastojali, da svoj život udese što bolje i ljepše. Tako eto i život sam po sebi nosi dosta problema, koje treba riješiti i koje je vrijedno riješiti bez obzira na transcendentalnu misao o životu iza smrti na zemlji. Zato etika slobodnih zidara ne gradi na onom, o čem mi po naravi stvari ne možemo da imamo iskustva, nego mi tvrdimo, da već život sam po sebi mora da ima neku vrijednost. Ovu vrijednost, veli Höffding, dajemo životu — ne istom zato, jer je to neka priprema za drugi svijet, nego zato, jer je on sam po sebi i lijep i dobar i jer je vrijedno, da se radi njega upustimo i u borbu. A rad ljepote života ova je borba vrijedna, da ispunjava naše željkovanje i našu dušu.

Ova borba za ideale ljudstva jedan je od najvećih zadataka slobodnih zidara. Ona već sama opravdava opstanak posebnoga družtva,

u kojem se takovi ideali goje i razvijaju i u kojem se članovi oduševljavaju za tu borbu.

Nu o tomu drugi put ; ostaj mi zdrav !

Tvoj Ivan.

XI.

Dragi prijatelju !

Sasvim si dobro razumio, da sam u zadnjem mojem pismu nastojao pribrati one momente, iz kojih se sastavlja vjera, u kojoj se saglašavaju svi prosvjetljeni ljudi. Htio sam pokazati, da ima načela i zasada, koji su svim vjerama i nazorima, bilo znanstvenim, bilo filozofskim zajednički, — da ima nekih podloga, koje mogu svi prihvatiti za zajednički rad, a da ni ne trebaju svoja posebna mnjenja i osvedočenja napustiti.

Takovu podlogu misle slobodni zidari, da su našli u ljubavi bližnjega i u pravednosti. To su u istinu etički pojmovi, koji mogu da budu svim ljudima zajednički. Postavimo li ideal pojma za ove dvie ljudske krieposti, našli smo bez dvojbe osnovku, s koje može slobodni zidar poći, da sabere ljude inače raznoga mišljenja u zajednički rad.

Slobodno zidarstvo naglašava dakle, da medju ljudima moraju vladati neki ćudoredni zakoni, jer je to uvjet zajedničkomu životu. To je prirodjeni nagon u čovjeku, bez kojega ne može ljudsko društvo ni posto-

jati. Slobodno zidarstvo ne ide za tim, da postavi možda nove zakone, niti obvezuje svoje članove na posebnu etiku ili posebni moral. Ono predpostavlja, da član, koji ulazi u ložu, stanovita ćudoredna načela već sa sobom donosi. Loža traži od svoga člana samo toliko, da se njegovi nazori, njegova načela podudaraju sa općim pojmom o ćudorednosti, što ga imaju svi prosvijetljeni i čestiti ljudi. Slobodno zidarstvo nastoji jedino, da prikaže, kako se ovi ćudoredni zakoni opravdaju sami po sebi iz obćega razvoja ljudskoga društva, — ono nastoji, da ih razvije i proširi. Mi tražimo, da sami sebi objasnimo, po kakovim načelima sprovodimo svoj život, te gledamo, da ta načela učinimo svojoj duši razumljivija i da ih svedemo u sklad sa našom unutarnjosti, sa našim ćuvstvovanjem i sa našim idealima.

Prvi dakle uvjet, da netko može stupiti u naše redove, jest, da je on sam po sebi već pročišćen značaj, plemenitih osjećaja i da je spreman raditi u smislu naših načela i zasada. Mi velimo, da treba, da bude „slobodan čovjek dobra glasa“. Slobodu pako razumijevamo tu onu, po kojoj je čovjek sposoban, da samostalno razpolaže svojom voljom i svojim činima.

Ne mislimo tu čovjeka razpojasanoga, kojega ne bi nikakovi obziri vezali i koji bi suverenim prezirom gazio sve stege, što sobom nosi društvo, u kojem se čovjek kreće. Čovjek može se smatrati slobodnim, kad njegovom voljom i njegovim činima vladaju etički motivi. Zato nije slobodan onaj, koji je rob svojih strasti i kojim vladaju niski nagoni. Mi tražimo od čovjeka, da u njegovoj duši prevladavaju stanovita ćuvstva i misli, koji ga nukaju, da je spreman i voljan zle nagone svoje potisnuti, a raditi oko promicanja plemenita i dobra nastojanja, a takav čovjek borit će se protiv egoističkih nagona i protiv strasti svojih. Takav čovjek biti će nema sumnje uvažen i u društvu, u kojem se kreće, on će bez dvojbe uživati medju svojim sugradjanima i „dobar glas“.

Sjećam te ovdje na ono, što sam ti već u prvom pismu kao cilj slobodnoga zidarstva prikazao, najme da je ono težnja za istinom i nastojanje oko oplemenjivanja ljudskoga roda, a da se služi sredstvom, da se najprije pojedinci oplemene i boljima učine. Razumit ćeš dakle sada, da t. zv. dobar glas sam po sebi još nikoga ne čini slobodnim zidarom, jer je to samo uvjet, da može postati članom lože. Čovjek postaje pravim slobodnim zidarom istom onda, kad svoje misli, svoju volju, svoje čine ravna po izvjestnim zakonima i kad to biva punom svijesti i namjerice. Zato teži slobodno zidarstvo, da i poukom i simbolom pobudi u čovjeku sve dobre nagone, da mu volju učini sklonu dobromu radu, te da u svakoga pojedinca ulije osjećaj *dužnosti*. Baš ovaj osjećaj za dužnosti jedno je važno svojstvo slobodnoga zidara, bez kojega se pravi slobodni zidar ne da ni zamisliti.

Čovjek može da bude i dobar i valjan, a sve što radi, ne će valjda s nikoje strane pobuditi prigovora; čini njegovi mogu da budu posve korektni, pa recimo i posve ćudoredni, i da ne dolaze u sukob niti sa pojmom dužnosti, niti sa pojmom krijeposti. Ta etički dozvoljeno je sve, što ne dolazi u opreku sa jednom

etičkom zabranom. Pa ipak korektnost i uzdržljivost od svega, što etički nije zabranjeno, sami po sebi još ne čine slobodnoga zidara. Mi tražimo od slobodnoga zidara prije svega plemenitost osjećaja, pa poslije oduševljenost za rad oko obćega boljka, a taj rad treba, da se vazda kreće u etičkim granicama. To je onaj zajednički momenat, u kojem se saglašavaju svi prosvjetljeni ljudi, tu je polje, na kom se mogu svi da nadju bez obzira, kakvu vjeru ispoviedaju. To je onaj osjećaj, da je svima nama ne samo zadaća nego i dužnost, da radimo prije svega o svom sobstvenom boljku i napredku, a kašnje o boljku i napredku svoje okoline. To je zadatak čovjeka uopće bez obzira, kakove je vjeroispovijesti ili narodnosti, jer je to zadatak sveukupnoga roda ljudskoga, koji ima ne samo nagon, nego i dužnost, da teži za sve ljepšim, boljim i savršenijim.

Ovaj zadatak čovjeka nastoje slobodni zidari da predoče svojim sljedbenicima u svojim simbolima i u svojim obredima. Slobodni zidari po ovim simbolima grade idealni hram uljudbe i prosvjete, oni idu za tim, da zgradu ljudskoga društva izgrade što ljepše i savršenije, a za ovu gradnju oni su sami i gradja i graditelji, oni su sami obrtnici, koji gradju priredjuju. Svaki član slobodno-zidarskoga saveza treba da zna, da mu je u zgradi ljudskoga društva ispuniti jedno mjesto, ali zna i to, da mu je i dužnost, da to mjesto zaista dostojno ispuni, jer je samo tako moguće, da se ljudsko društvo uzdigne do pravoga napretka.

Zato ide slobodno zidarstvo za tim, da svoje sljedbenike pobudi na razmišljanje o sebi i o zadatcima, što ih mogu da imaju u ljudskom društvu. Ono ne traži slijepu pokornost, već traži ljude, koji će svoje mišljenje obrazovati spram njegovih načela i zasada, a onda po vlastitom sudu činiti ono, što drže, da je pravo. Slobodno zidarstvo ne bavi se onim ćudoredjem, koje izvire iz saobraćaja medju ljudima, kao neka nužda života i koje postoji i onda, kad nema ćudorednog mišljenja u pojedinaca. Njegovo polje je ona ćudorednost, koja izvire iz nutarnjosti ljudskoga srca i koja je posljedica osvedočenja, da samo u čistom srcu i čistom nastojanju leži pravo blagostanje pojedinaca, pa i ljudskoga društva.

Po ovim temeljnim načelima razvija se rad lože sam od sebe. Ona podstiče prije svega svakoga svoga člana, da nastoji, kako bi vlastitim radom oko svoga sopstvenoga usavršavanja polučio što moguće veće zbliženje onomu idealu, što ga obćenitost postavlja za dobra, valjana čovjeka. Tko je to polučio, taj će sam od sebe shvatiti svoj položaj u ljudskom družtvu i dužnosti, što mu ih taj položaj donosi. On će biti i spreman, da prema načelima, prema kojima je u loži obrazovao svoje mišljenje, postupa i u javnosti, u ljudskomu družtvu, makar ondje zauzimao koje mu drago mjesto.

Njemački car brat Vilim I. oglasio se je u jednoj okružnici na njemačke lože ovako: „Ako slobodni zidar u svojem svetištu radi, da razum prosvjetli i da srce zagrije za vrline, onda treba da stupajuć iz svoga kruga u svijet,

— kojemu on sa cijelim bićem svojim pripada, — svagdje, gdjegod mu se nada prilika, pokaže i činom, kako je sveta uputstva svojega bratstva primio u srce i kako su ondje donijela bogata ploda. On zna, da nije obvezan samo braći na dragovoljnu pomoć, već, jer zna, da su svi ljudi braća, on će radostno promicati dobro svih, koliko to samo prema svojim silama može".

Eto tu sam ti predočio jezgru slobodnozidarske nauke, a uz to i ocrtao način njegova rada. A sada zdravstvuj!

Tvoj Ivan.

XII.

Dragi moj pobratime!

Iz dosadanjega moga razlaganja slijedi, da se slobodno zidarstvo ne bavi niti vjerskim pitanjima, niti utiče u dnevna pitanja politike. Ono ne ide za tim, da stvara nove vjerske dogme ili nove vjerske sekte; ono ne stvara ni stranke, ni političke programe. Slobodno zidarstvo bori se samo protiv zelotizma, ono pobija sputavanje slobode savjesti i traži slobodu naučanja, a time iscrpljuje se njegov vjerski i politički program.

Time mislim, da sam ocrtao negativnu stranu slobodnoga zidarstva, pa je sada red, da se osvrnem i na njegov pozitivni rad.

Već iz dosadanjega razlaganja proizlazi, da se slobodno zidarstvo bavi čovjekom samim i da je čovjek gradja za onaj idealni hram, što ga slobodni zidari dižu. Treba dakle, da budemo prije svega na čistu o položaju čovjeka u svijetu.

Tebi je poznato, da učenjaci sve pojave na svijetu dijele u tri grupe: u anorganski svijet, u organski i u psihički. Pod anorganskim svijetom razumjevamo t. zv. mrtvu narav,

kao zemlju, kamenje, more; organski svijet koji predstavlja viši stepen razvoja, nalazi svoje predstavnike u bilju i u životinjama, ali na najvišem stepenu stoji psihički svijet, koji nalazi svoj izraz u čovjekovoj duši, u njegovim mislima. Medjutim je Ludvig Gumplowitz u svojoj „Sozialphilosophie" pokazao, da ima još jedna grupa pojava, koja se razlikuje od onih triju, a to je socijalni svijet. On tvrdi, da u svakoj od ovih grupa nastaju osebujni pokreti i pojavi, kojimi vladaju posebni, samo tomu svijetu sopstveni zakoni. Nu prema tomu, da li neka stvar ili biće pripada višemu ili nižemu svijetu pojava, podpada ona zakonima nižega ili višega svijeta, ali tako, da na nj utiču i na višem stupnju svedjer i zakoni nižega svijeta. Mrtva narav na pr. podpada samo zakonima anorganske naravi, čovjek pako kao biće najviše organizovano podpada zakonima pojava od svih četiriju svijetova. Tijelom svojim podvržen je čovjek zakonima neorganskoga svijeta, kad se na primjer oklizne i padne, a spada i u organski svijet, kad diše, jede, raste. Umom svojim pako siže u svijet psihičkih zakona. Nu kad kao feudalac grmi protiv općeg izbornoga prava, ili kad kao „drug" podstiče na strajk, kad se kao liberalac bori protiv klerikalizma, kad kao svećenik vojuje protiv bezvjerstva, kad kao Nijemac mrzi Franceza ili obratno: onda radi pod dojmom socijalnih zakona.

Ovi su socijalni zakoni tako jaki, da u stanovitim pojavima izbijaju neobuzdanom silom, te postaju ideje vodilice čitavoga naroda, a prečesto ne daju ljudima, da bistro gledaju i

valjano prosude svoj boljak, pa dosta puta podobne su, da spriječe harmonički razvoj ljudstva. Dapače, tko se protiv takovih ideja bori, doživit će oštri otpor i dogodit će mu se, da ga društvo sasvim nemilo suzbije. U tome leži razlog, što su Isusa pribili na križ, što su spalili Savonarolu, Gjordana Bruna, Husa i mnoge druge, tu imamo odgovor, zašto su kraljevi padali, carstva se rušila, ratovi se vodili, revolucije provele. Tko bi se mogao bio oduprijeti onim idejama, koje su te čine pokretale? „Istom onda, kad nestane jedne socijalne ideje, kad je ona mrtva, — veli Gumplowitz, — pristupni su ljudi, da o njoj objektivno sude".

Činjenica ipak, da ideja, dok je živa i opća, ima silnu otpornu snagu i da je podobna brutalnom silom porušiti i uništiti svakoga, koji joj se suprotstavlja, ne lišava nas dužnosti, da se protiv nje borimo, ako smo uvidili, da ona ne valja. Čim je moguće, da ideje umiru, onda one nisu nikakav petrefakt, one se mogu razvijati, izmjeniti s drugima ili sasvim ukloniti. Jesmo li pako upoznali, da jedna ideja ne valja, onda smo kao ljudi dužni, da se protiv nje borimo. To je jedan prirodni zakon, koji je ujedno temeljni uvjet svega razvoja i napretka — ne samo pojedinih naroda, nego i cijeloga ljudskoga roda.

Ima mislioca, koji tvrde, da svijet nipošto ne napreduje, već dapače da biva gori, ali ni ovi naučenjaci ne osporavaju, da je dužnost ljudi težiti za boljim i ljepšim. Tako na pr. veli Kant: „Po nijednoj teoriji nije čovjek ovlašten, da drži, da svijet u cijelosti svojoj

napreduje na bolje, ali praktični razbor uči ga, da jest tako, a taj razbor nalaže dogmatski čovjeku, da po ovoj hipotezi r a d i". Kad je tako, onda iz toga slijedi i dužnost, — neki kategorički imperativ — da nastojimo, kako bi efekte socijalnih sila sveli na bolje i ljepše. Vidimo, da i u naravi tako biva. Nema razloga pomišljati, da su sile, što djeluju u naravi, danas druge, no što su bile prije više stotina tisuća godina, a ipak vidimo iz ostanaka u skamenjenom gorju, da su te sile nekoč sasvim druge efekte proizvadjale. Vidimo, da su se tvorevine naravi mijenjale i da se još tako rekuć pred našim očima mijenjaju. Ove promjene su kud i kamo brže i zamašnije pod dojmom psihičkih i socijalnih sila. Tako vidimo, da su zakoni socijalnih sila, odkad ljudstvo pamti, uvijek jednaki, ali posljedice, koje se iz njih radjaju, razne su ; one se dadu odkloniti, navrnuti u drugi smjer, izmjeniti, popuniti. A to je utješljivo. To daje ljudskom rodu mogućnost, da bude upravljačem svoje sudbine, to mu namiče i dužnost, da nastoji te socijalne sile tako upravljati, da mu služe u korist, da mu budu vrelo razvoja i napredka.

To svojstvo socijalnih sila osposobljuje čovjeka, da sustavnim i svjestnim radom djeluje u smjeru, da se zla socijalna ideja, — a takovom smatramo svaku, koja priječi razvoj ljudskoga roda, — odstrani ili zamjeni boljom. Ovdje dolazi čovjeku u pomoć ne samo razum, nego i dar maštanja, po kojemu postavlja ideale, za kojima teži, za koje se zagrijava i bori. Na taj način korigiraju psihičke sile učin socijalnih. Tako se čovjek pomoću svojih psihičkih sila

uzdiže nad svakidašnjost, nad sve plemenske i ine socijalne razlike, te se izvještava, da u boljem, ljepšem, plemenitijem traži svoj napredak, svoj boljak. Na ovaj način stvara si čovjek i etički ideal, a taj može da bude od velikoga dosega, ako je dosta jak, da posve zavlada ljudskim mišljenjem i ljudskim silama. Što je takav ideal uzvišeniji i plemenitiji, tim ima i veću vrijednost, a ovu vrijednost ne gubi on ni onda, ako se ne može odmah, već samo iza dugoga vremena, ostvariti. Dapače — kako to lijepo veli Höffding — vrijednost idealu ne gubi se ni onda, kad se možda nikada ne može da ostvari, jer i u tom slučaju podržava barem nadu na bolje i ljepše. Traži se jedino, da takav ideal ne bude fantastički pretjeran i da nije moguće nastao s toga, što se zbiljski odnošaji posve krivo shvaćaju.

Ne treba ali zaboraviti, da ljudskomu rodu prijeti velika pogibelj i od toga, ako se jedna ideja petreficira, ako se ona više ne mijenja i ne prilagodjuje napretku. Odtuda nastaje zastoj u razvitku naroda, a gdje se taj uvriježi, tu je gotov nazadak. Primjer imamo u Kineza, koji su čitavim kulturnim razvojem svojim stali na tačci, kakvu su pred više tisuća godina već postigli. To je gotova smrt, to treba zapriječiti, protiv toga treba se boriti. Tu je i tačka, gdje zahvaća slobodno zidarstvo.

Pomeni se onoga, što sam ti pisao u X. pismu, da su najme svi ljudski nazori i osjećaji resultat one neprestane evolucije, koja se razvila postupice u nepreglednom nizu od pračovjeka sve do dana današnjega. Sjeti se dalje i toga, da na čovjeka i njegove nazore djeluje

silno odgoj, okolica, obitelj, pleme itd., pa ćeš lako dokučiti, iz kakovih se elemenata sastoje socijalne ideje. Uzmi k tome još i prirodni zakon tromosti, pa ćeš razumjeti, kako je čovjek gotov, da ustraje u svojim navikama i onda, kad vidi, da one ne valjaju, dapače da su i pogubne. Tu treba tražiti koren svim onim predrasudama, koje vladaju čovjekom, koje mu slabe volju, te se nad nje ne zna uzdići ni onda, kad dobro vidi, da ima boljega. Tu treba tražiti i razlog zašto toliki, koji poduzimlju borbu protiv zlih poroka društva, rado smalakšu, te tu borbu napuste Potrebno je tu, da iz same zajednice ljudske nikne potpora i ostan za rad, a to se nalazi jedino u zajedništvu ljudi jednakih nazora.

Ljudsko društvo ima da dovrši odgoj pojedinca, ono mu je dalo čvrsta načela i pojmove. U odgoju, što ga je dobio od svoje okoline, morao je čovjek steći svoje etičke i moralne nazore, pa svoje stalno mišljenje o vjeri, o državi, o društvu i morao je ustalili svoj značaj. Jednom riječi on se je morao spremiti za život, za zvanje, kao i zato, da može ispuniti mjesto, koje mu je u socijalnom položaju njegovom opredijeljeno. Sve to može pojedinac polučiti, a da sebi o svom vladanju ni ne da računa. On može da svoje mjesto izpunjuje onako po naviki. U običnom životu to nije ni od važnosti.

Nu čovjek je, kako si vidio, podvržen i dojmovima psihičkih sila, on razmišlja, on mašta, on stvara. Sam život puti ga, da si stavlja pitanja, a što više raste iskustvo, to se više razvija prispodabljanje. Tu nastaje ona žudnja, da se mjere zakoni jedan o drugoga, pa razni

ideali, pa razne uredbe raznih vremena, kako se razviše u raznim narodima. To posmatranje vodi čovjeka na viši stupanj, na više stajalište, s kojega mu se otvara širi vidik. Tada pak prikazat će mu se svijet malko drugačiji, no što ga je vičan gledati s uskoga kruga svoje socijalne grupe ili onih socijalnih uredaba, sred kojih je odrasao. Tu će viditi, da one socijalne grupe ili uredbe, kolikogod su za obći napredak i važne i korisne, i kolikogod se kultura bez njih danas ni zamisliti ne da, ipak nisu savršene, da nose sa sobom neizmjerno mnogo nedostataka i izravnih zaprijeka višemu razvoju ljudstva u obće. Sada će baš u ovim uredbama naći one visoke nasipe i duboke jaze, o kojima Lessing veli, da razdvajaju ljudstvo i da mu priječe napredak.

Tvoj Ivan.

XIII.

Dragi moj prijatelju!

Žurim se, da na zadnje moje pismo nadovežem prije, nego li ti kakovo pitanje staviš, — ne možda zato, jer bih htio pitanjima tvojim u obće izbjeći, nego zato, jer zadnje moje pismo nije podpuno zaokruženo, već traži, da se tamo nabačene misli dalje izvedu.

U zadnjem pismu nastojao sam, da prikažem, kako čovjekom vladaju ne samo zakoni psihičkih sila, nego i socijalnih, a ovi da ga vežu jakim sponama uz onu socijalnu grupu, kojoj pripada. Nastojao sam dalje prikazati, kako zakoni baš ovih socijalnih sila tjeraju čovjeka napretku, da su ali oni i uzrokom, što se napredak ljudski sustavlja, kad je stanoviti stupanj polučen. Samo onda, ako ima novih pobuda, koje radjaju novim idejama, može se zastoj prekinuti, i društvo će izbjeći, da se u odnošajima svojim petreficira i da se uguši svaki napredak u njemu. Postoje li u državi nekoj razne socijalne grupe sa različitim težnjama i nazorima, one će se boriti, dok

jedna ne prevlada ostale. Ako se u toj državi ne može roditi ideja, koja bi kadra bila, da borbu opet podžeže, ili ako nova ideja za novi pokret nije dosta jaka, onda će se cijelo društvo u toj državi skameniti, svi odnošaji ustaliti, a o napredku kakovom nema više govora. U Egiptu zamro je svaki napredak u jednom mističnom i mračnom kultu mrtvih. Indija razvila je sjajnu i nikad nedostiženu filozofiju, te dotjerala abstraktno mišljenje do savršenstva, ali na račun svakoga realnoga rada: teška metafizika izcrpila je snagu, a za realno stvaranje ponestalo je sila, realni život izgubio vrijednost, a napredak stao. Obratno bilo je u Kini, gdje je prirodjeno realno shvaćanje narod otupilo za svaki polet: maštanju taj narod nije sklon, za to ondje nije bilo ni razmišljanja, ni izmišljanja, niti je bilo kada umjetničkoga stvaralačkoga duha.

U borbi je život, to je stara riječ, a samo u kreševu misli radjaju se nove ideje. Na sreću čovječjega roda nikada nije manjkalo ljudi, koji su iznašali nove ideje i po nekud bogoduhim sanjarstvom predvidjali stoljeća nastajuća. I oni baciše u svijet ideje, koje su kašnje pokrenule svijet. Dosta puta pao je umnik, koji je novu ideju iznesao, svijet ga je smrvio, potlačio, dajući na taj način pravo Gumplowitzu, kad tvrdi, da će društvo oštro suzbiti onoga, koji pokuša, da se bori protiv ukorjenjenih ideja. Nu sve da i pada umnik, koji je novu ideju turio u svijet, ne pogiba zato š njime ideja sama, ako je zdrava. Ona se širi i jača i osvaja sve veće krugove. Za nju vrijedi, što pjesnik Jokaj veli:

Svake j' zore triput jača,
Nego što je jučer bila.
Pa sve jača, sve sjajnija,
— Već poleće krilî' brzî' —
Sad već ima, ko je ljubi . . .
Sad tek ima, ko je mrzi . . .

[Po Zmajevu prevodu].

To je ona tajanstvena sila, koja iz postojećega stvara novo, koja spriječava zastoj i time nazadak, a pogoduje napredak. Ta sila neda ljudstvu spavati i po nekud spokojno uživati plodove dojakošnjega rada, već ga tjera, da ide dalje, da ide na više, da nadje svedj nove probleme, koje treba riješiti. A u ime toga rada traži ta sila slobodu stvaralačkoga duha, bori se protiv nasilja i ukočenosti, kida verige, što joj namiču konvencijonalnost i šablona. Jer je pako ta sila od uvijek u ljudstvu živa bila, ima Lessing pravo, kad kaže, da je slobodno zidarstvo od uvijek bilo ne kao društvo, ne kao zajednica, kojoj bi članovi po nekoj izvjestnoj osnovi radili, nego kao sila, koja se ravna po svojim sopstvenim i suverenim zakonima.

Pjesnik Schiller veli : „Umjetnik stvara ideal tako, da trake savršenosti raštrkane u raznim predmetima sakupi u jedan jedini, te da pojedinosti, koje smetaju jednomjernosti, svrne u harmoniju i da time ono, što je individualno i lokalno, uzdigne tako, da postane obćenito".

I slobodni zidar je umjetnik i on sakuplja pojedinosti, da ih sastavi u harmoničnu cijelost. Zato se slobodno-zidarski redovi sakupljaju iz svih slojeva i staleža, iz raznih vjera

i osvjedočenja, a sve u svrhu, da pomognu graditi harmonički hram socijalnoga društva, nastojeći da opreke izglade i da suzbiju sve one mane i nedostatke, koje se radjaju u zajednici ljudi i koje se prijete zastojem, a time nazadkom, nekulturom i barbarstvom.

Zamisli se u to i ti ćeš se dovinuti onomu, što je cilj slobodnoga zidarstva. Slobodnomu zidarstvu, — kako dobro veli brat Fichte, — ne može da bude ciljem ništa, čime se već neki stališ u državi bavi. On veli : „Bilo bi i smješno i ludo, kad bi članovi htjeli, da se u zabiti bave pravljenjem cipela ili reformiranjem države bilo u cijelosti bilo u pojedinim dijelovima njezinim. Cilj slobodnoga zidarstva može da bude jedino takav, za koji šire ljudsko društvo nema zavoda i za koji, po naravi toga cilja i po naravi samoga ljudskoga društva ni ne može da bude posebnoga zavoda. Taj cilj pako jest : da se odstrane svi loši uticaji odgoja, što ih šire društvo sobom donosi i da se ukloni posljedak jednostrane naobrazbe, koja je nužna za posebni stališ, te da se nastoji oko obće humanitarne naobrazbe, koja će čovjeka s čovjekom stopiti".

Sličnoga je nazora i Lessing u „Razgovorima o slobodnom zidarstvu", gdje razvija misao, da sve uredbe ljudske domisli, koliko god su potrebne za napredak čovjeka, toliko ga opet i spriječavaju u tom, jer razdvajaju ljude, dižući medju njima ogromne nasipe i jaze. Zato traži i on društvo, koje bi nastojalo, da ove nasipe izravna, a jaze zatrpa.

Ako dakle ima socijalnih grupa, koje silno utiču na pojedinca, na njegovo mišlenje, na njegove čine; ako ima, velim, uticaja, koji prelaze od otca na sina, od koljena na koljeno, te rek bi nekom neumoljivom logikom stvaraju i obrazuju značaj čovjeka, upravljaju njegove čine, gospoduju svim bićem njegovim, onda se u tom krije velika pogibelj po zdravi razvoj i napredak ljudskoga društva, jer se samo sobom nadava, da bi isključivo gospodstvo zakona atavizma moralo ugušiti zakon evolucije. Tu leži i ključ za razumjevanje onoga, što Fichte zove „lošim dojmovima, što ih svako šire društvo sobom donosi". To nas ali i uči, da treba naći ustuk protiv ove sklonosti ljudskoga društva. Zato i traži Fichte jedno udruženje, koje bi se bavilo s tom stranom ljudskoga života i koje bi spremno bilo, da nastoji oko opće h u m a n i t a r n e n a o b r a z b e čovjeka.

Takovo udruženje treba da ima na umu samo suštoga čovjeka, oljuštena rek bi od svih spona, koje ga vežu uz njegove tradicionalne veze. Takovomu udruženju može da bude mjesta samo ovdje, gdje se uvidja, da mišljenje i osvedočenje pojedinca, — bilo ono konfesionalno, etičko, socijalno ili gospodarsko, — ne smije da postane u razvoju ljudskoga roda dogmom. Takav odgoj ne može da pruži obitelj ili pleme, jer ovi vezovi stoje pod dojmom tradicije i genitičkoga razvoja; takov odgoj ne može da pruži vjera, jer ona se po svojoj naravi bavi pitanjem o odnošaju čovjeka spram boga, ona se u suštini osvrće više na neki drugi život, nego li je život ovdje na zemlji; takav odgoj ne može da obavi ni država, jer ona ima pred očima samo materijalna stranu blagostanja i to samo svojih državljana; konačno ne može takov odgoj da zanima školu, jer ona ima da se brine o odgoju djece jednoga naroda u tradicijama plemenske osebine, da im priskrbi poputbinu za život materijalni.

Ima dašto kraj ovih odgojnih institucija još i raznih drugih, koje smjeraju, da pruže ljudima duševne hrane i koje obrazuju njegov duh i njegove vještine. Nu svaka od njih može da se bavi samo jednom stranom ljudskoga znanja ili ljudskih potreba, nijedna se ne bavi suštim čovjekom, njegovim nastojanjem i pregnućem, njegovim višim zadatcima na zemlji, jednom riječi idealima, koji uvjetuju njegov razvoj i njegov napredak.

Obrazovanost, što ju ovdje predpolažem, može se steći samo u posebnom društvu, koje će čovjeka na neki način oteti iz svih onih spona, kojim ga ovija ljudska zajednica, u kojoj je nikao; u društvu velim, gdje pojedinac ne treba da svoje posebno mišljenje napusti, već jedino ima, da se uzdigne nad svakidašnjost, da se vine do nekoga višega shvaćanja života i svojih zadataka u tom životu. Takovo društvo jesu slobodni zidari, koji, — kako Lessing veli, — sakupljaju sve slobodne ljude svake narodnosti, vjere i staleža, ako dobre volje poduzmu, da koliko moguće oslabe sve one ograde, koje ljude dijele.

A kad je tako, ima opet Lessing pravo, kad veli, da je upravo poželjno, da se najplemenitiji svakoga naroda slože u takav rad, koji bi promicao ciljeve ljudskoga napretka.

Činit će ti se možda kao da ovo stoji u nekom protuslovju sa onim, što sam rekao u drugom svojem pismu, gdje sam se rek bi ogradio, kao da je slobodno zidarstvo neka vrst odgojne škole, dok sada izravno aludiram na odgojnu tendenciju toga društva. Opreka izmedju oba ova mjesta možda ipak nije tako velika, kako se u prvi mah čini. Ondje htio sam samo označiti, da nije s v r h a slobodnoga zidarstva odgajati ljude, nu odgoj može sasvim dobro, da bude s r e d s t v o. To ćeš lako i sam pronaći, ako ono mjesto još jednom pozorno pročitaš.

Kako u zadnjem pismu rekoh, računa društvo slobodnih zidara s time, da je zajednica ljudska odgoj pojedinca dovršila, i zato može slobodno zidarstvo da poduzme onaj odgoj, koji se u zajednici ljudskoj nije mogao polučiti ; ono ima na umu takav odgoj, „koji će odstraniti loše strane odgoja, što ih šire ljudsko društvo sobom donosi“. Dobro veli brat dr. Bischof : „Najviši zadatak lože sastoji se u tomu, da obrazuje i odgoji članove, koji će svoje čine ravnati po takovim pobudama svoga ćuvstva, kakvi su podobni, da ih uzdignu nad egoizam i da pokažu, kako pojedinac ima da živi i radi ne za se, nego za obćenitost, dapače da ima za dobro obćenitosti i trpiti, pa i umrijeti“.

Čisti altruizam temeljni je osnov radu slobodnoga zidara, ne možda onaj altruizam, koji se zadovoljava, da briše koju suzu, da nahrani pojedinca, ili da ga odjene, već onaj, koji se bori bez ikakve pomisli na vlastito dobro za sve ono, što se smatra obćim dobrom, a protiv svega, što se obćemu dobru protivi, što

je podobno da ga priječi, ili da napredak guši. Taj altruizam jest, kako Fichte veli, sveti paladij, koji čini, da iz svakoga našega rada i stradanja postaje našoj braći nova savršenost i nova naslada ; on je razlog, da za ljudstvo radimo i da ne radimo uzalud.

Ovomu odgoju posvećuje društvo slobodnih zidara veliki dio svoga rada i u ovakovomu odgoju nazrijeva ono jednu od najvažnijih svojih zadataka. Ne možda ucjepljivanjem i propagiranjem novih do sad nečuvenih zasada i nauka, nego pobudjivanjem svih dobrih nagona u čovjeka, nastoji društvo slobodnih zidara, da riješi odgojnu stranu svojih zadataka, a onda da sa tako odgojenim članovima provede svoje zadatke u ljudskoj zajednici prema onim obćim zakonima, štono već od naravi u toj zajednici vladaju.

Tvoj Ivan.

XIV.

Dragi moj Milane!

Pišeš mi, da si s velikim zanimanjem čitao zadnje moje listove i da se posve saglasuješ s mojim izvodima, jer su to sve nazori, koji te davno već osvajaju i koje si ispovijedao još i prije, no što smo stali da raspravljamo o slobodnom zidarstvu. To da su uopće nazori, koji vladaju u izobraženim slojevima, a po njima se svaki čestit čovjek i ravna. Kad je tako, onda, pitaš ti, čemu posebno društvo i po gotovo takvo, koje goji neke čudne ceremonije, koje su u naše demokratsko doba nekud zastarjele, osobito, kad se danas i onako nastoji, da se za načela, kakva sam iznio, javno vojuje. Usljed toga dvojiš, ima li od takvog društva kakve koristi općenitost i ti sumnjaš, ima li takvo društvo sa svojim osebujnim obredima u naše vrijeme svoj raison d' étre.

Da tvoje sumnje oprovrgnem, mogao bih se pozvati na činjenicu, kako tomu društvu pripada više stotina tisuća članova, koji ga svi smatraju i koristnim i potrebnim; mogao bih se pozvati na ono, što sam u zadnja dva pisma iznio, a iz čega slijedi, da u zajednici

ljudskoj ima zadataka, koji se mogu samo u posebnom društvu prosledjivati. Svaka ideja treba svoju posebnu organizaciju, u kojoj ona dolazi do svoga izražaja i ostvarenja.

U XII. pismu razvio sam misao, kako čovjek pod dojmom psihičkih sila dolazi do uvidjenja, da postojeće socijalne uredbe, kolikogod se bez njih danas kultura ni zamisliti ne da, ipak nisu savršene i da donose teških nedostataka, koje radjaju željom, da se poprave i popune, da se nadje način, kako bi se ovi nedostatci odstranili.

I bez osobitoga razmatranja o položaju čovjeka u svijetu i o njegovim zadatcima, razvio je život organizacije, iz kojih proviruje težnja, da se ruše ograde, što ih dižu medju ljudima socijalne uredbe. Često se radja osjećaj, da ima zajedničkih interesa i ciljeva, koji spajaju najrazličitije elemente, ljude najoprečnijih nazora u zajednički rad. Nje združuje osjećaj, da će jedan svoje ciljeve samo tako polučiti, ako pomogne, da drugi poluči svoje. Ovdje se pojedinci medjusobno popunjuju. Ne treba tu, da bude medju njima ikakvoga bližega odnošaja, ne treba da bude kakvih zajedničkih nazora ili razumjevanja ili čak simpatije; dovoljno je, ako ima na pr. gospodarskih, znanstvenih ili sličnih interesa. Nu ovakav zajednički rad započet iz jednoga ili više motiva, može po malo i po vremenu da rodi neko čuvstvo zajedinstva, koje se može da prometne u medjusobnu sklonost i onda, ako je prvi poticaj za udruženje potekao iz egoizma. Tako može slučajno udruženje da i nehotice razvije medjusobno bistrenje pojmova, a time djeluje i

takva zajednica u odgojnom smjeru. Osnuje li se pako takva zajednica iz plemenitijih pobuda, na pr. iz interesa za znanost, umjetnost ili iz čovjekoljublja, onda je takva zajednica tim plemenitija, čim više izlučuje iz svojih motiva sebične svrhe. Takove zajednice jesu slobodne kulturne zajednice, one prekoračuju granice plemena, naroda, države; one mogu da prekorače i granice vjerskih veza, te poprimaju karakter obće ljudske kulture, pak se približuju granicama ljudskoga roda u obće.

Kad se takovo zajedinstvo interesa osjeća kao potreba u stanovitim granama ljudske kulture, zašto da nema onda opravdanja i jedna organizacija, koja svojim ciljevima stavlja najširu humanističku podlogu, koja ide za najplemenitijim solidaritetom ljudskoga roda? Zašto da se ne osjeća potreba jednoga društva, koje traži onu vrstu kulture, koja je svim ljudem zajednička i koja se obraća na sušta čovjeka, odijeljena od svih spona, što obično vežu čovjeka ne samo po vjeri, po plemenu, narodu, državi, već i po socijalnim grupama, po izobrazbi i po položaju, što ga u društvu zauzima?

Medjutim, ako sam dobro shvatio tvoj prigovor, tebi nije toliko stalo, da osporavaš opravdanost takvoga društva, koliko želiš, da prigovaraš onomu načinu, kojim se to društvo služi, da najme radi u skrovnosti, te da zazire od propagande. Ti umuješ bez sumnje, ako su osnove slobodnoga zidarstva tako dalekosežne, da zahvaćaju u socijalni život, onda ih treba i na javu iznijeti i zato nije nuždan rad u skrovnosti. Tu imaš pravo, samo zaboravljaš, da je rad masona u loži kontemplativan, a ne

programatičan. Ono, što se odnosi na provadjanje nekoga programa, to se razvija na oči cijeloga svijeta, a to nije ni zadatak lože, nego pojedinih slobodnih zidara, koji postupaju svagda kao gradjani društva, te rade na svoj vlastiti račun. Kontemplativni rad u loži pako traži, da se obavi u tišini, u zabiti. Možda će ti to razjasniti jedan citat iz Nitzsche-a. On veli: „Ljudi, koji rade mnogo samo u jednom zvanju, uzčuvat će svoje opće nazore o svjetskim stvarima nepromjenjene; ti nazori postaju dapače u njihovim glavama sve krući, sve više tiranski. Zato su one ure, u kojima je čovjek prinužden, da ostavi svoj redoviti rad, toliko važne, jer u njima istom čovjek je opet pristupačan, da primi nove dojmove i nove osjećaje i jer tada još nije izcrpljena snaga duha s onim dnevnim zahtjevima, što ih stavljaju dužnost i navika". Nitzsche preporuča čitanje knjiga, da se duh odvrne od dnevne rabote, nu i to čitanje preporuča on u tišini i najskrovnijoj samoći. Isto takvu zadaću ima sastanak u loži. Radovi tamo slični su knjizi, — ne koju čovjek čita napeto i pozorno od početka do kraja, već koja se često prima u ruke, da se čita sad tu, sad tamo, a da se svaki puta punim srcem o pročitanom mjestu razmišlja bez reda i sustava, onako po volji, kako baš časovita sklonost duha donosi. „Iz razmišljanja, koje se tim načinom pobudjuje, nastaje postupice podpuni preokret nazora, a usporedo onaj osjećaj duševnoga odmora, kao da je luk dobio novu tetivu, te je opeta jače no igda napet".

Ove riječi, ako i jesu izrečene bez ikakove

aluzije na slobodno zidarstvo, osvjetljuju svu onu psihologiju duše, koja je dovela ljude, da se sastaju u skrovnosti, i da ondje pod osobitim obredima nastoje, da uzdignu duh i oplemene srce. Jedna je tajna ljudske duše, da se ona ne može zadovoljiti pustom vladavinom suhoga razbora; sjetila i srce hoće da nadju takodjer zadovoljenja. Ova pak strana ljudske duše nalazi susretanje u slobodnom zidarstvu, u loži, gdje se čovjeku ne pruža samo neki idealni cilj, već se i njegov duh uzdiže i krijepi.

Socijalne prilike, u kojima smo odrasli, dovele su nas do toga, da pristajemo posve bilo uz hladni razbor ili uz vjerska načela, nu baš zato osvaja nas institucija jedna, koja nam ne sapinje duh bilo kakovom tradicijom i koja nam vazda priznaje pravo, da ispitujemo, da prihvatimo ili odklonimo, štogod nas je volja. Obredi lože bude u nama razmišljanje i neku osebujnu razpoložbu duha, koja je posve neovisna od našega uvjerenja i vjerovanja. Tu se razvija onaj „svijet, pred kojim sustaju riječi, jer ga ne mogu doseći". U loži razvija se onaj nutarnji život duše, koji je za nas toliko potrebit i koji nas dovadja do spoznaje, da je „kraljevstvo božje u nami", Chamberlain veli dobro: „Čovjek počima svjestno misliti istom od onda, odkad je počeo pjesnikovati; istom onda, kad sam gradi, svraća se njegova pozornost i na arhitekturu sgrade svijeta". A ova strana duše naše nalazi hrane u loži i u njezinim obredima i znakovima.

Ovi su obredi i znakovi važni za nas, jer su oni spona i veza, koje spajaju raznolike elemente, i jer se po njima razvija solidaritet medju slobodnim zidarima cijeloga svijeta, pa tko posta članom jedne lože, postao je članom cijeloga saveza slobodnih zidara. Radionica, gdje se sakupljaju braća, može da bude bogato iskićena ili posve jednostavna, svaki brat s mjesta će se u njoj snaći i znat će, gdje mu je mjesto i kako da se vlada. Neka se sastanu dva slobodna zidara gdje mu drago, makar da se nigda prije nisu vidjeli i ma da ne zna jedan jezik drugoga, oni će se ipak upoznati kao braća i sporazumiti. Važnost ovih obreda leži za nas u tomu, što su oni naš govor, koji nas spaja i onda, kad razlikost naših jezika ne da, da se razumimo.

Nu ovi su obredi kraj toga i vrijedni, da se drže. Jednostavni i uzvišeni, puni dubokoga značenja, sadržavaju oni poeziju svoje vrste, koja je podobna, da osvoji svako išto osjetljivije srce. Ne smiješ naravno držati, e su u slobodnom zidarstvu u istinu u porabi one ceremonije, koje se po raznim knjižicama prodaju za nekoliko filira i koje stanovita literatura občinja blezgavim komentarima. Pomisli u ostalom i na to, da se svaki obred, komu se ne zna za smisao, može lako izvrći ruglu.

Fantazija igra veliku ulogu u duševnom životu čovjeka, pa ni otkrića najrealnijih znanosti ne bi bila moguća, kad ne bi u ljudskomu umu počivala snaga, da se digne nad zbilju i da naslućuje ono, što se oku sakriva. Tu leži ne samo stvaralačka snaga pjesnika i umjetnika, nego i ona naučenjaka. Tu ali leži i razlog, zašto se i u simbolu može skrivati istina. Zato može simbol da posreduje pomoću svoje alegorije, kako bismo spoznali istinu, koja se

inače samo dubokim metafizičkim razmišljanjem može pronaći.

Lange izvadja u svojoj knjizi „Geschichte des Materialismus", kako čovjek ima neodoljivu potrebu, da zbilju popuni nekim idealnim svijetom, što ga sam stvara. To stvaranje obavljaju najplemenitije funkcije njegova duha, koji neprestano teži, da nadje sklonište, gdje vlada misao ljepote, gdje vlada harmonija, gdje se smiruje svaka borba i bijeda. Loža hrani i njeguje ovu stranu čovječjega duha, što je Lange spominje, ona joj daje sklonište i ona je podobna, da u sakupljenoj braći pobudi barem na čas iluziju, da je misao ljepote i harmonije nadjena. To postizava loža svojim obredima, a time ispunjava ona veliki i važni zadatak, jer osvježuje ćuvstva i misli, pročišćuje želje i težnje, susprežе egoizam i pobudjuje u čovjeku volju za nesebičan rad. Loža daje u svojim obredima najveću važnost stvaralačkoj ideji, o kojoj govori Lange i koja ako i ne stoji svagda, pod vladom historičke istine i naravoslovne spoznaje, ipak oboje ne izopačuje. Badava, čovjeku treba neki svijet ideja, kojim po nekug simbolički predočuje ono, što bi mu imala da bude potpuna istina.

I simbol ima svoju veliku važnost, samo ako ne postane ukočenom dogmom. Zato leži velika snaga baš u ovoj strani ložinskoga rada, ali i velika njegova kulturna misija. Dašto, da ima tude i mnogo sanjarskih težnja. Nu društvo, koje je moglo kroz nekoliko stoljeća težnji od mnogih i mnogih tisuća podati sanjarski izražaj, te ih neodoljivom snagom povesti u boj za te ideje, društvo koje to i danas

čini, nije moglo promašiti svoj cilj, nije se moglo ni preživjeti.

A sad uzmi, kako je kod nas posvuda zavladao neki razpojasani način života, gledaj, kako kod nas nema nikakve discipline duhova, kako nema sredjenosti ni u vodstvu ni u sljedovanju, a onda sudi, nije li baš kod nas potrebno društvo, koje će skladnom i lijepom formom opet privesti barem odabrane u narodu pod disciplinu duha.

Sve u jedno u našim simbolima i obredima ne leži drugo, van smisao pjesničke slike, a takav ljudi redovno više cijene, nego li zbilju. Oni su najzgodniji okvir za naša nastojanja i najbolji izraz onoga, što je u slobodnom zidarstvu neizrecivo. Slika idealne savršenosti, za kojom teži slobodno zidarstvo, radja se u ćuvstvu, a loža sa svojim obredima i simbolima ide za tim, da bi težnja za idealima postala zvijezdom vodiljom kod svih čina njenih članova. Pošto su pak ljudi u suštini isti danas, kakvi su bili pred više stoljeća, pa jer i danas ljude lijepa ideja i lijepa misao, izrečena u skladnoj formi, osvaja, to nije slobodno-zidarska forma, koja ovom svojstvu ljudi ide u susret, niti zastarjela, niti je nesavremena.

Tvoj Ivan

XV.

Vrijedni moj prijatelju!

Jedno još važno pitanje treba da riješimo, a meni je drago, da si ga i ti sam nabacio. Po svemu, što sam do sada o društvu slobodnih zidara raspredao, izlazi, da je to društvo internationalno, a zato je opravdano pitanje, je li je ono koristno i potrebno posebice za hrvatski narod. Ne bi li ono možda prije sprečavalo valjani i zdravi razvoj toga naroda, nego li da ga pospješi, ne krije li ono pogibelji za ovaj narod i njegovu budućnost.

Po najboljem svojem uvjerenju držim, da mogu odgovoriti, da slobodno zidarstvo ne samo ne nosi pogibelji nijednomu narodu, već je ono najuspješnije sredstvo, da i maleni narodi dodju do uvaženja u kolu prosvjetljenih naroda. Slobodno zidarstvo nema jedne centralizovane uprave, koja bi obuhvatala sve narode kao nekim obručem, te im stezavala slobodu rada. Organizacija njegova provadja se po grupama, po zemljama, a po ovim skupinama udešava se i rad. Svagdje prima se slobodno zidarstvo onoga rada, koji je za najbližu okolinu najpreći, te se samo postupice laća sve viših za-

dataka. Kao što ulazeći u savez ne treba niko da napusti svoje vjerske i političke nazore, tako ne treba nitko niti da napusti svoju narodnost, samo ako je spreman, da prizna solidaritet ljudskoga roda.

Narodi živu posebnim životom, a zakoni prirode opredjeljuju im godine života upravo onako, kako ih opredjeljuju svemu živućemu. Kao što se ne da produljiti život jednoga individua u vječnost, tako se ne može produljiti ni život jednoga naroda. Svaki narod živiti će, dok se ne izvrši njegovo vrijeme. Nu vrijednost jednoga naroda ne važi po njegovoj veličini i snazi, već po onom radu, kojim je on doprineo obćim kulturnim idealima i kojim je doprineo za obći kulturni razvoj sveukupnoga ljudstva. To treba da ima svaki narod na umu i treba, da prema tomu i radi. A zadatku svojem svaki će narod najbolje onda odgovarati, kad podpuno shvati svoj položaj medju narodima. Ne ću da opetujem sve ono, što sam već rekao u VIII. listu, pa ako ga još jednom pozorno pročitaš, osvjedočit ćeš se, da slobodno zidarstvo niti hoće niti može da briše narode sa lica zemlje, dapače ono hoće, da im osigura položaj medju drugima i koristan rad medju naprednima. Ono hoće, da sabere najprije pojedince u jednom narodu na zajednički kulturni rad za taj narod, a onda želi, da tako složeno društvo, imajući na umu solidaritet ljudskoga roda, povuče i svoj narod u zajednički rad na opće kulturnim zadatcima sa ostalim narodima, na opći kulturni rad cijeloga ljudskoga roda.

Za nas Hrvate nastaje pitanje: možemo li na osnovu mišljenja slobodnoga zidarstva

poraditi u općenitosti i da li je vrijedno, da se za taj nazor o svijetu zagrijemo.

Južni Slovjeni predstavljaju danas neku jedinstvenu težnju za zajedničkim kulturnim razvojem. Oni se dijele u dva plemena : u srpsko-hrvatsko i slovensko. Razlika jezična izmedju oba ova plemena vrlo je malena, a Slovenci sami trude se neumorno, da ove razlike budu što manje. U srpsko-hrvatskom plemenu nema razlika sa etničkoga gledišta. Najbolji poznavaoci njegovi ne mogu ih naći i svi tvrde, da je to jedan narod. Pa ipak opreke su izmedju ovih dviju grana jednoga naroda silne. Povijesni razvoj iznio je izmedju nas ogromne zapreke tako, da nije došlo ni do kulturnog zajedinstva, a kamo li do jedinstvenoga pogleda na svijet.

Vidjeli smo, gdje svakomu narodu daje vjera prve poticaje za prvi osnutak nazora o svijetu. To je tako bilo i kod nas južnih Slovjena. Nu time, što je nastao raskol izmedju istočne i zapadne crkve, rodila se i prva zapreka jedinstvenom pogledu na svijet i jedinstvenomu kulturnomu razvoju.

U dvanaestom i trinaestom stoljeću razvila se kod nas vjera Bogumila i ona pobudjivala je mnogo nade, da će postati narodnom vjerom južnih Slovjena. Da se to sbilo, mi bismo danas imali bez sumnje jedan jedinstveni, narodni nazor o svijetu, jednu jedinstvenu kulturu. Nu provala Turaka učinila je i ovomu pokretu kraj, a veliki dio naroda poprimio je novu vjeru, noseći u narod novi nazor, nazor izlamski.

Tako postoje danas na slovjenskom jugu tri jaka nazora na svijet, koji su se kroz duga stoljeća i oružjem pobijali, a da ipak kroz cijelo ono dugotrajno vrijeme strašnoga ratovanja jedan nazor nije mogao svladati drugi. U neslomljenoj jakosti stoje sada još sve tri vjere svaka na svom mjestu. Jedna je spram druge nepovjerljiva, jedna drugoj snuje o zatoru, jer svaka smatra sebe jedino spasonosnom, jedino pravom.

Borba je ova pogibeljna po naš narod, jer će sve naše sile svezati u besplodnom vojevanju baš sada, kad je potrebno, da ih ujedinimo, kako bi se očuvali i stvorili uvjete našemu napretku i našoj kulturi.

Nije li za nas baš životno pitanje, da se ugnemo tomu ratovanju ? Ne sili zar nas nagon za uzdržanjem, da nadjemo takov nazor na svijet, koji će nam dati mogućnost, da se svi uhvatimo u kolo zajedničkoga rada, a da kraj toga ne diramo u osebujnosti, što nam ih je donijela vjera i vjerski nazor ?

S druge pak strane politički odnosi doveli su naš narod u razne državne skupine, pod razne vlade, a to opet radja raznimi, prečesto i oprečnimi interesi. Gdje ćemo naći jedne mirne tačke, koja nam može dati osnovku, da radimo u interesu zajedničke kulture, a da ne povredimo one jake političke interese ? — Samo onda, ako smo kadri, da prihvatimo takav nazor o svijetu, koji je podoban, da nam olakša prebaciti sve one nasipe i zatrpati sve one jaze, što ih podigoše izmedju naroda našega stoljetne prilike, — samo takov nazor može nas sve sakupiti u nesebični zajednički rad.

Kao svakomu drugomu narodu na svijetu, tako pripada i hrvatsko-srpskomu, — a amo računamo i narod Slovenski, — da po svojim

sposobnostima i po svojim prilikama poluči svoj sopstveni cilj razvoja i naobrazbe. I njemu pripada pravo, da poluči u tom razvoju najviši stepen, što mu ga narav uopće može dati. Da se to uzmogne polučiti, potrebna je saradnja svih, nitko se ne smije isključiti. Već veliki narodi ne podnose lako, ako im se narodne sile cijepaju, još manje može to podnijeti narod maleni, koji uopće ni fizički ne može, da sa mnogo sila raspolaže.

Zato moramo natojati, da iz kulturnoga razvoja našega uklonimo takva pitanja, koja su podobna, da nam zajednički kulturni rad ometu.

Za uspješni rad u narodu, razcjepkanu u tri vjerske sljedbe, prvi je uvjet, potpuna vjerska snošljivost. Zato može zajednički rad sljedbenika svih vjeroizpovjesti zajamčiti jedino takov nazor na svijet, koji prepušta, da se svaki drži svoga vjeroispovijedanja, a da štuje isto uvjerenje u drugomu.

Komu da ovdje ne dodje na um ona krasna priča o trim prstenima i troje braće u Lessingovom Natanu Mudrom? Ona je kao navlaš napisana za južne Slovjene. Mjesto kršćanina i židova uvrsti u Lessingovu priču samo katolika i hrišćana, a prispodoba pristaje sjajno uz tri brata rodjena, od kojih svaki misli, da ima pravi kamen u prstenu i da je samo njega obasjala milost dobrostiva otca.

I tu počiva vrijednost slobodnoga zidarstva za naš narod. Ono ne traži ni od jednoga brata, da prizna svoj kamen krivim i da ga baci na smetište. Ne! Cijeni ga i štuj kao od djedova preuzeto blago, pa gledaj da vladanjem svojim,

svojim radom, svojim životom dokažeš, kako je u istinu kamen tvoga prstena onaj pravi, uz koji se veže ljubav i pouzdanje, povjerljivost, dobrota i pravednost.

Pa sad svaki nek se za se trudi,
Da prisvoji ljubav neumitnu
I slobodnu od predrasudaka.
Medjusobom vi se nadmećite,
Koji bolje, da kamena silu
U prstenu svojemu pokaže!

Tražimo ono, što nam je jednako što nas spaja, a ne ono, u čem se razlikujemo i što nas razdvaja. Ne nasjedajmo onima, koji propovijedaju mržnju, jer su to tudjinski sluge. Bog nijedan ne zapovjeda mržnju, a mržnja ne gradi, nego razgradjuje. Samo ljubav spaja, ona radja pravednost, ona može da svede ljude u zajednički rad.

U našim teškim prilikama kulturni je rad moguć samo onda, kad se osnuje na širokoj bazi slobodno-zidarske snošljivosti i kad uspije, da se popularište princip onoga nazora na svijet, koji dopušta svakomu, da ga prihvati, a da kraj toga ne napusti svoje. Da se to uzmogne postići, potrebno je posebno društvo, koje će pribrati sve neovisne i slobodoumne življe u jedan vijenac, u jedno kolo, te neprestanim predočivanjem osujetiti, da kod njih ne preotme mah zla navika, okolina, prirodjena predrasuda, nehaj itd.

Opetujem i opet, da pojedinac može ispovijedati sva načela slobodnoga zidarstva, pa ih može i vršiti, a da zato ne treba da bude u savezu. Nu iz dosadanjega razlaganja mogao

si razabrati, da se i takove ideje najlakše i najzgodnije propagiraju u društvu, jer tu sudbinu dijeli slobodno zidarstvo sa svim drugim idejama ljudstva. Po gotovo ovdje, gdje je narod tolikim predrasudama osut, gdje ima toliko pusta i neizoranoga polja, gdje toliko životnih problema čeka žurno riješenje, — tu po gotovo je potrebno društvo, koje će sakupiti ponajbolje sinove naroda u zajednički rad na kulturnom polju. Osim toga nama je južnim Slovjenima nekud prirodjena tromost za ustrajni rad; duh, po naravi bistar i okretan, vrlo brzo omlitavi, a disciplina duha ponašanja i rada nama je malo ne sasvim tudja stvar. Lakomislenost brzo nas odvraća od poduzetoga rada i prem ako vidimo težko zlo, što nas sprečava na putu napretka, mi volimo vikati, e bi to zlo poplašili, neg' li šutke napeti mišice, da ga složnim silama maknemo s puta. Eto jedan razlog više, da nam treba društvo, da upoznamo sami sebe, svoju jakost, svoju spremu; da naučimo upoznati svoje poroke i strasti, te ih svladavati; da vježbamo um i jakost za borbu, očeličimo značaj, nadjemo saveznike i prijatelje u svakoj prigodi.

Pa kad smo tako um izvještili, srce očeličili, a dušu ogrijali lijepim, dobrim i plemenitim, ne će nam biti teško da složnim silama idemo u boj za naša načela, za napredak, za prosvjetu našega naroda, naše domovine. Nas će tada vezati jaki vez jedinstvenoga osjećaja i mišljenja, a voditi zanos, što ga radja nesebični, ljubavju provejani rad za općenitost.

Tvoj Ivan.

XVI.

Ljubljeni moj Milane!

U zadnjem listu svojem izrazio si želju, da ti poravnam pute, kako bi i ti ušao u društvo, koje sam ti znao tako simpatičnim predočiti i koje po svojim načelima i tendencijama toliko odgovara tvojim nazorima i željama.

Priznajem iskreno, da sam se takvoj želji od tebe nadao, ali ja sam se nje i bojao. Nitko ne bi mogao više od mene željeti, da te vidi u društvu slobodnih zidara, komu i sam pripadam, a držim, da bi rijetko koji bio sposobniji od tebe, da se posveti skromnomu nesebičnomu radu, gdje se čini dobro rad dobra samoga. Ako se ipak bojim rad tvoje želje, ima to svoj dublji razlog. Diljem svojih listova kušao sam, da ti prikažem slobodno-zidarsku i d e j u; kušao sam, da ju opravdam i nastojao sam, da izvedem, kako ona, sama po sebi nikla, vrši jedan veliki i otmjeni zadatak, za koji je vrijedno, da se čovjek zagrije i radi. No ja nisam dospio, da ti prikažem ložu, kao nositeljicu slobodno-zidarske ideje, a nadao sam se, da ću to moći učiniti prije, nego li se dosjetiš ti, da zatražiš pristup.

Loža je družtvo, u kom je ideja slobodnoga

zidarstva našla svoje ostvarenje, a društvo sačinjavaju ljudi, dakle bića nesavršena, pa zato ne može ni to družtvo, da odgovara onomu idealu, koji postavismo za to društvo i koji bismo rado oživotvoren gledali. Na to zaboravlja se rado, a ljudi, kad vide, da institucija neka nije sasvim onakva, kakvu su si pomišljali, spremni su brzo, da ju kao nevaljalu zabace. Mi nismo nepogrešivi, dapače puni smo mana i nedostataka, pa ako i nastojimo, da se dovinemo idealu, koji postavismo, rijetki su ipak, koji taj ideal dostigoše. „Duh je možda voljan, ali tijelo je slabo." Želiš li dakle unići u ložu, razmisli prije dobro svoj korak, jer je bolje, da nikad ne udješ u ložu, nego da se kašnje možda razočaran odmetneš. Ja te ne ću nagovarati na pristup.

Imaj na umu, da je loža društvo, u kojem se neka nitko ne nada, da će ubrati plodove, ako nije i sam orao i sijao. Tu nitko ne stiče prava, van samo dužnosti, i što više tko zna i može, tim više treba, da radi. Tvrda je činjenica, da ljudi nisu jednaki, barem ne po sposobnosti. Naš narod veli : koliko glava toliko kapa, i koliko ljudi toliko ćudi. Za to pak stoji, da se isti ideali i isti nazori u raznim ljudima razno odrazuju, usljed čega ne da se jedinstveno mišljenje polučiti, kad se radi o ostvarenju zajedničkih ideala. Glavne zasade i glavna načela mogu da su od svih priznata, a to medju slobodnim zidarima i biva. Nu kad se radi o praktičnoj primjeni, mogu nastati razlikosti u mišljenju. Zato se dosta često dogadja, da slobodni zidari u sporednim pitanjima nisu složni. Baš one prilike, koje izviru iz socijalnih odnošaja ljudi i koje — kako sam ti pisao — često tako

snažno djeluju na pojedinca, da im se ne može oteti, ne daju ni slobodnim zidarima, da svaki put valjano prosude položaj i nužne mjere. T r e b a d a k l e b o r b e i u s a m o m d r u š t v u i ta borba ide usporedo sa onom, što ju slobodno zidarstvo vodi u životu.

Slobodno zidarstvo kao ideja savršena je, kako samo ljudska ideja može da bude savršena. No ljudi niti jesu, niti mogu biti savršeni, pa zato ni udruženje, koje se za promicanje te ideje stvara, ne može da bude savršeno. Zato slobodni zidari u svojem društvu nisu stvorili uzor, nego se samo trude, da ga r a z v i j u, kako bi ono postalo uzorom, a trude se i ozbiljno i prilježno. U loži dakle biti će samo onaj na pravom mjestu, koji ne vidi samo mane d r u g i h, nego i svoje, te koji vazda pomišlja, da drugima ni on valjda nije bez mana. Važna je stoga strana lože, što traži od svojih članova, da si medjusobom isbruse i izglade opore strane svoje ćudi i da svaki gledajuć primjer drugih i imajuć pred očima simbole i obrede nastoji i sam svoje strasti svladavati i mane izgladiti. Svaki treba, da se služi poukom i primjerom u loži, a opet ima da i sa svoje strane živi i radi, kako bi mogao i on da služi drugima i na pouku i kao primjer. Takav unutarnji rad čini nas stroge spram sebe, a blage spram drugih, ali i snažne i odlučne, kad treba raditi.

Rad je to unutarnji, koji je bez dvojbe najteža strana slobodnoga zidarstva i koji kod mnogih i mnogih najmanje razumjevanja nalazi. Ima čitavih loža, koje ovu stranu posve odnemaruju, dok sigurno mnogi i odlični umovi toga rada ne shvaćaju. Za shvaćanje ove strane

odlučno je naskroz jedino ćuvstvo i osjećanje, te bih rekao, da baš ovdje leži ono, što se neda izreći i što mnogi osjećaju, a da nisu članovi lože, dok nasuprot mnogim članovima ostaje tajno.

Tu je tačka, gdje se slobodno zidarstvo približuje religiji, ali ujedno i od svake pozitivne vjere odalečuje. Pokušat ću, da ti to objasnim.

Diljem mojih listova bilo je opetovano govora o tomu, kako ljudstvo teži za svojim razvojem, za napretkom i prosvjetom. Nema dvojbe, da je napredak u znanju mnogo doprineo obćem napretku i prosvjeti. Ali napredak, koji se samo na znanju temelji, može da digne jedino civilizaciju, a ne ujedno i kulturu. Kraj najviše civilizacije ostaje srce prazno i pusto. Historijom je utvrdjena činjenica, da je u vjekovima, u kojima je civilizacija najviši stepen polučila, ostala kultura zanemarena. Egipat je svoju civilizaciju platio teškim duševnim i tjelesnim ropstvom od stotine tisuća nevoljnih podanika ; Babilon se razplinuo u ogavnom kultu Astarte ; Grčka je sinove svoje dovela do toga, da su iz najdubljih misli svojih filozofa vadili zasade sujevjerja i beznačajnosti ; Rim je na vrhuncu svoje civilizacije pljeskanjem gledao, gdje žive baklje od tjelesa njegovih sinova i kćeri u strahotnom požaru svjetle mahnitom cezaru. A danas ? Zar nije civilizacija modernog svijeta, sazdana na muci i znoju gladnih i golih ? — Razlog leži u tomu, što se u vremenima visoke civilizacije radja pogibelj skranjega materijalizma, onoga najme t. zv. praktičnoga materijalizma, koji cilj života nalazi samo u udovoljenju tjelesnih potreba, u uživanju i pogodovanju strasti.

Nu materijalizam ne može nas ni kao filozofski pravac zadovoljiti. „Jer ako i nema dvojbe, — kako Lange veli, — da je materijalizam u znanosti i nauci stekao neprocjenjivih zasluga, pak da ga valja smatrati kao pravu blagodat spram onih metafizičkih izmišljotina, koje si umišljaju, da će prodrijeti u bitnost stvari i da će iz pojmova ustanoviti ono, što nas samo iskustvo može učiti, — on ipak nema veza sa najvišim funkcijama slobodnoga ljudskoga duha : on je siromašan, kad se radi o pobudama, on je neplodan za umjetnost i znanost, a kad se radi o odnosima čovjeka spram čovjeka, onda je ili indiferentan ili naginje dapače egoizmu".

„Mi eto, — kako opet Lange dobro veli — nismo stvoreni, da samo učimo i spoznavamo, nego i zato da smišljamo i gradimo. Naš je duh stvoren, da iz sebe obrazuje neprestano iz nova jednu sliku o svijetu, i taj duh stavlja svagdje ideal pokraj zbilje, dapače i nad nju. On se oporavlja od borbe i nevolje života tako, da se u mislima prenosi u svijet savršenstva."

Rekoh već prije, da čovjek ima potrebu, da zbilju upotpuni nekim idealnim svijetom, što si ga sam stvara. Tu eto leži velika vrijednost radova u loži, jer oni pogoduju ovoj potrebi čovjeka, ovdje razvija se i duboka religioznost, koju loža ne traži u dogmama, nego u tom, što nastoji srca uzdići nad zbilju, i što nastoji da sagradi ognjište, kod koga će se ogrijati ljudska grud, otešćana nemirom svijeta, bijedom duševne potištenosti i onom bijesnom jagmom za zlatom, častima i za svim onim, čime se ljudska taština hrani. Ovdje se uzdiže duh, ovamo on bjega pred bukom svijeta, da gradi u tišini na hramu uljudbe i prosvete.

Nije svakomu dano, da stvara pjesme, ali svako išto osjetljivo srce može da se oduševi i zanese lijepom pjesmom ili pjesnički izrečenom uzvišenom misli. Pjesničke figure i simboli zagrijevaju maštu i uzdižu srce. Zato ima i slobodno-zidarski simbol u loži toliku vrijednost. Misao se s ovim simbolima prikazuje plastički, a time moguće je, da se ideja preda pojedincu, neka ju laglje shvati i dalje razvije.

Indijski pjesnik stavlja u usta boga Krišne ove riječi : „Ja se radjam opet i opet, kadgod krijepost zamire i kadgod izmilja krivica. Dobru na obranu, zlu na zator, da se jača vrlina, radjam se ja na zemlji." U ovoj pjesničkoj slici predočena je reakcija, koja se radja u čovjekovoj grudi protiv svakoga zla. To je proces, koji se radja u unutarnjosti duše. Pobuda za taj proces može nastati u svjetskoj vrevi, ali dozreti može ona samo u skrovnosti. Zato se povlači slobodni zidar tako rado u svoj hram, gdje pod uticajem starodrevnih simbola oživljuje ideje, razvija vrline, jača otpornu snagu spram zla na svijetu. Tu se radja etička ideja, koja ima da vlada životom braće, tu se osniva socijalni rad, koji će biti dosta jak, da podigne braću na viši stepen. Samo tako može da se izvojšti pobjeda nad egoizmom i nad ledom, koji ubija srce.

Sada ćeš pojmiti, da slobodno-zidarska loža nije nikakva odgojna škola, a da ona ipak utiče u obrazovanje pojedinca, jer mu dava pobude, da sve plemenite strane srca svoga razvije i usavršava i da u njemu izvede novi polet ideje čovječanstva, noseći ga na viši stupanj napretka i duševne slobode.

Sada ćeš i razumiti, da to nije rad za svakoga. Kogod hoće, da k nama stupi, ima se uzvisiti do idealnoga shvaćanja. On ima da se spremi, kako će prije svega sam u svojoj duši pripremiti osjetljivost za ono idealno shvaćanje, koje podava principu stvaralačke ideje veću vrijednost, nego li to biva u običnom životu, i koje toj ideji dava takvu vrijednost i onda, kad ona nije posve u skladu sa prirodoslovnim i historičkim nazorima, koja ali nikad ne iskrivljuje činjenice i utvrdjene istine znanosti.

Pravo ima Lange, kad veli, da ni socijalna pitanja ne bi mogla postojati, kad bi samo interesi bili jedina poluga za ljudske čine. Pravila narodnoga gospodarstva mogu da budu u teoriji ispravna, zato ipak nije moguće, da ta pravila ravnaju ljudskim radom i borbama kao vječni i nepromjenljivi zakoni i da nikad ne bi došla do izraza neka viša ideja, za koju su se najplemenitiji članovi ljudskoga roda kroz tisućljeća i borili i stradali.

Zato onaj, koji hoće da bude slobodnim zidarom, ne smije da s uma smetne ovu unutarnju stranu ložinskoga rada, jer samo onda on će valjano shvatiti vrijednost mitosa kao pjesničke slike i vrijednost simbola kao ljuske, u kojoj se skriva ideja nesebičnoga rada bez predrasuda za napredak i prosvjetu. Cieli rad slobodnih zidara neprestano se obnavlja, isti problemi radjaju se opet i opet u novoj formi, baš kao što se i Krišna indijske mitologije neprestano opet radja. Zato taj rad neprestaje nigda, a podržava ga nada, koju Fichte karakteriše riječima: „Na mjestu, gdje se sad patimo i zatiremo i — što je još gore, — gdje se grubo varamo i grije-

šimo, ipak će jednom cvasti pokoljenje, koje će vazda smjeti, što želi, jer će samo dobro željeti. Ne ostavi nas nado, da će nastati jednom ovo vrijeme i prikaži nam ga bar u tomu, da smo gotovi u tom smjeru raditi, kad već sadanje stanje naše tomu protuslovi. Izli smjelosti i poleta u naša poduzeća, a kad bi smalaksali, onda nas neka sokoli najprije pomisao, da smo učinili svoju dužnost, a zatim uvjerenje, da se nijedno zrno, što ga posijasmo u ćudorednom svijetu, ne može izgubiti."

Tvoj Ivan.

XVII.

Dragi moj Milane!

U nizu listova pokušao sam eto, da ti predočim slobodno-zidarsku ideju, kako sam najbolje znao i mogao. Ako ti štogod nejasno ostalo, pripisuj to mojoj slaboći, što nisam u stanju, da opišem sve ono, što osjećam, pripisuj to i oporoj gradji, za koju sam te odmah u početku upozorio, da se neda lako predočiti. Mučna postaje ova stvar još i više, što mi nije dozvoljeno, da ti na bogatoj našoj simbolici prikažem, kako slobodno zidarstvo uči i upućuje. Kušao sam ali, da te upozorim, od kolike li vrijednosti mogu da budu ovakova uputstva, kojima je svrha, da jačaju značaj, da podstiću na razmišljanje i poznavanje samoga sebe. „Stare dužnosti" slobodnih zidara kažu: „Mladi brat neka se poduči, kako treba raditi, da se zapriječi, da radi pomanjkanja rasudjenja ne pokvari gradju". Iz mojih listova pako mogao si uviditi od kolike je vrijednosti takovo upućivanje poukom i primjerom u časovima, kad se redovite svoje dnevne rabote riješimo i posvetimo jedino kontemplativnom radu. Samo nemoj da držiš, kao da se kod nas tjera neki kult ćuvstvovanja.

Pravo veli Fichte: „Time da nekoga smekšamo sve do suza ili da ga opajamo uzvišenim ćuvstvima, možemo ga doduše prelazno navesti na koji dobar čin ili ga odvratiti od zla djela. No kad takva časovita duševna zanešenost prodje, postati će on opeta isti čovjek kakav je bio i prije, a mi nismo polučili drugo, do li jedan vanjski čin, koji ne smije da nam bude prva stvar, ako nam je stalo do prave svrhe. Lako se najme može dogoditi, da netko, koji lako i često plače, misli o sebi, e je dobar čovjek, a onda će zanemariti, da radi oko svoje samospoznaje i sopstvenoga usavršivanja. — Zato je odgoj u slobodnom zidarstvu od tolike važnosti". Tako Fichte. Ali ne smiješ, da zaboraviš, kako taj odgoj ima svaki da sam na sebi obavi i da se u tome sastoji onaj rad oko samoobrazovanja, koji je svakomu članu lože dužnost i koji ga osposobljuje, da sebe sam priredi za prikladnu gradju, koja će harmonički pristati u idealnu gradnju ljudskoga društva, — kao ono što graditelj priredjuje svoje surovo kamenje, da bi pristalo u gradjevinu, što je izvadja. Pri tom nas ne vode zapovijedi, već se opet i opet svraća pozornost braće na to, da kao pravac za svoj sud vazda slušaju svoj vlastiti unutarnji glas, a to im se upisuje i u dužnost. Briga slobodnoga zidarstva ide jedino za tim, da taj glas bude izvirao iz čistih pobuda, iz čistoga srca.

Tu je sad red, da se osvrnemo još na jednu stvar, o kojoj do sada nije bilo govora. Treba naime da vidimo još, kako slobodno zidarstvo shvaća b r a k i o b i t e l j.

Po svemu, što sam do sada pripovijedao o slobodnom zidarstvu, jasno je, da za njegovo

shvaćanje o braku ne može biti mjerodavno nikakvo dogmatsko stanovište, niti naučanje bilo koje sekte vjerske. Za nas je odlučno, da se je obitelj u svim kulturnim narodima smatrala od uvijek temeljem čitavoga socijalnoga poretka i najčvršćom osnovkom čitavoga moralnoga i materijalnoga napretka i pojedinca i cijeloga naroda. Tako shvaćaju obitelj i slobodni zidari. Brak sklapaju muž i žena, a oni ga i posvećuju. Izmedju njih dužnosti su i prava pojednako razdijeljeni, oni treba da se podupiru i popune. Njihova briga treba da je posvećena u prvom redu odgoju djece, ali oni ne smiju da zaborave, e su samo maleni dio jedne cijelosti, pak da ih zato vežu i stanovite dužnosti spram ove cijelosti. Kao što osudjujemo egoizam pojedinca, tako zabacujemo i egoizam obitelji, pa i stanovitih grupa, koji se pod dojmom egoističnih nagona i ciljeva ne mogu razviti u drugo, nego li u klike.

Obitelj smatramo mi, da je loža u malom. Otac i suprug je majstor, žena je pomoćnik, a djeca su šegrti. Ljubav treba da ih sve spaja u jednu harmoničnu cjelinu, a onda biti će ta veza jedan lijepi hram, u kome će etička vrlina gospodovati. Samo je dužnost roditelja, da imaju pred očima, kako su njihova djeca njima povjereno blago, koje su dužni njegovati i razvijati, da budu danas sutra valjani članovi društva, te da budu svagdje dostojno ispunjavali svoje mjesto i vršili zadatke, koji se radjaju u narodu iz koga su oni nikli. — Za slobodnoga zidara ne može da bude ljepšega zadovoljstva, nego ako je odgojio sebi nasljednika u kraljevskoj umjetnosti i ako može umirenjem na samrtnoj uri

predati barjak masonski u ruke svoga sina, nek se bori, nek nastavi, gdje je otac prestao.

Slobodno zidarstvo približuje se svomu cilju istom onda, kad njegova načela prodru i u obitelji, te kad se i one ravnaju i vladaju po zasadama njegovim. Za nas je dakle i brak i obitelj sveta institucija, jer znamo da se iz tihe porodične ljubavi razpiruje onaj žarki zanos, koji se proširuje u ljubav roda i domovine i koji je spreman, da živo radi oko opće dobrobiti, a time i oko napretka i slobode.

Tako eto, mili moj pobratime, složih i zadnju kariku u lancu, što no ga u objašnjenju slobodnoga zidarstva držah nužnim, da ti saopćim, kako bi ti bili prikazani odnosi ove institucije. Mislim tako, da ćeš lakše dokučiti ono, što je u slobodnom zidarstvu neizrecivo, te na primjerima upoznati u čemu stoji cilj i svrha slobodno-zidarskoga društva. —

Treba još, da se osvrnem na zadnje tvoje pismo, u kojem se žališ, da sam ti ostao dužan odgovor na tvoje pitanje, da pristupiš i ti u društvo slobodnih zidara, jer da ono, što sam o tom u zadnjem pismu pisao, možeš smatrati samo izbjegavanjem izravnoga odgovora. Ovo treba svakako razjašnjenja. U prvom redu bila mi je namjera, da te upozorim, kako se ne bi odlukom svojom prenaglio. Pristupom u savez preuzimaju se ozbiljne dužnosti, a nikakva prava, — van ako hoćeš kao pravom smatrati ovlaštenje sudjelovati u sastancima i radovima lože, u upravi njezinoj i u porabi onih prava, što ih svako društvo članovima svojim daje. Htio sam te upozoriti i na to, da kolikogod je ideja slobodnoga zidarstva lijepa i zamamna, ipak

ima i u samoj loži često razlikosti mišljenja, pak da je i tu potrebno vojevati za vlastite nazore itd. Sve ovo htio sam, da ti prije predočim, nego li se konačno odlučiš, da ne bi kasnije bilo kakvoga razočaranja. Kraj toga želio sam, da izbjegnem svakoj sumnji, kao da te želim nagovarati na pristup, jer želja za saradnjom mora da bude slobodna bez pritiska kakvoga, bez nagovora, bez natruhe znaličnosti i bez ikoje primjese, koja nije potekla iz čiste želje, da se pristupi u savez jedino radi ideje i samo radi službe za tu ideju. Htio sam u ovim listovima, da prikažem misao slobodno-zidarsku, da objasnim i razbistrim ono, za što mi se je činilo, da ti nije jasno. Nije mi pako bila namjera da propagiram društvo, koje ne mora da bude po svačijem ćefu. Drugo je propaganda za stvar, kojoj rado doprinosimo, a drugo opet propaganda za društvo, koju ne želimo tjerati. Mi primamo u društvo samo one, koji se dobre volje odluče na pristup, koji uvidjaju potrebu njegovu i koji ga primaju onakovo kakovo jest.

Prihvaćaš li ova načela, onda ću drage volje posredovati, da ti se želja ispuni, pak ti saopćit sve, što je još potrebno, da uradiš, kako bi taj cilj postigao.

Da ali uzmogneš slobodno zidarstvo dalje upoznati, šaljem ti u jedno i kratki nacrt povjesti slobodno-zidarskoga društva, koji će ti upotpuniti sliku, što si ju o tom uhvatio iz mojih listova. Mislim, da će ti onaj dio, koji govori o razvoju slobodnog zidarstva u Hrvatskoj biti svakako najzanimiviji.

Ostaj mi zdravo

Ivan.

DODATAK

KRATKA POVIJEST SLOBODNOG ZIDARSTVA NA STRANI I U HRVATSKOJ.

UVOD.

Osnutak slobodnoga zidarstva kao društva zavit je u neprozirnu tamu. Nit se točno znade, kad je to društvo osnovano, nit su poznati osnivači njegovi. Najranije vijesti o tom društvu sižu u godinu 1642., kad je ispravama utvrdjeno, da su neke osobe primljene u Engleskoj u ložu slobodnih zidara. Pozitivni glas o tom društvu potiče istom od godine 1717., kad su na dan Ivana Krstitelja (24. lipnja) četiri londonske lože osnovale prvu veliku ložu. Ova velika loža ovlastila je dra. Jakoba Andersona, da izda tiskom njezine isprave, što je godine 1723. i učinjeno. Ovom sgodom publicirana je i povijest društva ili bolje rekuć povijest graditeljstva, nu pošto ta povijest sakriva činjenice pod vidom fantastičkih pripovijesti, nije se za dugo toj povijesti važnost podavala. Ona broji kao začetnike slobodno-zidarskoga društva odnosno kao znamenite graditelje Adama, Tubalkaina, Noema, Nimroda, Mojsiju, kralja Solomuna, Pitagoru itd., a dobu rimskog cara Augusta ističe kao osobito sjajnu po graditeljstvo, dok slog augustejski označuje kao najplemenitiji. Iz povijesti umjetnosti zna se, da nijedna od tih osoba ne utiče u graditeljstvo, a o ka-

*

kovom augustejskom slogu nije ništa poznato. Nu ako se stvar zbližega motri, razabire se, da Anderson nije ni mislio, da piše povijest arhitekture. On ističe kao znamenite graditelje osobe, koje su bilo po povijesti, bilo po priči utjecali u kulturni razvoj ljudstva. Adam praotac je ljudskoga pokoljenja, dakle i začetnik njegovih težnja i nastojanja; Tubalkain prvi je rukotvorac, koji je ljude učio obradjivanju kovina; Noe obnovitelj je ljudskoga roda, a Nimrodu pripisuje se osnutak države babilonske, po pričanju biblije prve uredjene ljudske zajednice; Mojsija dao je židovima zakon, koji je od njih prešao i na kršćanske narode itd. Za vrijeme pako cara Augusta rodio se i naučao Isus, začetnik novoga moralnoga zakona i religije, koja je postala temeljem čitave kulture novoga — kršćanskoga doba. Zato slavi Anderson toliko augustejski slog, jer je u ono doba udaren temelj novomu kulturnomu životu i shvaćanju.

Nema dakle dvojbe, da se ono, što Anderson pripovijeda, ne može smatrati povješću arhitekture, dapače se to pod vidom historije prikazuje kao pusto naklapanje. Isto tako ne može se Andersenova povijest smatrati poviješću društva slobodnih zidara, jer tomu društvu sižu tragovi istom u početak 17. stoljeća. Nu ako se ta priča shvati simbolički, onda dobiva ona sasvim drugo lice, pak nam može, da razotkriva mnogu nejasnu stranu o početku i osnutku slobodno-zidarskoga društva.

Hoćemo li pravo da shvatimo početak i osnutak slobodno-zidarskoga društva, treba prije svega, da lučimo ideju, od njezine organizacije

u posebno društvo. Ideja postojala je davno prije, nego li je našla svoju organizaciju.

Kako se je razvijala, to je opisano spreda u listovima (VII-VIII.), a tamo je ujedno nabačeno, kako se rodila najprije opozicija protiv vladajuće crkve, kojoj nije stalo bilo do vjere, van jedino do gospodstva. Onda se po prvi puta javlja govor o naimaru svijeta i o onim nazorima, koji su posredovali slobodniji nazor na svijet, a tamo je i prikazano, kako se je ta ideja konačno organizovala u posebno društvo. Ondje je natuknuto, da je prva organizacija — koliko se danas znade — provedena početkom 17. stoljeća u družbi ružinoga krsta (fraternitas roseae crucis), koja se je neopazice lagano prometnula u društvo slobodnih zidara. To društvo preuzevši forme i oblike cehovske i to iz obrta klesara i zidara, konstituiralo se je konačno god. 1717. u Engleskoj, te ondje udarilo čvrste temelje svojoj organizaciji, koja je sve do dana današnjega ostala mjerodavna za sve lože.

Nema sumnje, da su na osnutak slobodno-zidarskoga društva silno djelovale one mističke ideje, koje se razviše pod konac srednjega vijeka, kad su na novo iznesena djela Neoplatonika i mističkih pisaca grčkih na osvitu kršćanskoga doba. U onom vrijenju i klučanju, što se razvilo Evropom, kad je skolastičnoj nauci odzvonilo, izbile su medj svim plemenitijim duhovima težnje, da se stvori nešto bolje i ljepše, da se svijet popravi, da Isusom propovijedano bratstvo svih ljudi zaista postane živo i istinito. Jan Amos Komensky, Baco Verulamski i mnogi drugi trudili se živo, da takvu reformaciju provedu i da za provedbu njezinu

obrazuju posebno društvo. Ali svijet za ovakove težnje nije bio još dozrio. One ostadoše stegnute na uzani krug zanosnih duhova, a mlado društvo ružinoga krsta nije moglo da se razvije. Tridesetgodišnji rat (1618—1648) pogotovo je ugušio svaki pokušaj, pa tako se osnivači skloniše iz burne i pod ratnom bukom stenjajuće Njemačke u Englesku, gdje je sloboda počela upravo, da nosi sjajne plodove. Tu su se članovi ružinoga krsta uvukli medju članove klesarskoga ceha, da svoje težnje sakriju i sačuvaju za bolja vremena.

Da se ova evolucija bolje shvati, treba još nešto reći i o tim cehovima.

Srednji vijek obilovao je raznim obredima. Nije bilo društva ni sastanaka, koji se ne bi vršili u strogo odredjenim formama. Svako vijeće, svaki sud valjalo je započeti utvrdjenim, strogo propisanim riječima. Tko bi tužio, morao bi tužbu iznesti u propisanoj formi; sudska osuda takodjer se morala propisanim riječima započeti i dovršiti. Te su forme ostale još iz rimskoga doba, a zna se, da se u Rimu mogla izgubiti parnica, ako se tužilac nije u svojoj tužbi držao propisane forme, ako traženje pravde nije zaodjenuo u one riječi, koje su drevnim formulama bile posvećene.

Sve te stroge formalnosti usvojili su pogotovo i gradjani srednjega vijeka. Bojali su se, da ne izgube svoja teško stečena prava, kad bi ma išto od forme propustili. Zakoni su većim dijelom ovisili od volje silnika, a gradjani su svoja prava dobivali samo u obliku povlastica. Nije li se tu strogo pazilo na formu, mogla se izgubiti i suština, jer je zakon dvosjekli mač,

ako ga ne nosi etička (moralna) uzvišenost onih, koji ga primjenjuju. Rano je dakle prešao formalizam u krv baš slabih i potištenih, jer su u toj formi nalazili zaklonište svoga prava, svoga napretka i svojih sloboština.

Gradjane — mislimo one prave, koji nastavahu gradove, — sačinjavahu zanatlije i trgovci. Povelje davane su im bile baš zato, da vrše odredjene vještine, koje su bile od potrebe i od materijalne koristi vladajućoj, ratničkoj kasti vitezova i plemića. Ti su gradjani (zanatlije i trgovci) imali svoja stroga pravila, jedno zato, da se privredno održe, drugo i zato, da podignu čast i ugled svoga bratstva. Svaki je zanat bio zasebno organizovan i imao je za svoju zadrugu (ceh, esnaf) zasebna, od vlasti izdana ili odobrena pravila. Sva su ta pravila u glavnom bila sačinjena na jedan kalup. Glavno je obilježje bilo, da je svaka zadruga obuhvatala kao članove samo predstavnike jednoga zanata. S pogledom na taj smjer primjenjivala su se inače jednolika pravila, a još više običaji, zanatu, za koji su bila odredjena. Tako su imali svi cehovi propise, koliko se mora učiti zanat, kako se postaje kalfom, a kako majstorom. No za svaki su zanat prema potrebi ti propisi drugojačije glasili.

Jedna je bila ipak osnovna tačka, koja se za rana razvila u zanatima: široki bratski osjećaj za sve one, koji pripadahu jednomu zanatu. I onaj, koji bi iz daleka došao u tudji grad, morao je biti siguran, da će ga ljudi njegova zanata primiti kao svoga čovjeka, dati mu potpore i posla, a ne bi li bilo posla, popudbinu, kako bi mogao u drugom gradu potražiti

zarade. Valjalo je ipak, da pokaže, e u istinu pripada onomu zanatu, za koji se izdaje pripadnikom. Znanje pismena nije bilo onako općenito, kao danas, s toga je valjalo, da stranac na odredjena pitanja dade i odredjene odgovore. Svaki je zanat imao svoj način pozdravljanja, a prtljagu svoju, koju bi kalfa zavijenu uza se nosio, morao bi na osobit način vezati i prebacivati preko ramena ili na ledja ili uz bok. Svaki je zanat imao svoje posebno sklonište, svoju gostionicu, a kad bi strani kalfa došao u grad, prvo mu je bilo, da potraži svoju gostionicu i da ondje zamoli, neka bi se stari kalfa t. j. predsjednik kalfovske zadruge njegova zanata obavijestio o njegovu dolasku. Taj bi onda došao, da ga ispita, pak ako bi ga našao prava, potražio bi mu posla kod kojega majstora u gradu.

No nijesu se samo zanatlije služile takovim formama. I oni, koji se posvetiše knjizi, znanju i umjetnosti, putovali su rado, da u raznim zemljama steku znanja i vještine, da čuju znamenite naučenjake, da se uče kod odličnih i umnih ljudi, jer se onda još znanje, a osobito umjetnost vrlo teško širila knjigom. I ovi su ljekari, naučenjaci i umjetnici sastavljali svoje posebne zadruge. Te zadruge nijesu uživale toliko pažnje od državne vlasti, a kao zbor su jedva igdje dobivale posebne povelje. Samo učilišta (škole) uživahu izniman položaj. Ali te zadruge nijesu ni tražile posebnih povelja. One se smatrahu „slobodnima" i ponosili se, što im ne treba, da radi svoje zaštite traže od vlasti posebna pravila.

„Liberae artes", slobodne vještine, kojima

su se bavili članovi ovih zadruga, davale su im neku vrstu plemstva, a sama okolnost, da se netko knjigom bavi, doprinosila je, te ga je svijet susretao s poštovanjem. Tek pod konac srednjega vijeka vidimo, gdje i ova vrst udruga traži od vlasti i potpore i posebnih povlastica.

Ipak su i članovi tih slobodnih zadruga stvarali posebne udruge s posebnim obredima i pravilima, po kojima su se vladali, a držali su te svoje zakone isto onako strogo i bdili su nad njima surevnjivo kao što i zanatlije nad svojima. Ovi naučenjaci, kojima su bile poznate drevne knjige, unesli su u svoje zadruge i u svoj sabraćaj grčke i latinske forme, a nijesu im izmakle ni drevne tajne družbe, grčka misterija, Pitagorin savez i slično. U ovim krugovima kao posljedak proučavanja grčke i rimske knjige razvio se osobiti nazor o svijetu i životu. Bolje reći, razvio se prvi protest protiv ukočene dogmatike i prva kritika tadašnjega vjerskoga i državnoga ili bolje socijalnoga uredjenja ljudskoga društva. Negdje u 16. stoljeću prvi su put ovi slobodni ljudi, pristalice slobodne nauke pokušali, da sastave društvo, koje bi, bez obzira na vjeru i narodnost, širilo čistu čovječnost, skupilo sve prosvjetljene duhove, da rade na boljitku ljudstva, kako smo o tom čas prije pričali, govoreći o društvu ružinoga krsta. Svijet medjutim ove ljude nije razumio. Suviše skučen neznanjem i predrasudama nije mogao shvatiti visok polet misli prosvjetljenih duhova. Zato su oni sakrivali svoje učenje u misterije i simbole, čije je značenje samo posvećenima bilo poznato, pak i ovima otkrivalo se ono postupice. Bilo je opasno slobodoumne nauke i misli javno

ispovijedati, šta više, zlo su prošli mnogi i onda, kad su razglašavali neosporive istine i činjenice, za koje tadašnji svijet ne bijaše dorio. Znamo za Giordana Bruna, Galileja, Kopernika, Spinozzu i mnoge druge. Moralo se dakle sve ono, što je razuzdanost i strast javno žigosala i progonila, a po sebi je bilo valjano i dobro, skrivati u tajna društva, a takova su društva postajala često ognjištima i skrovištima prosvjete, gdje se pod zaštitom osobitih forma raspirivala sveta vatra, koja će svijetliti u docnija vremena, dok bi ju bura ondašnjega gruboga doba možda za svagda bila ugasila. Takove tajne zadruge nijesu svagda težile za plemenitim ciljevima, bilo ih je, koje su radile o zlu i potiskivale napredak. I napredak i reakcija, i mudrost i strast nalazile su svoju organizaciju. Na početku novoga vijeka nalazimo mnogo društava, koja su odabrala radne forme raznih zanatlijskih zadruga, pod kojima su skrivala svoje posebne ciljeve. Tako češka braća, braća od obruča, braća od sjekire itd. Ovi su dakle u formi zadruge bačvara, šumskih radnika itd. simbolski svoje težnje običajima takovoga zanata prikazivali.

Tu se već opaža ona težnja ljudi za simbolizovanjem t. j. ljudi, koji ne stoje ni u kakvu savezu sa obrtom i cehovima, poduzimlju, da sklope društvo, koje će kod svojih sastanaka rabiti obrede i običaje, kakve rabe cehovi, ali će im podati drugi smisao. Ova struja dobivala je pobude i od tuda, što je ušlo u običaj, da obrtnici primaju u svoj ceh kao članove i osobe, koje nisu bile od zanata. Htjelo se je naime mogućnike svezati za interes obrtnoga ceha i

steći do potrebe možne zaštitnike. Takovi — vanjski — članovi imali su i neka prava, ako ništa drugo, a ono barem cehovski pogreb.

Onaj formalizam, koji je čitavomu srednjemu vijeku dao obiležje, a prešao i u poznije doba, djelovao je i kod ljudi znanosti, pak su i oni svoje sastanke voljeli držati pod stanovitim odredjenim formama. Znamo, da se ne samo parlamenat engleski, nego i mnoge ine ugledne korporacije (akademije i učena društva) u Engleskoj i danas još drže starodrevnih običaja i forma, a da je i franceska akademija mnoge stare navike pridržala. Ovim ljudima prijalo je, ako su mogli sastanke upriličivati pod formama uobičajenim u raznim cehovima.

Izmedju cehova zauzimali su zidari i klesari neki osebujni položaj. Od svih obrtnika oni su bili najmanje stalni na jednom mjestu. Polazili su onamo, gdje se je više gradilo, a važnost njihova porasla je, ako se gdjegod gradila kakova znamenita crkva. Od nimbusa, što se ovija oko crkve, otpalo je mnogo i na one, koji su ju gradili. Iz ceha klesarskoga postajali bi i graditelji, a takovomu majstoru širila se slava. Na crkvi u Šibeniku n. pr. uklesani su na vijencu oko pročelja svi majstori, koji su oko te gradnje bili zabavljeni. Tako bivalo i drugdje, a time ovjekovječili se majstori kao u nijednom drugom obrtu. Dapače ovdje je vještina postala već umjetnošću, a tako su se zidarski i klesarski majstori približavali onomu zvanju, koje se označivalo sa „libera ars".

Boži domovi gradili se dugo — po više stotina godina. Burna vremena često su preki-

dala gradnju, pa tako se i zidarski i klesarski pomajstori često selili i tražili zarade drugdje. Zato je cehovska organizacija zidara i klesara bila opsežnija od ostalih, jer dok je drugi ceh obrtni svoje djelovanje ograničio unutar okola jednoga grada, a za druge se slabo brinuo, stajali su zidarski i klesarski obrtnici medju sobom u živu saobraćaju, te pazili na to, da se u svakoj zemlji jednako organiziraju. Njihove udruge zvale se lože, te su osobito znamenovanje zadobile one u Beču i Strassburgu, koje su dobile i znatne povelje od njemačkih careva. Ovim obrtnim zadrugama bilo je osobito poželjno, da steku sklonost mogućnika, jer o toj sklonosti ovisilo je, hoće li se znamenite gradnje izvadjati ili ne, a prema tomu hoće li biti zarade. Oni su dakle još i u većoj mjeri, nego drugi cehovi, primali u svoju udrugu i članove laike. Uzme li se k tome, da je za vodstvo u gradjevnoj umjetnosti potrebno i veće znanje, da su bolji položaj mogli postići samo oni, koji su uz svoj zanat poznavali i matematiku, fiziku i geometriju, može se lako naslutiti, koji su to putevi bili, koji dovedoše do življega saobraćaja izmedju zastupnika graditeljske i slobodne vještine. Nije po tome ni čudo, ako su se medju članovima klesarskoga ceha u brzo našli mnogi laici.

Kad se izjalovio pokušaj, da se organizuje društvo ružinoga krsta, komu bje zadatak, da se reformira vascijeli široki svijet i kad se radilo o tome, da se društvu ovom poda druga organizacija, nije bilo teško dosjetiti se, da bi običaji i forme, pod kojima se udruživali zidarski i klesarski obrtnici, najbolje mogli simbolizovati težnje i ciljeve novoga društva, posvećenoga radu za napredak ljudskoga roda. Već apoštol Pavao govori o graditelju svijeta, a Bacon priča, da su u novoj Atlantidi sagradili hram uljudbe i prosvjete. Tako se je često prispodabljao svijet jednoj gradjevini, i zato nije bilo ni teško, da se ova prispodoba dalje izvede i da se oni, koji rade oko duševne izgradnje ljudskoga društva, nazovu zidarima, simbolišući tako svoje nastojanje, koje je išlo za gradnjom u idealnom smislu riječi. Društvo ljudsko jedna je gradjevina, sastavljena od kamena, čovjeka sama. Ta će gradjevina biti bolja, trajnija i svrsishodnija, koliko je pojedini kamen bolje otesan, prikladniji i spremniji, da se umetne u zidanje i da potpuno ispuni mjesto, koje mu je odredjeno.

Kao svaki ceh imali su i zidari i klesari svoje obrede. Nje bi vršili na svojim sastancima, a imali su i svoje simbole, koji se odnosili na materijalno zidanje. Nije bilo teško ove običaje i simbole primijeniti na idealno zidanje i tako prikriti pravu tendenciju i očuvati ju od napadaja još nezrele svjetine. Uzevši kao osnov svome radu etički poredak, postalo je ovim, da tako rečem, duševnim zidarima filozofsko istraživanje ljuskoga života, njegova cilja i zadatka glavnim sadržajem njihovoga rada. Filozofija je spadala u „liberae artes", a odtuda došlo u porabu ime „liberi caementarii" — slobodni zidari.

Već je Komensky u prvoj polovini 17. vijeka, kad se je još radilo o družbi ružinoga krsta, rekao: „Sad je došlo vrijeme, da g r a d i m o hram mudrosti, koji će biti nalik Solo-

munovu hramu". Na drugom pak mjestu objasnuje svoju namisao ovako: „Dajte da sklopimo sveti ugovor, da će nama svima biti pred očima samo jedan cilj: dobro ljudstva, a da ne ćemo kod toga gledati na osobe, na jezike, na narode, na vjerske sljedbe". Takovih primjera, gdje se rad oko napretka ljudskoga roda prispodablja gradnji hrama, ima i više. Samo se sobom dakle nadavalo, da su ljudi sličnih tendencija, kakve je Komensky prosledjivao, gledali, da i vanjskom formom simbolišu svoje idealne težnje, pak da forme i simbole uzmu iz obrta, s kojim bi se prispodabljali.

Pod konac 17. vijeka dogradjivala se u Londonu crkva sv. Pavla. Graditelj bio joj Krištofor W r e n. Uz tu crkvu postojala loža, gdje su kao članovi bili mnogi ljudi, koji nisu bili niti klesari, niti zidari. Veliki meštar toj loži bio je g. 1663. Henrik J e r m i n od St. Albansa, prvi doglavnik njegov bio sir John D e n h a m, a i Wren sam obnašao je čast neku u toj loži. Dakle već onda, dok se crkva još gradila, bilo je u toj loži laika, koji su dapače bili uplivni u njoj i na prvim mjestima. Dr. Robert Plot, koji je živio od g. 1640—1696., te bio član kraljevskoga društva (Royal Society), a kasnije profesor kemije u Oxfordu, zabilježio je u svojoj povijesti grofovija Oxford i Stafford, da je onuda u ono vrijeme društvo slobodnih zidara vrlo razgranjeno bilo i da se je to društvo i drugdje po Engleskoj nalazilo. Iz njegovoga dosta obsežnoga opisa razabire se, da je u tom društvu bilo vrlo malo pravih klesara ili zidara.

Ovi ne obrtnici prozvali su se za razliku od zidara zvaničnika s l o b o d n i m i p r i m l j e n i m z i d a r i m a, engleski: free and accepted masons.* Kad je gradnja crkve sv. Pavla bila dogotovljena držali su ovi slobodni i primljeni zidari, da je došlo vrijeme, gdje im se valja posve odijeliti od ceha, te osnovati posebno društvo, koje bi isključivo humanizam gojilo. Čvrsta organizacija podana je konačno društvu godine 1717., kad se četiri londonske lože složiše, da osnuju prvu veliku ložu. Svaka od sudjelujućih loža pridržala je svoje posebno ime i svoju zasebnu organizaciju, a velika loža predstavljala je samo savez izmedju njih za očuvanje jedinstva i za prosledjivanje posebnih interesa. Bez pismene dozvole ove velike lože, — glasila je nova odredba — ne može se u buduće osnovati nova loža. Samo velika loža bila je od sad ovlaštena, da izdaje uz privolu većine u glavnoj skupštini sakupljene braće naredbe, koje će biti obvezatne za sve, nu ni ona nije smjela prekoračiti starodrevne granice (Landmarks). Kao temeljna načela prihvaćene su t. zv. s t a r e d u ž n o s t i (old charges), koje su tada podvrgnuli reviziji. „Stare dužnosti" bila je jedna zbirka pravila za slobodne zidare. Iz redakcije ovih dužnosti, kako ju je prva velika loža sastavila, razabire se jasno, da su ti propisi samo dijelom preuzeti iz cehovskih pravila, — koliko je baš trebalo, da se karakter simboličkoga zidanja uscuva. Inače

*) Riječ „mason" znači u engleskom i zidara i klesara; r o u g h-m a s o n zove se radnik, koji samo polaže kamen, ali ga ne obradjuje; f r e-m a s o n onaj, koji je kamen izdjelavao; a c c e p t e d-m a s o n bio bi po tom onaj, koji se ne bavi ni zidanjem ni izradjivanjem kamena, ali je primljen u ceh.

su to pravila o moralnom vladanju i o onim načelima, koja su nam već iz prijašnjega razlaganja poznata kao cilj i zadatak ovoga društva.

Kod ove organizacije sudjelovali su: znameniti fizičar i član kraljevske akademije znanosti Ivan Teofil D e s a n g u l i e r s, arheolog George P a y n e i teolog James A n d e r s o n. Ova velika loža ipak nije odmah uspjela. Istom kad je g. 1721. na čelo toga društva stupio herceg Montague, zadobilo je ono veću važnost. Anderson izdao je godine 1723. konstituciju, kojoj je bio sadržaj: 1. povijest; 2. dužnosti, gdje su prema novim prilikama preradjena bila pravila ceha; 3. obći propisi; 4. kao dodatak nekoliko pjesama, što se običavale kod sastanaka pjevati.

Ovu konstituciju poprimilo je odmah oko 20 loža, a već godine 1723. brojila velika loža londonska pod svojim okriljem 56 loža. Od sad se slobodno zidarstvo počima brzo širiti. Već godine 1725. osnovano je nekoliko loža u Parizu, g. 1729. u Madridu, zatim u Bordeau-u i Petrogradu g. 1732., te u Hamburgu i Fiorenzi g. 1733., a iste godine osnovana je i prva loža u Bostonu u sjevernoj Americi. I u Austriju unešeno je slobodno zidarstvo vrlo rano, te je već godine 1726. osnovana prva loža u Pragu, dočim g. 1741. pada osnutak jedne lože u Beču.

Slobodno-zidarska ideja našla je eto nakon mnogih uzaludnih pokušaja napokon zgodnu formu i organizaciju, a novo društvo širi se od sad pobjedonosno i brzo po čitavom svijetu, propagirajuć svagdje napredak, prosvjetu i humanitet. Zaprijeke, premda ih mnogih i golemih bilo, nisu ga sustavljale. Progoni, a bilo ih je

i krvavih, samo su ga jačali. Izazivalo je slijepu mržnju, ali steklo i oduševljene prijatelje. Otiralo nebrojene suze, a zato ubralo nezahvalnost sujevjerne svjetine. Borilo se za slobodu i napredak, a razvezalo protiv sebe sve crne sile natražnjačtva i tiranije. Ali svi krvavi progoni, sva poruga i smijeh, komu su ga izvrgavali, dapače ni teške smutnje u vlastitim redovima, sve to nije moglo više uništiti slobodno-zidarske ideje. „Svake je zore tri put jača, nego li je jučer bila".

Slobodno zidarstvo u Engleskoj.

Napred u listovima opetovano je govora o tom, kako je čovjek imao da provali daleki i mučni put, dok je sama sebe našao i dok se je razvila slobodna i samostalna individualnost. Čim je to polučeno, razvio se i barjak slobode mišljenja. Posve je dakle krivo, ako se taj pokret pripisuje rovarskom radu raznih religioznih sekta, koje se digoše protiv katoličke crkve. U listovima prikazano je, da su i teolozi evangeličke crkve bili zasukani fanatici. Nu ako je reformacija iznijela tolike napredne ideje, onda to nije bila njezina zasluga već obratno: zato jer se čovjek riješio spona, kojima ga je sputao srednji vijek, jer se naučio misliti svojom glavom i sve, što ga okružava posmatrati kritičkim okom, morala se je roditi reformacija, kao ustuk dogmatskom potlačivanju duha. Reformacija je posljedica slobodnoga mišljenja, a ne obratno. U Engleskoj ova je struja došla najprije do pobjede. Već godine 1644. mogao je besmrtni pjesnik John Milton parlamentu engleskomu prikazati svoj slavni spis o slobodi štampe, koji je najsjajnija obrana slobode štampe, što se ikad čula. Izmedju ostaloga veli on tu: ,,Svjetlo,

što ga od boga dobismo, nije nam zato dano, da uvijek u nj zurimo, već zato, da se njime dovinemo stvarima, kojih jošte ne znamo. Ima ljudi, koji bez prestanka jadikuju, što na svijetu ima toliko sljedba i stranaka; koji drže za veliku nesreću, što se drugi ljudi s njima u svakoj stvari ne slažu. Ali to nimalo ne narušuje obćega mira — tek njihova oholija i neznanje pomućuje taj mir, jer oni ne mogu čovjeka drugoga mnijenja niti strpljivo, slušati niti ga razlozima uputiti, već samo rade, kako bi sve utamanili, što im nije po ćudi ... Uvijek tražiti ono, čega ne znamo, a pomoću onoga čega znamo; uvijek nizati istinu na istinu, da dodjemo k njezinu spoznanju — to je zlatno pravilo za svaku nauku, odatle dolazi pravi sklad u državi''.*

Tu je izrečena posve slobodno-zidarska misao, a taj spis polučio je makar istom iza 50 godina, da je u prvoj Engleskoj sloboda štampe prihvaćena. Sloboda misli, sloboda savjesti i sloboda istraživanja osnovi su za rad slobodnih zidara. Uvjet za takav rad je tolerancija u svakom smislu, a nju su slobodni zidari engleski odmah pri osnutku velike lože upisali na svoj barjak. Već godine 1711. bori se Addison u glasovitom listu ,,Spectatoru'' protiv tadanjeg razvraćenog društva i žali se poimence protiv nesretnog strančarstva: ,,Kad bi bilo udruženja čestitih ljudi, koji bi se nesebično htjeli truditi, da istrijebe bijesne vikače, štono pol zemlje žrtvuju strasti i izrabljivanju drugih, pa da istrijebe sramotne licemjerce, koji pod vidom

---

*) Krišković: Macaulay, Odabrani Essay-i; izdanje ,,Matice Hrvatske" od g. 1896. str. 198.

skrbi za obće dobro traže vlastito dobro — — mi bi brzo vidli, gdje se poništuje bjesomučno strančarstvo, koje će nas izvrći ruglu i smijehu svih naroda". Addison dakle vidi lijek protiv nasrtljivosti strančarenja u tomu, da se sakupe svi čestiti ljudi u društvo, koje bi bilo neovisno od svih vjerskih i političkih stranaka. Takvo društvo našlo se je u slobodno-zidarskoj velikoj loži, koja je svojim članovima propisala u dužnost, da budu dobri i vjerni ljudi, da nastoje oko lične časti i pravičnosti, makar da se inače još kako razilaze po mišljenju i vjerovanju. Time će slobodno-zidarstvo postati središtem udruživanja i sredstvom, da se sklopi vjerno prijateljstvo izmedju osoba, koje bi inače za vazda razdaleko ostale. Zato kasnije neki Philalethes postavlja u jednoj knjizi, što ju je posvetio velikoj loži, kao ideal slijedeće zahtjeve: izbjegavanje političkih i vjerskih pitanja, njegovanje umjetnosti i znanosti, vršenje djela ljubavi bližnjega, vjernost spram braće, pokornost spram zakona i države, izbjegavanje prijepora pred sudom. Ustanove o dužnostima slobodnih zidara, kako ih ustanovila konstitucija od g. 1723. dokazuju, da je to mišljenje vodilo i osnivače prve velike lože.

Ova prva velika loža konstituirala se je, kako rekosmo, na dan 24. lipnja 1717., te od toga doba slovi dan Ivana Krstitelja kao osobito svečani dan u slobodnom zidarstvu. Godine 1724. osnovana je na poticaj grofa Dalkeitha zajednička potporna blagajna, u koju je svaka loža po broju članova i veličini svoga imetka prilagala godišnje priloge. Taj je zaključak bio od osobite važnosti, jer je time udaren temelj

jednoj zakladi, koja danas broji ogromni imetak, iz koga su se nebrojene potpore dijelile i vanredne svote u dobrotvorne svrhe žrtvovale.

Novo ovo društvo širilo se je doduše, ali nije sve išlo onako glatko, kako bi trebalo u društvu, koje bje osnovano za gojenje bratstva i onih lijepih ideala. Razvraćenost engleskoga društva, o kojoj govori Addison, odražavala se i u društvu slobodnih zidara. Plemenitog rada bilo je malo, a glavnim smatrale su se gozbe. Bilo je zavisti i spletkarenja, a to nije ni u javnosti ostalo tajnom. Kod primanja novih članova nije se dovoljno pazilo, pak je ušlo u lože kojekakove čeljadi, koja nije bila ni podobna, da shvati jezgru i plemenite namjere slobodnoga zidarstva. U skoro digle su se protiv novoga društva rugalice i satire u pjesmi i u prozi. Nu dok bi svako drugo društvo pod napadajima satire i smijeha bilo u svom zametku ugušeno, londonska velika loža našla je u brzo put, da te napadaje suzbije. Dr. Martin Clare, član kraljevskoga društva i vrlo ugledni slobodni zidar napisao je g. 1730. „Obranu slobodnoga zidarstva" (A Defense of Masonry).

Medjutim nisu se svi slobodni zidari priključili novoj velikoj loži. Bilo je loža i u samom Londonu, koje su i dalje ostale samostalne. Članovi bili su većim dijelom Irci, a oni su godine 1751. osnovali posebnu samostalnu veliku ložu, te izdali posebna svoja pravila (Rules and Orders). Ovu veliku ložu osnovalo je pet loža. Članovi bili su većim dijelom mali trgovci i obrtnici, a tu i tamo koji odvjetnik, vojnik i jedan knjižar. Oni se prozvaše „starima" premda su po dobi osnutka u istinu mladji bili. Namjera

im nije bila neprijateljska spram prve velike lože, dapače u početku bio je saobraćaj medju obima vrlo živ. Glavni pokretač bio neki John Morgan, koji je obavljao službu tajnika u velikoj loži. Pravi život zadobila je ova velika loža, kad je godine 1752. izabran Dermott tajnikom. On je još godine 1741. u Dublinu primljen medju slobodne zidare. Kašnje se preseli u London i osnuje ondje posebnu ložu. Bio je slikarski i ličilački kalfa, pa se čovjek mora diviti njegovoj neumornoj marljivosti, što je kraj dnevnoga posla od 12 sati našao još vremena za vlastitu naobrazbu. Naučio je latinski i hebrejski, a listovi njegovi dokazuju, da je bio obsežne obrazovanosti. Bio on ozbiljan i strog, a to mu pribavilo mnogog protivnika, nu uspjeh njegov pribavio mu slave i iskrene hvale. Već godine 1765. pošlo mu je za rukom, da vidi na čelu svoje velike lože odličnoga dobrotvora grofa Blessingtona.

Obje engleske velike lože radile su u početku usporedo i u slozi. Nu doskora se je ta sloga poremetila. Nastali su prepori, te je osobito tajnik londonske velike lože Helsetin iskalio svoju srdžbu nad „starima", koje zove šizmaticima i odmetnicima. Povod trvenju dale su nekoje razlikosti u obredima i u katehisisu. Nu neprijatni snošaj izmedju obih velikih loža nije priječio pojedine lože jednog i drugog sistema, da prijateljski obće medjusobom, dapače bilo je pojedinaca, koji su pripadali kao članovi jednomu i drugomu sistemu. Medjutim već je sam Dermott još godine 1765. želio izmirenje, a pokušaji za pomirbom opetovali su se, sve dok nisu godine 1809. ozbiljno poduzete pripreme

s jedne i druge strane, da se izmirenje provede. To je napokon uspjelo godine 1813., te obje velike lože na dan 27. prosinca provedoše sjedinjenje, a nova velika loža nazva se „Sjedinjena velika loža starih slobodnih zidara Engleske". To ime promijenilo se godine 1815. u „Sjedinjena velika loža starih slobodnih i primljenih zidara Engleske", koji naziv još i danas stoji. Pobjedu su iznijeli stari, jer im je uspjelo dokazati, da ako i jesu mladji po danu osnutka, ipak su njihovi običaji stariji i ispravniji. Spor njihov imao je posljedica u toliko, što su se driguda slobodni zidari dijelili u razne sisteme, već prema tome, da li su potekli od jedne ili druge engleske velike lože.

U Škotskoj bilo je koncem šestnaestoga stoljeća vrlo mnogo cehovskih loža, kojima su na čelu stajale tri glavne lože u Edinburgu, Kilwiningu i Stirlingu. Nad njima vršio je nadzor u ime kraljevo posebni činovnik t. zv. General Warden ili glavni nadzornik, dočim je neposredni upravljač ceha bio Deacon ili Masterman, mi bismo rekli pročelnik ceha. Nu i gradovi imali su svoje nadzornike, koje su sami cehovi birali. Na selu obavljala bi tu službu vlastela na osnovu posebne kraljevske punomoći. U Škotskoj uobičajilo se je kao i u Engleskoj, da članovi ceha budu i ljudi, koji nisu bili obrtnici. Vlastela pristupila bi u ceh, da pomognu svojim darovima i prinosima blagajnu udruge, kojoj je svrha bila pružati pomoći bolestnim i potrebnim obrtnicima. Kad su već bili članovi ceha, podvrgavali bi se u svemu cehovskim obredima i propisima, pak su i časti ondje obnašali. I ovdje su se pod konac 17. vijeka odijelili

neobrtnici iz cehovske udruge, te osnovali simboličko zidarstvo. Već od godine 1702. ne govore više zapisnici loža o cehovskim poslovima.

Još treba da spomenemo ložu u Yorku, koja je zadobila neku važnost u slobodnom zidarstvu, jer su se tamo našle najstarije isprave. Jedno vrijeme činilo se dapače, da će se tu osnovati posebna velika loža. Pod konac 17. vijeka preoteli su i ovdje mah članovi, koji nisu spadali obrtu. Ceh se je tu početkom 18. stoljeća prometnuo u slobodno-zidarsku ložu. Ova je loža pod konac 18. stoljeća prestala. Danas spadaju lože u Yorku pod veliku ložu englesku.

Velika Britanija ima danas tri velike lože u Londonu, Dublinu i Edinburghu, svako dakle kraljevstvo, koje sačinjava Veliku Britaniju, ima svoju posebnu veliku ložu, a sve tri neovisne medju sobom rade složno i u skladu prema načelima postavljenim prije dvije stotine godina. Kad je ono godine 1813. sačinjen ugovor o ujedinjenju dviju engleskih velikih loža, ustanovilo se k jednu, da treba uvesti potpuno jedinstvo u nauci i obredima tako „da se samo jedna jedinstvena neizkvarena nauka po starodrevnim temeljima, zakonima i predajama cehovskim ima tvrditi, čuvati i primijenjivati u vascijelom zidarskom svijetu od dana potvrdjenja ujedinjenja sve dok vremena više i ne bude". I od onoga dana združena je velika loža engleska pridržala slobodno-zidarsko vodstvo u carstvu Velike Britanije i kraj toga snažno utjecala na razvoj slobodnoga zidarstva u ostalome svijetu. Sve velike lože, što se kasnije bilo gdje osnivale, posredno su ili neposredno uticajem velike lože engleske osnovane.

Kao god što se je Engleska iz malenoga kraljevstva na otočju tekom dvaju stoljeća razvila u carstvo, koje obuhvata cijelu zemlju, tako je i velika loža londonska iz neznatnoga lokalnoga udruženja razvila se u svjetski savez raširen po svim kontinentima ciele zemlje. Ponosne li gradnje! Kod osnutka brojila velika loža četiri lože, na koncu 1910. broji sama ujedinjena velika loža engleska, što u Britaniji, što u kolonijama 2.908 loža sa 152.000 članova. Povrh toga ima velika loža irska 370 loža i 18.000 članova, a velika loža škotska 754 loža i 50.000 članova.

Trijezni i praktični Englezi nisu se upuštali u duboka filozofska razmatranja. Čim je bio udaren pravac, kojim je zidarstvu bilo poći, čim su mu udarene granice spram vjere, spram države, spram bližnjega, te ustanovljene dužnosti pojedinca, oni su nastavili rad na utrtom putu. Samosvijest i gradjanska sloboda bile su utvrdjene, vjerske borbe su prestale, sloboda istraživanja i naučanja bila je zajamčena, — trebalo je dakle jedino, da se pristupi izgladjenju onih socijalnih nejednakosti, koje radja svaki napredak civilizacije, a trebalo je pomoći nevoljnim i bijednim. U te svrhe pako engleske su lože upravo bajoslovne svote doprinijele. Kudgod se je vijao stijeg Velike Britanije, tu su redom nicali hospitali, skloništa za nastradale pomorske putnike, bolnice i nemoćnice. Suzbijalo se trgovanje robovima, tjerali se gusari, tlačilo grabež nad imovinom brodova nastradalih na obalama, osnivala se dječja skloništa, uveo nadzor nad tvorničkim radom itd. — Ta tko bi izbrojio sve one blagotvorne i socijalne uredbe, što su ih slobodni zidari engleski proveli ili bar poticali

Kadno se g. 1899. slavila dvijestogodišnjica dovršenja crkve sv. Pavla, oko koje se okupiše prve lože, sakupljeno je u jednoj večeri preko dva miliona u dobrotvorne svrhe. Ali ne samo da su lože žrtvovale velike svote u takve svrhe — i pojedinci članovi smatrali su za dužnost, da bar u času smrti ostave dio imetka u kakvu dobrotvornu svrhu.

Sve to pako radilo se iz tiha, u skrovnosti, a vanjski svijet rijetko bi kada doznao, od kud za pravo potiču ove silne zadužbine. Istina jest, da se u engleskim ložama mnogo ističe osobna sujeta. Od vremena do vremena drže se sjani sastanci i gozbe, gdje se sastaju odličnici i prvaci naroda. Dosta puta sudjeluju članovi lože kod javnih obhoda ili kod polaganja temeljnog kamena za kakovu zgradu, namjenjenu obćoj svrsi. Tu onda izlaze braća pod barjakom i odjeveni na zidarsku te načičkani preraznim počasnim znakovima, koje je trebalo dobaviti za skupe novce. Ti iskazi osobne taštine izgibaju ali pred činjenicom, da se tako sakupljeni novac troši u plemenite i opće korisne svrhe.

Slobodno zidarstvo po ostalome svijetu.

Spomenusmo napred, da se je društvo odmah nakon svoje reorganizacije stalo vrlo brzo širiti iz Engleske na kontinent. Već za prva dva decenija imamo loža posvuda po Evropi, dapače one se osnivaju i u Americi, gdje je već godine 1.731. slavni Benjamin Franklin primljen u savez. Ideju novoga društva raznosili su po svijetu Englezi, jer koliko god je Englez ekskluzivan, ipak je u njega živi nagon putovanja, koji ga tjera u najudaljenije krajeve. No on se ni u tudjini ne prilagodjuje stranim običajima i nazorima, već se prislanja uz svoje zemljake i čuva svagdje svoje običaje. Tako je došlo, da su lože svuda nicale, gdjegod je bilo više Engleza na okupu. Tako u Parizu, Hamburgu, Haagu, na Ženevskom jezeru itd. Takve ali lože nisu bile od trajnijega obstanka. Kako su brzo nastale, tako ih je brzo i nestalo. Istom, kad se je ovakovim ložama pridružilo i autohtono, domaće žiteljstvo, one su uhvatile trajniji koren. Slobodno zidarstvo, presadjeno medju narode izvan Engleske, poprimilo je svagdje nešto od značaja ovih naroda,. U svojoj ideji i svojem su-

čanstvu svagdje isto, priljubilo se ipak uz osebine zemlje i naroda, čiji su ga sinovi prigrlili. Treba ipak odmah ovdje pripomenuti, da su gdjekada dojmovi narodnjega značaja ili bar časovitoga pravca mišljenja u prvo doba često bili tako jaki, da su prvobitni značaj i smisao novoga društva vrlo jako izmjenili, kao n. pr. u Franceskoj.

Najprvo uhvatilo je slobodno zidarstvo koren u Franceskoj, gdje je prva loža kako rekosmo već godine 1725. u Parizu osnovana, Francesko društvo onoga doba bilo je tašto i lakovjerno, kraj toga dobrim dijelom i vrlo lakomisleno. Priprosti ćudoredni propisi slobodnozidarske lože nisu mogli takvo društvo zadovoljiti, koje je volilo zabave, gozbe i besposlice. Bilo je dašto i u Franceskoj ljudi ozbiljnih, plemenitih i patriota, koji su dobro vidili, kako ovo društvo régime anciena hrli u svoju propast. Nu ovi ljudi bili su suviše osamljeni, a da bi mogli išto opraviti spram prejakoga pritiska državne vlasti. Nešto slobodnije izrečeno mišljenje moglo je začetniku pribaviti Bastillu. Zato Franceze na sploh u početku nije privlačila u lože ćudoredna i humanitarna tendencija, ta nju i onako nisu razumili, dapače ona im se i smješnom prikazivala. Njih je mamila i privlačila izvjedljivost i tajanstvenost, jer su držali, da će tu čuti štogod o tajnim znanostima, o magiji i kabali.

Ove osebine franceskoga društva krive su, da se u onamošnje lože uvlačila jagma za osnivanjem t. zv. viših stupnjeva, a dalje, da se u slobodno-zidarskim ložama najprije pojavili razni pustolovi, koji izrabiše lakovjernost braće u svoje

nečiste svrhe. Površnost franceska onoga doba nije mogla, da se udubi u filozofski problem, što ga iznosi slobodno zidarstvo tražeći od svoga pristaše kontemplativni rad i obečavajući mu proziranje tajne, koja se izreći ne može.

Tražili su dakle tajnu u nečem drugom, zato, kad se našlo slijepara, kakav je bio Cagliostro, koji su sujevjernim ljudima pričali, da poznaju egipatska misterija, životni eliksir i kamen mudrosti i kad su im prišanuli, da se te tajne samo postupice razotkrivaju, pomamiše se svi, ne bi li oni postali dionici ovih tajna. Tako se razviše viši stupnjevi u slobodnom zidarstvu, dok ih je engleska velika loža po uzoru obrta poznavala samo tri : šegrta, kalfe i majstora. Članovi negdašnje družbe ružinoga krsta tvrdili su u simboličkom govoru svojem, da posjeduju kamen, od kojega nestaju boli, a rodi se mir i zadovoljstvo. To su sad Francezi uzeli doslovno, pak su držali, da ima kamen mudrosti, Solomunov kamen, koji nosi posebnu čarobnu moć. Nadali se dakle, da će im slobodno zidarstvo u višim stupnjevima otkriti ove alkimističke tajne. Kraj toga taštini Franceza prijalo je, da su mogli okititi grudi raznim redovima ovih viših stupnjeva. Više stupnjeve nazvali škotskima, premda škotski slobodni zidari takve više stupnjeve nisu nikad priznavali.

Francezke lože stajale su pod pokroviteljstvom Engleske, od kuda su se u prvo vrijeme i osnivale, nu već godine 1736. osnovala se velika loža francezka, koja se samostalnom proglasila. Nova velika loža imala je dosta okapanja sa policijom. Glavni zapovjednik policije Hèraut nije slobodnom zidarstvu bio sklon, pak je

ishodio kraljevu zapovjed, da se gostioničarima zabranjuje, da daju svoje prostorije za sastanke slobodnih zidara. U lože, gdje je bilo Engleza, nije se diralo, ali franceske lože policija je češće napastovala. Nu u ložama bilo je suviše otmjenih i uplivnih ljudi, a da bi policija smjela bila koji ozbiljniji korak poduzeti. Sve se ograničilo na tajni rat i razne zlobnosti. Policija dočepala se jedne obrednice, pak je to publicirala, od čega je bilo dosta poruge. To sve ipak nije hasnilo, zidarstvo se širilo. Posljedica bila je, da su slobodno-zidarske ideje ako i lagano ipak djelovale na same odnošaje i prilike društva franceskoga.

Tadanji Francezi smatrali su samo plemića pravim čovjekom. Nije im zato prijalo, ako su se u loži sastali sa gradjanima. Da dovedu bar nekako svoje nazore u sklad sa demokratizmom lože, postavili su načelo, da svaki brat, čim predje prag hrama, postaje plemić, pa bi mu odmah dali kakvi zvučni pridjevak. Neplemići ulazili su medjutim sve više u lože, ma koliko se mnogi otmjeni velmože tome otimali i protiv toga dizali svoj glas. Tijesni pako saobraćaj u loži počelo po malo obraćati mišljenje u prilog demokratizmu.

Kad je Montesquieu Francezima prikazao društvene i ustavne prilike Engleske, kad je Voltaire duhovitim svojim prikazivanjema prispodabljao vrsnoću i prednosti engleskoga naroda spram franceskoga, počela se pažnja Franceske sve više navraćati Englezima. Tu su sklonost lože hranile, pa tako počela se proučavati engleska filozofija, engleska obrazovanost i engleska kultura. One nadute oholije i brutalne

premoći plemstva ogorčile su sav svijet i zato se Francezi onoga doba najviše gnjušaju rad nejednakosti u društvu, jer ni najplemenitiji duh, ni zasluga, ni znanje ne nalaze zaštite ni štovanja pred surovom oholijom objesnoga plemstva. Zato je osobiti čar zadobilo društvo, u kojem su prestale striliške nejednakosti. Ako Francezi u početku i nisu dublje ulazili u duh slobodnoga zidarstva, ipak je ono prinukalo ljude, da se zasićeni kojekakvih opačina za promjenu obrate i ćudorednom životu, a opet je bilo i prilike za dobra djela, pak se i huminizam počeo po malo gojiti.

Franceskim ložama pripisuje se, da su bile začetnice revolucije. To se ne može tako izravno ustvrditi. Zna se samo toliko, da je godine 1746. izdana knjiga: L e s F r a n c s-M a s o n s é c r a s s é s, gdje su iznešene temeljne misli revolucije od godine 1789. te istaknuto, kako je slobodnomu zidarstvu zadaća, da se bori protiv sujevjerja, tiranije i samovolje. Ali kad se je revolucija razmahala, pali su joj prvi žrtvom baš slobodni zidari. A od onih strahota, što su ih izveli konvent, Marat i Robespiere odvraćali se svi misaoni ljudi, pa i slobodni zidari franceski. Ideja revolucije mogla ih zagrijati, ali način, kako se ona provadjala, odbijala je sve. Za vrijeme dok je bjesnila strahovlada razriješile su se sve lože, a oživile su opet istom godine 1799., kad je ta strahovlada prestala.

Za vrijeme Napoleonovo slobodno se zidarstvo lijepo razvijalo. Oštro oko Bonapartovo kao svagdje tako je i tu odmah zamjetilo, kako ovo društvo mnogo vrijedi za kulturni napredak.

Društvo francesko postalo je uslijed revolucije drugo, a sad je trebalo, da se ono mirnim putem svede opet u normalnu kolotečinu i priljubi mirnomu kulturnomu radu. Na taj posao bile su u prvom redu lože pozvane, a one su tu misiju i vršile. Kudgod je dopiralo francesko oružje, svagdje su ga slijedile lože, koje su sve stajale pod velikim orijentom franceskim. Sve te lože gledale su, da prikupe medju članove i domaće elemente, te su medju njima širile ideje velike revolucije, izdavajuć lozinku: sloboda, bratimstvo i jednakost. Medju elementima, što se prikupljali u loži, našli su Francezi talente autohtonoga pučanstva i znali su onda vješto upotrebljujuć njihove sposobnosti postaviti ih na pravo mjesto. Tu su našli ljude za škole, za upravu, za organizovanje, za informacije, — jednom riječi za sve, što su trebali za upravu provincije.

Slobodno zidarstvo se u Franceskoj tekom 19. stoljeća pročistilo od onih raznih zabluda, što ga teretilo u 18., postalo ozbiljnije i prikupilo odlične duhove franceskoga naroda u svoje kolo, te uhvatilo stalni cilj. Jedno ipak ostalo je tomu zidarstvu kao osebujnost, a to jest, da se suviše podalo političkoj struji. Živi franceski duh nije se mogao zadovoljiti samo kontemplativnim radom, već je tražio, da živo utječe u sudbinu naroda, a tim je postao odlučan za sve lože latinske rase. Obiležje franceske slobodne zidarije jest odredjeni politički pravac i izraziti antiklerikalizam. Politika loža nije ipak strančarska, već se drži nad strankama, te zastupa vazda pravac humaniteta i obće koristi. Za antiklerikalnost loža pako odgovorna je katolička crkva,

koja je od uvijek smatrala slobodno zidarstvo svojim najvećim neprijateljem.

Uzroci, s kojih katolička crkva nije od početka bila sklona slobodnom zidarstvu, razloženi su u listovima. Sasvim oprečni nazor o svijetu, koji ostavlja slobodu nazora, slobodu nauke i slobodu vjerskoga osvjedočenja, a traži samo srce i ćuvstvo za rad na polju čiste čovječnosti, nije mogao da prija onima, koji su tražili, da ravnaju ne samo dušom pojedinca, nego i narodom i državom. Kad se je dakle slobodna zidarija počela da širi u katoličkim zemljama, kad su osnovane velike lože u Irskoj, Španiji, Franceskoj, kad su dapače godine 1735. Englezi osnovali prvu ložu u Rimu, na papinom zemljištu, nije mogla ni katolička crkva da šuti, jer ona sama netolerantna kao nijedna druga nije mogla, da se sprijatelji sa družbom, kojoj je tolerancija bila najotmeniji zakon.

Papa Klement XII. izda 28. travnja godine 1738. svoju bulu „In eminenti", kojom je bacio prvo prokletstvo na družbu slobodnih zidara. Ovaj papa bio ozbiljan i revan svećenik. komu bje u istinu stalo, da učini red u crkvi, Ali ugled crkve bio je tada, zaslugom Jezuita, spao na ništa, a gnijev starca pape slabo se koga dojmio. Tako je došlo, da se ta bula nije nigdje ni proglasila. Ozbiljnije posljedice imala je druga bula „Providas" protiv slobodnih zidara, što ju izdao papa Benedikt XIV. dne 17. svibnja 1851., jer ta je bula imala za povod oštri istup inkvizicije protiv slobodnih zidara u Italiji i Španiji, a i u nekim drugim zemljama. Slobodni zidari bacani su u tamnice, podvrgnuti torturi, vješani, ubijani, na galere pribijani — sve samo zato, jer

su bili slobodni zidari. Smatralo se bo, da su time postali krivovjercima, a to je u Španiji i papinskoj državi bilo dosta, da se dočepaš lomače ili bar krvničkoga mača. No u ostaloj Europi nije ni ova druga bula protiv slobodnih zidara izvela osobiti dojam. Dapače ona je pobudila još više znaličnost, a lože punile su se ne samo sa laicima svih staleža, već je i sva sila svećenika hrlila u lože. Mora se ali i reći, da bula Benedikta XIV. nije bila ni podesna pobuditi u misaonog čovjeka osobiti dojam. Slog bombastičan i naduven sa bezkrajnim periodama razvlačio se bez duha i smisla tako, da nije mogao nikoga ni na čitanje osvojiti, a kamo li na držanje njegovih naloga. Služile se s njim samo vlade, kojima je iz političkih razloga prijalo, da neke ljude progone. Značajno je najme, da se ni u Rimu ni u Španiji nije sa svim slobodnim zidarima jednako postupalo. Treću bulu protiv slobodnih zidara izdao je papa Pio VII. dne 13. kolovoza 1814. Ta je imala već jači uspjeh. Nu o tom kasnije. Ovdje spominjemo samo, da je od onda svaki slednji papa bulu protiv slobodnih zidara obnovio.* Ove bule bacale su na čudni način slobodne zidare u isti koš sa illuminatima, karbonarima, nihilistima i anarhistima.

Medjutim je slobodno zidarstvo vrlo naglo napredovalo. Lože su u brzo osnovane u Belgiji i Nizozemskoj, pa u Njemačkoj i Austriji, gdje je već 17. rujna 1742. osnovana prva loža u Beču.

---

*) Papa Leo II. 13/III. 1825.; Pio VIII. 24/V. 1829.; Grgur XVI. 15/VIII. 1832.; Pio IX. 20. IV. 1846. 9. XII. 1854.; 8. XII. 1864.; 25. IX. 1865.; 21. IX. 1873.; Leo XIII. 20. IV. 1884. „Humanum genus".

U Njemačku prodiralo je slobodno zidarstvo s dvije strane. S jedne strane dolazilo je ono izravno iz Engleske, dočim su s Juga unosili slobodno zidarstvo Francezi. Kašnje utjecale su još i lože iz Švedske. Mi smo napred spomenuli, kako se u Njemačkoj najprije rodila misao, da se slobodno-zidarska ideja organizuje i da se već u 16. stoljeću ondje osnovalo društvo ružinoga krsta sa posve istim ciljevima i jednakom tendencom. Vidjeli smo i to, kako se to društvo pred strahotama tridesetgodišnjega rata moralo zakloniti u Englesku, gdje je pod imenom slobodno-zidarskih loža našlo svoju organizaciju i vidljivi izraz svojih nastojanja. Vrativši se iz Engleske u svoju domovinu našlo je novo društvo vatrenih pristaša, a godine 1736. osnovana bje pod protektoratom velike lože engleske loža Absalom u Hamburgu. Ova loža dobila je godine 1840. ovlasti jedne provincijalne velike lože. Hamburšku ložu ide zasluga, da je godine 1738. primila medju slobodne zidare pruskoga kraljevića Friderika, koji je kasnije g. 1740. kao kralj Fridrik II. zasjeo na prestolje. Time je trajno osiguran slobodnom zidarstvu opstanak u Njemačkoj.

Fridrik II. čim je zasio na prestolje, bila mu je prva zadaća da i slobodno zidarstvo svoje zemlje emancipira i već 13. rujna 1740. osnuje u Berlinu prvu njemačku veliku ložu pod imenom „Zu den drei Weltkugeln". Ovaj veliki orijent zapremio je odmah odlično mjesto medju zidarskim ložama, a ima u Njemačkoj odličnu ulogu još i danas. Iz Hamburga širilo se slobodno zidarstvo po susjednom Hannoveru i Braunschweigu, a godine 1742. osnovana je dozvolom

*

velike lože engleske loža „Zur Einigkeit" u Frankfurtu na M.

Medjutim je tadanja Njemačka stojala posve pod uplivom Franceske. Vojske franceske zalazile bi u Njemačku, gdje su često dugo vremena boravile, šireći francesku kulturu. Te su vojske vodile sa sobom svoje kazalište, a to je snažno djelovalo na Njemce. Osim toga živile su u Njemačkoj čitave kolonije Franceza, na dvorovima govorilo se samo franceski, pa i na samoj berlinskoj akademiji vladao je taj jezik u saobraćaju. Dapače na dvorovima prevadjali bi njemačke igrokaze na franceski i onda ih pretstavljali. Vrlo mnogi Nijemci tražili su pristup u franceske lože, a takovih je bilo dosta po raznim franceskim vojničkim garnizonama u Njemačkoj.

U Njemačkoj bijesnili su vjerski ratovi najjače. Dok je drugdje vjerski pokret bio neka unutarnja kriza, dotle je on u Njemačkoj izazvao gotovo svjetski rat. Engleske, franceske, švedske i austrijske vojske gonile se po Njemačkoj, rascjepkanoj u bezbroj državica. Nijemci se kraj toga ipak osjećali jedno i zato im se krivo činilo, da se jedan narod radi razlikosti u vjerskim nazorima cijepa i kolje. Tako se najprije medju Njemcima rodila vjerska snošljivost. Nije dakle čudo, da su Njemci prigrlili društvo, komu su temelji bili osnovani na snošljivosti. Državna vlast tištila je Njemce nesnosnim verigama, zato su bili spram domovine sasvim indiferentni. Tisuće i tisuće ostavili su laka srca zemlju, te pod tudjim zastavama ratovali ili tražili zarade. Ta svagdje bilo je bolje nego li kod kuće, gdje je trebalo samo šutiti, pokoravati se i trpiti. Tako se kraj tolerancije širio u Njemačkoj i kozmopolitizam, oboje zgodni uvjeti, da društvo, kakvo je bila slobodno-zidarska loža, nadje spremne puteve za širenje. Nu i ovdje slobodno će zidarstvo, baš kao i u Franceskoj, doskora primiti svoj osebujni kolorit i postati posve nacijonalno.

Njemci priklanjali se sentimentalitetu i romantici, a oboje može se tumačiti potištenim položajem, u kojem se svi nalazili. Zato ih privlačila loža, koja je mogla — osobito u formi, kakvu su Francezi širili — da dade dosta pobude i draži.

Englezi osnovali su u kasnijem razvoju više stupnjeve u slobodnom zidarstvu, da udovolje svojoj težnji za intimnijim saobraćajem. Ondje su viši stupnjevi bili društvo u društvu bez dubljega znamenovanja i utjecanja u slobodno zidarstvo.

U Franceskoj viši su stupnjevi osnovani, da udovolje taštini i pustoj igrački. Nijemci pako tražili su u višim stupnjevima dublji smisao. Mistika još je uvijek vršila čarobnu moć na Nijemce, a slobodno zidarstvo valjda i ne bi našlo onoga odziva medju njima, kad se ne bi držalo bilo, da ono čuva neke osobite tajne. Pod utjecajem englezkih i franceskih filozofa širilo se slobodnoumlje i jedva je bilo Nijemca, koji ne bi vjeru u čudesa osudjivao. No obrazovanost bila je osobito u višem plemstvu posve površna, pa zato su bili lakovjerni, padali u ekstreme, čas se podavali misticizmu, čas materijalizmu, a čas su vjerovali i najprostije praznovjerje. Ti ljudi lako postadoše plijenom

raznih varalica, koji se doskora pojaviše medju slobodnim zidarima.

Alkimija bila na umoru. U novoj znanosti, koja nije gonila fantome, već se udubila u zakone prirode, nije moglo biti mjesta alkimiji, koja je tražila čudotvorne sile i čarobnjačka sredstva. No prije nego što će slavni Lavoisier zadati zadnji smrtni udarac ostatku sredovječne mističke nazovi-znanosti, ona će još jednom razviti svu fantastičku raspojasanost i na nečuveni način zaluditi svijet. Velika jagma za užitkom i rastrošnost u dvorovima, iziskivali mnogo novaca, pa tako su svi grozničavo tražili, da nadju način, kako bi se zlato pravilo. Raznim slijeparima nije dakle bilo teško varati svijet, te im prikazati, da se u slobodnom zidarstvu čuva tajna, kako se zlato pravi i kako se nadje „kamen mudrosti".

Visoke stupnjeve donijeli u Njemačku franceski oficiri. Oni se pojaviše najprije pod imenom škotskih stupnjeva. Treba ali upamtiti, da ovi stupnjevi nisu iz Škotske potekli, dapače velika loža škotska opetovano je izjavila, da ih ne priznaje. Nastali su u Franceskoj, gdje se htjelo, da škotski majstori budu neki kontrolni organ nad ložama, da se tako suzbiju zastrančivanja. Kašnje uneseno je u te više stupnjeve viteštvo, te se članovi organizovali poput viteških redova. Kao uzor uzet je red templara. Ovaj red osnovalo je godine 1118. devet franceskih vitezova u Jerusolimu za obranu božjeg groba, a proslavio se je u bezbrojnim bitkama protiv Saracena, te stekao posvuda u Europi imanja. I u Hrvatskoj imao taj red silnih imanja i bio

ovdje poznat pod imenom Božjaka. Kod nas istaknuo se taj red osobito za vrijeme hrvatskoga pokreta u 13. i 14. stoljeću, te stojao u prvim redovima narodne vojske. Kašnje taj se red zamjerio franceskomu kralju Filipu IV., koji polakomiv se za imanjima njegovim, izposluje kod pape, da ga je god. 1312. dokinuo. Filip dade vitezove uhititi, te ih stavi pod obtužbu radi bezvjerstva, razvraćenosti i raznih inih slabo dokazanih opačina, dok je imanja njihova zaplijenio. U Paziru budu nakon groznoga mučenja 54 viteza živi spaljeni, a na koncu veliki njihov meštar Jakob Molay. U nekim manje okrutnim zemljama, kao n. pr. i u Hrvatskoj, taj je red još neko vrijeme životario, dok ga napokon nije sasvim nestalo.

Čini se, da su vitezovi ovoga reda zaisto bili za svoje doba slobodoumni, a čini se, da su bili država u državi. Znamo, da su se u Hrvatskoj borili za Karla Dračkoga, premda je taj kralj bio pod papinim prokletstvom. Osuda spram njih ipak bila je nečovječna i nepravedna. Da je crkva toj gnjusobi Filipa lijepoga kumovala, baca na nju neizbrisivu ljagu.

Kad su franceski slobodni zidari osnovali više stupnjeve, htjeli su u njima obnoviti stare viteške običaje i nadovezati na tradicije templarskoga reda. Francezi smatrali su ovu igru sa viteštvom više udovoljavanjem osobne taštine. Nijemci pako tražili su i tu dublji smisao. Tu je kombinovanjem škotskih i templarskih visokih stupnjeva izveden red strogih običaja (strikte Observanz). Osnivač i glavni promicatelj bio mu Reichsfreiherr von H u n d. Bio

on bogati šleski velmoža, koji je radi nepokoljebive vjernosti spram austrijskoga dvora u sedmogodišnjem ratu mnogo stradao. U ložu primljen je sa 20 godina u Frankfurtu na M., te je u Parizu lože vrlo marljivo posjećivao. Dapače ovdje je i sam osnovao „Loge etrangère". Vrativši se kući, osnovao je na svom dobru ložu „K trim stupovima" i tu je uvadjao templarski sistem. Bio je vanredno plemenita srca, te žrtvovao silne novce u dobrotvorne svrhe. Kraj toga bio on i romantična narav, a dublje znanje manjkalo mu kao većini velikaša one dobe. Razumljivo je dakle, da su ga razni sljepari smatrali dobrom lovinom za svoje nečiste svrhe. Neki R o s a prilijepio se uz njega i pomagao mu izraditi organizaciju novoga templarskoga reda. Svrha imala bi biti, da se natrag zadobe sva ona dobra, što ih je nekoč taj red u Europi imao. Ovaj imetak imao je da služi dobrotvornim svrhama. Evropa bude podijeljena u devet provincija, a Hund proglasi se meštrom sedme provincije, kamo je spadala sjeverna Njemačka. U to vrijeme pane Hund u ruke drugomu sljeparu, nekomu J o h n s o n u, kome se nikad nije pravo ime ustanovilo. Taj prišane Hundu, da nosi patente i velike ovlasti od nepoznatih glavara reda templarskoga, koji su plemenitoga velmožu odabrali za velika djela. Spojivši templarsku priču sa svojim maštanjem, prikazao je tobožnju pravu povijest i svrhu slobodnog zidarstva ovako: „Kad su god. 1314. Templari uništeni, pobjeglo je nekoliko prvaka njihovih u Englesku, gdje su u najvećoj skrovnosti dalje svoj red podržavali, popunjujući oprezno svoje

redove s novim članovima. Od ovih ostanaka templarskoga reda razvilo se slobodno zidarstvo, a sad je došla hora, da se i sam red opet obnovi. Pravi glavari toga reda ostaju još nepoznati, nu oni će se u blizo vrijeme Hundu otkriti i tad povjeriti mu zadnje još tajne. Dodao je naravno još, da ovi tajni glavari znaju umjeću, kako se zlato pravi. Pripovjedao on, dakako pod pečatom najveće tajne, da se radi o osvojenju otoka Cipra, što će se izvesti uz pomoć Engleske. U tu svrhu da su novi Templari spremili već vojsku od 25.000 ljudi, kojima će Hund biti zapovjednikom i druge slične fantastične stvari.

Da je sve ovo silnu prašinu uzvitljalo, razumije se. Bilo ih je dosta, koji ovim bajkama nisu vjerovali. Ali Hund je ostao vjeran branitelj Johnsona, dok nije ovaj konačno 1764. razkrinkan i zatvoren. Nu javili se i drugi sljepari, neki barun Gugomos i kavanar Schröpfer, koji su tvrdili, da znaju praviti zlato i duhove zazivati. Nu sumnja bila je već uzbudjena, pa tako su doskora i ovi razkrinkani. Gugomos pobježe, a Schröpfer se ustreli god. 1774. Hund umre godine 1776. Svi ovi dogodjaji ogorčili mu zadnje dane. Da se sve ove smutnje isčiste, sazvano je više konventa, na kojima su točno izpitane sve one tvrdnje, što su ih razni sljepari iznijeli i koje su tako dugo uzrujale sve slobodne zidare njemačke, unoseći medju nje smutnju i razdor. Konačno provedena je reorganizacija na konventu u Wilhelmsbadu godine 1782., kad je velikim meštrom izabran herceg Ferdinand od Braunschweiga. — Ove smutnje uzbunile su manje više sve lože Nje-

mačke i rijetko koja znala se je oteti utjecanju toga reda „strogog običaja". Medju potonjima bila je i loža u Frankfurtu.

Tu su još godine 1742. osnovali Englezi ložu, koja je kasnije godine 1766. dobila ovlasti jedne provincijalne velike lože. Na konventu u Wilhelmsbadu trudila se ova loža svojski, da vrati braću na stara pravila i stari sistem, pa kad to nije sasvim uspjelo, osnovala je ona g. 1783. posebnu veliku ložu ekletičnog saveza, te se proglasi samostalnom.

Slobodno-zidarskom savezu pripadalo je u Njemačkoj vanredno mnogo otmjenih duhova, filozofa i pisaca. Ovi su odmah dobro shvatili pravi smisao slobodnoga zidarstva, a oni se svojski trudili, da slobodno zidarstvo svedu u onaj pravac, koji će odgovarati pravom njegovom bivstvu. Mnogi od njih — kao n. pr. Lessing, a donekle i Herder, — dvojili su, može li se kraj one silne trzavice i kraj tako velikih opreka u pravom shvaćanju ciljeva i zadataka slobodnoga zidarstva, provesti zdrava reforma. Zato se odalečiše od saveza. No drugi trudili se živo, da one zablude iz ovoga društva odstrane. Medju ove spadaju Fichte, Goethe, Fessler, Schröder, Krause i drugi. Trudu ovih ljudi, pa radovima Lessinga i Herdera ima se zahvaliti, da se slobodno zidarstvo u Njemačkoj napokon pročistilo i vratilo prvobitnoj jednostavnosti i pravoj svojoj svrsi. Kad je pako za Napoleonovih ratova Njemačka doživila svoje najveće poniženje, bile su slobodno-zidarske lože, koje su sabrale po najbolje oko svoga ognjišta, sokolile i tješile narod. Sjajni primjer neustrašivoga patriotizma podao je brat Fichte, koji je u svojima „Reden an die

deutsche Nation" sokolio svoje zemljake, i dizao u njima narodni ponos i podržavao nadu u bolju budućnost. Umro je njegujući ranjene, gdje se i sam dobavio smrtne boljetice. Tako je on i smrću svojom potvrdio, što je živ ispovijedao.

U 19. stoljeću slobodno se zidarstvo u Njemačkoj, proživivši sretno krizu onih smutnja 18. stoljeća, podiglo na visoki stepen. Nijemci razcjepkani politički i vjerski našli su svoje jedinstvo u loži, a to je podržavalo kulturno jedinstvo, koje je konačno dovelo i do političkoga. Pruska vladajuća kuća shvatila je važnost takovoga kulturnoga društva, uzela ga pod svoju osobitu zaštitu, a zato je godine 1.870. mogla i ubrati plodove.

U isto doba, kad se slobodno zidarstvo širilo u Njemačkoj, došlo je ono i u Austriju, gdje je prva loža osnovana još g. 1726. u Pragu dok je druga otvorena dne 17. rujna 1742. u Beču i to pod imenom „K trim topovima". Nu u prvo doba imalo je slobodno zidarstvo da svlada velike poteškoće. Jezuite, od vajkada u Beču jaki poduzeli su sve, da širenje slobodnoga zidarstva spriječe. Na sreću već je godine 1731. primljen u savez herzeg Franjo I. lotrinški, muž Marije Terezije. On se svojski trudio, da se protiv slobodnih zidara ne izda nikakova zabrana, dapače ni bula pape Klementa XII. nije u Austriji proglašena. No slobodno zidarstvo ipak je imalo da podnese mnoge nepogode. Carica Marija Terezija nije voljela slobodnih zidara, osobito zato, jer su i žene protiv njih huškale, kad su se izjalovili pokusi, da se i njima dozvoli pristup. Nu ona znala je, da se okruži prosvjetljenim državnicima, a do njihovog suda držala je više, nego li do osobne simpatije ili antipatije. Za in-

trigue Jezuita osvetili su se slobodni zidari time, da su otkrili vladarici njihove spljetke. Kašnje imali su Jezuite pune ruke posla, da se bore o vlastitu eksistenciju, te su u toj borbi i podlegli, pa tako nisu imali vremena, da se bave sa slobodnim zidarima. Godine 1749. osnovana je iz Engleske druga loža u Pragu, koja je vrlo mnogo na humanitarnom polju radila. Već godine 1776. bile su u Pragu 4 lože, koje osnovaše zajedno sirotište Ivana Krstitelja. U austrijskim ložama nalazimo najodličnije predstavnike plemstva i duha. Bilo je i mnogo svećenika, jer je kler onoga doba bio prosvjetljen i patriotičan, a neprijatelj Jezuita.

Godine 1743. bio je na čelu bečke lože grof Gundulić (Gondola), a kao član pripadao joj i grof Kasimir Drašković-Trakošćanski. Stroga observanca našla je takodjer ulaz u Austriju, te je u Pragu osnovana prefektura templarskoga reda pod imenom „prefektura Rodomskoi". Austrijske lože ipak nisu bile osobito uznemirene onim smutnjama, što ih je ta observanca u Njemačkoj izazvala.

One su radile pretežno na humanitarnom polju, ali bilo je dosta i akimističkih čarolija, kako je to već bilo u običaju onoga doba. Ložama austrijskim pripadao je i veliki broj svećeničkog staleža. Jezuitskog spletkarenja svi su se zasitili, a u sistemu prosvjetljenoga absolutizma, kakav se onda po svuda smatrao idealom vladavine, crkva imala svoj važni ali odmjereni krug, te je imala služiti interesima države, a ne obratno. Upravljanje države imalo se je voditi obzirom na javne i obće interese, a ne obzirom na interese samo jednog staleža, pa bila to i

crkva. Ovu politiku pomagali su slobodni zidari iz sveg srca provadjati, pa kako se je medju njima našlo najspretnijih i najizobraženijih ljudi, nije čudo, što se njima povjeravale najvažnije zadaće. Tako je ono doba bilo zlatno doba slobodnoga zidarstva u Austriji, ali i zlatno doba državne uprave. Poslovodstvo bilo je ozbiljno i prožeto osječajem dužnosti, svako pitanje pomno se proučilo, a načela u ono doba izdanih zakona i propisa, u mnogom su pogledu još i danas mjerodavna. Glavni savjetnik caričin bio je brat Sonnenfels. Njega ide neumrla slava da je isposlovao dokinuće torture.

Slobodno zidarstvo razgranilo se je izmedju 1760.—1780. po cijelom carstvu s ovu i s onu stranu Lajte, te je svagdje okupilo najbolje i najsposobnije ljude. Sve je odisalo novim životom, koji se još življe razvio, kad je zasio na prestolje Car Josip II. Na žalost taj je vladar prosljedjivao ponjemčivanje cijele monarkije, te u mnogim odredbama nije uvažavao osebujnosti i posebna prava svojih naroda, a to mu je slavu potamnilo i bilo krivo, što sa svojim inače dobro mišljenim reformama nije uspio. I slobodne zidare htio je po svojoj glavi da uredi, te im propisati i broj loža i broj članova. Nu u cijelom lože su se pod njegovom vladavinom lijepo razvijale i doprinijele mnogo za obće koristne svrhe. Za velikih poplava oni su i novcem i djelom požrtvovno podpomagali, gdje su samo mogli, tako da su brzo popularni postali.

Dne 22. IV. 1784. držao se u Beču sastanak, na kojem su bile zastupane sve lože Austro-Ugarske monarkije. Od hrvatskih loža bile su zastupane 5 i to dvije iz Varaždina i po jedna iz

Zagreba, Osijeka i Karlovca. Radilo se ovdje o osnutku zemaljske velike lože, te je velikim meštrom izabran bio grof Dietrichstein, vrhovni nadvornik.

Iz popisa razabiremo, da je tada osim Beča i Praga bilo loža u Lincu, Pilzenu, Grazu, Trstu, Cjelovcu, Insbruku, Lavovu, Temešvaru, Pešti, Eperiješu, Požunu itd., svega 35 loža. Spadalo je u te lože sve, što se imenom i duhom dičilo. Najbolji državnici, vojskovodje, pjesnici i umjetnici, odlični biskupi i prelati, sve se to sticalo u ložama i pomagalo perom, sborom i tvorom, da se stvori novo doba napretka i prosvjete. Gebler, van Swieten, Sonnenfels, radili su oko prosvjete i valjane uprave, Mozart, Heyden, kao skladatelji, Alzinger i Blumauer kao pjesnici, a Kaunitz kao mudri i oprezni državnik vodio je državu u teškim vremenima putem, koji ju mogao dignuti medju vodeće vlasti i uzčuvati joj prvenstvo, da je i u kasnijem pokoljenju bilo one mudre obzirnosti i poleta, te težnje za napretkom.

Javnoga života za ono vrijeme nije bilo. Literatura tek u zametku, društava nikakovih, nikakovih klubova, pa ni kavana. Tu su lože posredovale i bile stjecište ljudi u svakom pogledu. Madjarski pisac i revni slobodni zidar onoga doba, Franjo Kazinczy veli, da je loža bila društvo, koje je u mali krug sabralo ponajbolje ljude. Tu se zaboravilo na nejednakosti i ludosti svijeta, svi su odisali jednim duhom, duhom ljubavi za dobro, gdje svaki bližnjemu hrli u pomoć, gdje se svaki obvezuje. da uči i podučava.

Razgovori kod sastanaka, razpravljanja o važnim pitanjima, bili su na dnevnom redu, a

mnogi talenat, koji bi inače u masi ravnodušnog svijeta potonuo, našao je ovdje polje radu. Često je to bilo povodom, da je mnogi našao prikladno mjesto, gdje je mogao primjereno svojim darovima duha raditi i koristiti općenitosti.

Car Josip, kako je svagdje autokratski postupao, izdao je g. 1785. naredbu, koja je opredjelila, koliko može u nekom mjestu biti loža, a ako ih je gdjegod više bilo. morale su se sjediniti. To je sprečavalo slobodu i djelovalo nepovoljno. Nasljednik Josipa, car Leopold II. bio je doduše sklon ložama, ali dogadjaji u Franceskoj osupnuli su ga i učinili nepovjerljivim, a to su neprijatelji slobodnog zidarstva vješto izrabili. Kad je pako godine 1792. stupio na prestolje Franjo, odzvonilo je slobodnom zidarstvu u Austro-Ugarskoj monarkiji. Jer čim su slobodni zidari opazili, da im novi car nije sklon, oni su godine 1795. dobre volje svoj rad obustavili. Poslije toga javlja se samo još — godine 1848. — jedna bečka loža. Nu burna vremena nisu bila podesna za ložinski rad. On je u Austro-Ugarskoj mirovao sve do godine 1869. Kad su se opet počele osnivati lože u Ugarskoj.

Što se tiče ostale Evrope, to je sudbina loža bila vrlo nejednaka. U Belgiji, Nizozemskoj i Švicarskoj bilo je zabrana loža i progona njihovih članova ; u Portugalu je godine 1741. inkvizicija bjesnila protiv slobodnih zidara, bacala ih u tamnice i na mučila, te konačno osudila na galere ; u Španiji je kralj Ferdinand god. 1751. zabranio slobodno zidarstvo, a članove prepustio inkviziciji, koja je „kršćanskom" ljubavi nedužne žrtve ubijala i na galere kovala.

U Italiji javila se prva loža u Fiorenci godine 1729., ali već godine 1737. je zadnji Medičevac, Gaston lože zabranio. Od sad su lože u Italiji čas se širile i cvale, sad opet bile proganjane kao u nijednoj drugoj zemlji. Nu u toj zemlji nije se dosta dugo slobodno zidarstvo moglo pravo razvijati. Prilike nisu mu odviše prijale. Italija, razcjepkana u bezbroj državica, a svedj težeći za svojim ujedinjenjem, nije mogla imati trajnoga smisla za kontemplativni rad slobodnih zidara, pak je volila osnivati tajna politička društva. Slobodni zidari bili su ovdje dosta puta i Carbonari, a to je dalo povoda, da se često zamjenjivalo jedne i druge, što je opet kompromitovalo slobodno zidarstvo. Za Napoleona velikoga Italija je na čas bila ujedinjena, a onda se digao i ugled loža i njihov rad. Nu nakon pada Napoleonovoga ovaj je kratkotrajni procvat opet prestao. Protiv slobodnih zidara, koje su kako rečeno mješali sa Carbonarima, postupalo se svagdje vanredno strogo i oštro. Nakon nekih uzaludnih pokušaja počelo se slobodno zidarstvo opet dizati istom u petdesetim godinama devetnajstoga stoljeća. Napokon je 1. siječnja godine 1862. osnovana prva velika loža talijanska.

U Rusiji osnovana je velika provincijalna loža 25. svibnja 1779. nu dugoga obstanka nije bila. Već godine 1822. izdana je u Rusiji zabrana svih loža.

Medju Poljacima bilo je slobodno zidarstvo jako rašireno, ali prestankom kraljevstva poljskoga nestalo je ondje i loža.

U Švedskoj i Norveškoj razvijalo se slobodno zidarstvo jednomjerno i mirno počam od svoga osnutka. Nu onamošnje lože slijede svoj posebni sistem i stoje prilično po strani od ostaloga masonskoga svijeta.

Danas osim Austrije i Rusije nema u Europi države, gdje ne bi bilo slobodno zidarskih loža. One su organizovane tako, da svaka zemlja ima svoju posebnu veliku ložu. Njemačka ima devet velikih loža, a Franceska i Italija po dvije. Za Veliku Britaniju znamo već, da ima tri velike lože. U najnovije doba osnovana je velika loža i u Turskoj. Ove velike lože stoje medju sobom u saobraćaju, a taj saobraćaj posreduju zastupnici, koje one medju sobom imenuju.

Koncem godine 1910. bilo je u Europi 28. velikih loža sa ukupno 6.020 loža i 374.372 člana. Mnoge europejske velike lože imaju loža i u svojim kolonijama, ali i u stranim zemljama.

Najjače razvile se lože u Americi. Tamo nije bilo onih trzavica, kakve su u Europi cjepale slobodno zidarstvo u 18. stoljeću. Nu odnošaji u Europi utjecali su i na Ameriku tako, da su ondje zastupani svi oni sistemi, koji su osnovani u Europi. Razlike postoje samo u obredima, ideja je svagdje ista, te svima služe kao temelj t. zv. stare dužnosti, što ih je izdala prva velika loža engleska godine 1723. U Americi medjutim osnovalo se vrlo mnogo društava, kojima su organizacija i način rada slični slobodno-zidarskim ložama, ali ih ne valja sa potonjima zamjenjivati. Tako društvo „Druida", koje je uzelo ime od staro-keltskih svećenika. Ovaj red osnovan je godine 1781. u Londonu pod imenom „United Ancient Order of Druids" t. j. Ujedinjeni stari red Druida. Loža zove se kod njih „grove", a to znači gaj, jer su se stari keltski Druide u gajevima sastajali na bogoslužje. Najraširenije od

ovih slobodnom zidarstvu sličnih društava jest „Independent Order of Odd-Fellows", mi bismo rekli „Nezavisni red čudnih svatova". To društvo je najsličnije i po organizaciji i po načelima slobodnom zidarstvu, ali nije tako svestrano kao potonje, te se bavi skoro isključivo dobrotvornošću i moralnom stranom čovjekovom. Inače je i taj red vrlo rasprostranjen.

U Sjevernoj Americi, u koliko spada pod vlast Velike Britanije, podpadaju lože — njih 10 — velikoj loži engleskoj, a 3 velikoj loži škotskoj. U Saveznim državama pako ima svaka država svoju veliku ložu, koje sve imaju vanredno veliki broj članova. U svem ima u Saveznim državama ondje 58 velikih loža, kojim pripada 14.530 loža sa ukupno 1.420.000 članova. Kraj ovoga velikoga broja loža i članova u Sjevernoj Americi ipak se nije čulo, da bi oni rušili državu i oltare. Najbolji dokaz, što vrijede klerikalne objede.

U ostaloj Americi ima 16 velikih loža sa ukupno 1045 loža i 45.000 članova. U Australiji nalazi se 7 velikih loža sa 816 loža i 47.500 članova, dok po ostalim dijelovima svijeta ima 100 loža sa 10.000 članova. U svem broji se danas 22.511 loža sa 1,897.500 članova.

Slobodno zidarstvo u Hrvatskoj.

Baš na koncu 17. stoljeća završeni su karlovičkim mirom (god. 1699.) turski ratovi. Kroz dva i pol stoljeća ovi su ratovi tako rekuć bez ijednog dana odmora izvrgli narod hrvatski i srpski nečuvenim patnjama. Docnija dva tri turska rata nisu Hrvatsku toliko uznemirivali, a bili su samo zadnji trzaji velike borbe dvaju svjetova, koja bje u glavnom okončana. Za cijelo vrijeme ovoga ratovanja ležao je glavni teret na narodu hrvatsko-srpskom, dok su ostali narodi samo sporedno u tu borbu uticali, te je i samo carstvo njemačko istom u dvije tri velike vojne ulazilo u to ratovanje. Odmah na početku u 15. stoljeću razoreno je srpsko carstvo, pala je Bosna, Dalmacija se suzila na otoke i spala pod mletačku vlast, a Hrvatska i Slavonija malo ne posve odcjepljena od mora ostala okrnjena kao tužni „ostatci ostanaka" negdašnjega ponosnoga vladanja svoga. Cvatući gradovi, sjajne crkve, palače i dvorovi, od kojih nam i danas još bijedne ruševine davaju golemi pojam o tadanjem blagostanju, — sve je palo u prah, sve je postalo žrtvom ratnoga bijesa. Ponajbolji sinovi naroda izginuli su, a veliki dio ostavio svoju domaju bježeći is-

pred požara i rasula, pod kojim se rušilo starodrevno kraljevstvo.

Mir bje sklopljen, a narod mogao odahnuti, mogao odložiti sablju, da opet pregne oko kulturnoga rada. Nu golema borba od dva i pol stoljeća suviše je izmoždila narod, a da bi se odmah mogao u mirnom stanju snaći i da bi odmah mogao izrabiti prilike sebi u korist. Obća depresija bijaše silna i kraj silnog zaostajanja na svakom polju nije nitko znao, s kojega bi kraja prihvatio, da započme novi život. Škola nije bilo, svećenstvo jedva je kakvu takvu naobrazbu sticalo, a nešto imućniji plemići morali su svoju naobrazbu tražiti izvan domovine. Povrh svega toga javile se u brzo i oštre borbe, da se bar donekle sačuvaju ustav i prava kraljevine.

Tada dodje sedmogodišnji rat (1756. do 1763.), u kojem su Hrvati kao najbolje carske čete snažno sudjelovali. Taj rat dao je otmenijim duhovima naroda prigode, da vide naprednije narode i zemlje i da vide, kako je obrazovanost i marljivost u stanju, da narod dovede do blagostanja i prosvjete. Mnogi od časnika Hrvata gledali su zavidno onaj napredak u Njemačkoj, te teška srca pomišljali na tužnu domovinu, koja bje u svemu zaostala i zanemarena. Mnogi od njih odlučio, da će živo raditi oko napretka svoga naroda, kad se s vojne kući povrati. Reljković medju inima živi je primjer, da su oni svoj naum i izvadjali.

U sedmogodišnjem ratu dolazili Hrvati u uski saobraćaj sa Njemcima, medju kojima se baš tada slobodno zidarstvo snažno širilo. Kako su u tom ratu garnizone često i po dulje vremena u jednom mjestu ležale, bilo je dosta prilike, da se zavedu izmedju Hrvata vojnika i Njemaca gradjana srdačniji odnosi, gdje je onda mnogi Hrvat doćuo o društvu slobodnih zidara, a sigurno je koji taj u to društvo i pristupio. Francezi, koji su u to doba takodjer u Njemačkoj ratovali, osnovali su t. zv. vojničke lože. Daleko od svoga doma htjeli su oni, da i u logoru u tudjini živu po svojim navikama. Kako su vodili sa sobom svoja kazališta, a priredjivali u logoru i druge svoje zabave, nisu htjeli ni da budu bez lože. Takve lože lako se sastavljale, ali i lako razrješivale. Osnovale bi se tu i tamo, a kad je vojska otišla, opet ih je nestalo.

Mnogi od austrijskih časnika zapali su i u ropstvo, a ti su bili zatočeni u Magdeburgu, gjde su osnovali ložu „L' union parfaite" Medju ovima bilo je sigurno i Hrvata, jer je godine 1772. osnovana loža istoga imena u Varaždinu. Članovi htjeli valjda, da ovim imenom daju časni spomen loži, u koju su bili primljeni u tudjini i gdje su našli kakvu takvu utjehu i prijateljski domjenak za tužnih dneva svoga zatočenja.

Prva loža, za koju znamo u Hrvatskoj, osnovana je godine 1769. u Glini pod imenom „Zur Kriegsfreundschaft". Već ime ove lože dokazuje, da su joj članovi zajedno ratovali. Osnovali su je časnici prve banske pukovnije, a duh, što su ga toj pukovnij ucijepili, još je dugo kašnje u njoj odjekivao. Znamo, da je ta pukovnija i u doba ilirskoga preporoda odlično mjesto zapremala. Ovoj loži pripadao je i njezin pukovnik grof Ivan Drašković, kjio se u sedmogodišnjem ratu opetovano odlikovao.

U toj loži primljen je medju slobodne zidare Ivan Babtista Lalangue, gradski fizik u Varaždinu. Godine 1770. osnovana je u Zagrebu loža pod imenom „Zur Klugheit". (Prudentia). Starešina lože L' Union parfaite u Varaždinu bio je grof Niczky.

Nu u Varaždinu osnovala se doskora još jedna loža pod imenom „Zu den drei Drachen", koja je stojala pod pokroviteljstvom grofova Erdödy. Kraj toga osnovane su brzo lože u Osijeku „Vigilantia" (Zur Wachsamkeit), pa u Križevcima i u Otočcu, kojima ne znamo imena. Od osječke lože sačuvao nam se do dana današnjega popis članova iz godine 1779., koji se nalazi u zemaljskom arkivu u Zagrebu. Od lože ličke i križevačke manjkaju nam svaki podatci. Isto tako nema podataka ni od lože u Karlovcu pod imenom „Zur Tapferkeit", koja čini se, da je mnogo kašnje osnovana, jer g. 1775. još se ne spominje.

Glavni pokretači oko osnutka ovih loža bili su grofovi Drašković i Niczky. No pošto po slobodno-zidarskim zakonima ne može nijedna loža sama o sebi stojati, već treba, da bude u savezu sa drugim priznatim ložama, koje zajedno sačinjavaju jednu veliku ložu, to su hrvatski slobodni zidari nastojali, da dobe za svoje lože slobodno-zidarsku sankciju od jedne priznate velike lože, kako bi došli u saobraćaj sa ostalim slobodno-zidarskim svijetom. U tu svrhu obrati se Niczky na ložu „Zu den 3 Adlern" u Beču. To je bilo iz varaždinske lože „L' Union parfait", a na dan 17. siječnja 1774. uglavile su obje lože spo

razum, po kojem se je potonja loža dala pod okrilje prvanje, te se prozvala njezinom kćeri. Bit će, da je još iz sedmogodišnjega rata bilo sveza medju članovima jedne i druge lože. Doskora medjutim ispostavilo se, da loža „Zu den 3 Adlern" u Beču nema prava, da sklapa takove ugovore. Ova loža pripadala je templarskomu sistemu stroge observancije, a za nju postojala je prefektura u Pragu. Usljed toga stupila je ova prefektura u izravni saobraćaj sa hrvatskom braćom. Pregovori trajali su do oktobra godine 1775., nu do sporazuma nije došlo, premda je grof Niczky glavom putovao u Beč, da stvar pospješi. Bit će da je daljina smetala tomu pothvatu, a rek bi da u praškoj provincijalnoj velikoj loži nije bilo pravoga povjerenja, a ni prave susretljivosti. U ostalom praška provincijalna loža nalazila se sama za onda u borbi o svoj opstanak, pa nije ni mogla, da dosta brzo riješi molbu hrvatskih slobodnih zidara. Bolje sreće bila je loža u Varaždinu „Zu den 3 Drachen", koja se je rad svoga konstituiranja obratila na bečku ložu: „Zur gekrönten Hoffnung". Posredstvom ove lože bila je priznata od velike zemaljske lože njemačke u Berlinu i primljena pod njezinu zaštitu.

Grofovi Drašković i Niczky, videći, da pregovori sa prefekturom u Pragu ne uspjevaju, odluče se, da osnuju vlastitu veliku ložu. U tu svrhu sazvali oni u Varaždin poslanike svih hrvatskih loža. Skupština sastala se i viječala od 22.—24. oktobra godine 1775., a zaključak bio, da su se konstituirali u zasebni ložinski savez, koji su prozvali „Provinz zur

Freiheit". Tom zgodom pretresan je i prihvaćen posebni statut (konstitucija). U uvodu zapisnika o osnutku ove velike lože veli se medju inim :

„Organizacija slobodnih zidara u „provinciji k slobodi" sastoji za sada od jednoga velikoga majstora, od jednoga provincijalnoga velikoga majstora i od sedam loža. Ova slobodno-zidarska vrhovna vlada posve je neovisna od svih inozemnih loža. Pošto smatramo, da je sloboda prva i najsigurnija osnovka slobodnoga zidarstva, ne bi bilo shodno, da se bilo komu podvrgnemo".

Medjutim nova velika loža nije pravo napredovala. Prva konstitucija imala dosta nedostataka, a povrh svega Drašković morao je poći kao pukovnik u Budim, dočim je Niczky počeo poboljevati. Istom godine 1777. bude sazvana nova glavna skupština, nu grof Niczky nije više dočekao tu skupštinu, koja mu je toliko na srcu ležala. Umro je godine 1777. baš u oči sastanka po njemu sazvane skupštine hrvatskih slobodnih zidara. Po njegovoj smrti preuzeo je vodstvo hrvatske velike lože grof Drašković sam. On je godine 1776. i u Budimu osnovao ložu, koja je takodjer bila zastupana g. 1777. na skupštini u Varaždinu.

Loža „Zu den 3 Drachen" u Varaždinu nije se priključila novoj velikoj loži, već je ostala i dalje pod okriljem zemaljske velike lože njemačke. Za nju vele zapisnici Draškovićeve velike lože : „. . . Tako isto stojimo u prijateljskom saobraćaju i sa onom hrvatskom braćom, koja su pod okriljem berlinske velike lože."

Na skupštini u Varaždinu bilo je zastupano 7 loža i to lože u Otočcu, Glini, Zagrebu,

Križevcima, Osijeku i Budimu, te jedna loža iz Varaždina. Nova velika loža brzo je sticala novih pristaša u Hrvatskoj, a i u susjednoj Ugarskoj. U lože pristupili su najznamenitiji ljudi onoga doba. Od Hrvata primjerice pripadali su savezu slobodnih zidara zagrebački biskup Vrhovac, biskup Galliuf, osječki podžupan Dolovac, grofovi Erdödi, Draškovići, Pejachevichi, križevački podžupan Petričević, bilježnik Hadrović, baruni Knežević, Hellenbach, ban barun Orczy, Škrlec, Janković, Bedeković, profesori Barić, Matija Vučetić i Antun Kukec, župnici Dolovac i Franjo Sebastianović i mnogi drugi. U ložama bio je tada napadno veliki broj svećenika, poimence u loži osječkoj bio je cijeli viši kler grčko-istočne crkve.

Iz onih utjecaja, o kojima napred govorismo, razvio se u Hrvatskoj u drugoj polovini 18. stoljeća iza sedmogodišnjeg rata vrlo značajni pokret. Sve je tražilo, da nadje načina, kako bi zemlju i narod gospodarski i kulturno pridiglo. Iz lijepe monografije, što ju je spisao dr. Velimir Deželić o biskupu Vrhovcu, gdje je osvjetlio i slobodno zidarski rad toga velikoga hrvatskoga sina, znamo, kako se ovaj odlični umnik trudio oko napretka svoga naroda, kako je osnovao nadbiskupsku knjižnicu, štampariju i kako se zanimao za duševnu prosvjetu svoga naroda. Škrlec bio je protonotar kraljevstva, a njegovi radovi, posvećeni svi napretku zemlje, još su i danas aktuelni. On je snovao reguliranje Save i Kupe, nastojao je oko izgradnje ceste, koja bi spajala Zagorje sa Zagrebom itd. Nacionalno ekonomički nazori, što ih je u

svojim osnovama razvio, pretekli su daleko dobu, u kojoj je živio. Sam Drašković zalazio bi na svom dobru Brezovici nedeljom iza mise medju puk, da ga uči i puti. Jednom riječi, bio to divni pokret, gdje je sve gorilo od želje, da pripomogne ekonomskom i prosvjetnom napretku.

Nas prije svega zanimaju osnivači hrvatske velike lože.

Stefan grof Niczky bio je u svakom pogledu izvrstan čovjek i kako jedan savremenik veli: „vječnoga spomena vrijedan slobodni zidar". Već u 26. godini svoje dobe bio on dvorski savjetnik hrvatskoga namjesništva i predsjednik računarske i policajne komisije. Godine 1777. postade pred smrt svoju velikim županom županije križevačke. Bio dakle u odličnom položaju, gdje je imao dosta prilike, da utječe u prilike zemlje. U savez slobodnih zidara stupio je godine 1768. u svojoj 21. godini, a primio ga franceski pukovnik Le Claire u izvanrednoj loži u Pešti. Od onoga doba on je živo sudjelovao u pokretu oko osnutka loža u Hrvatskoj. Godine 1770. bio on u Varaždinu, a tada se desi ondje ruski kapetan Brešči, te je Niczky š njim u društvu i sa odvjetnikom Kuglerom osnovao ondje ložu, koja čim je ojačala, primi ime „L'Union parfaite". Pečat ove lože sačuvao se do danas. Ona je g. 1774. uzela ime „Libertas". Čini se, da su osim ove lože na izravni Niczky-ev poticaj osnovane lože u Križevcima i Osijeku. Vidili smo, kako je Niczky radio, da lože hrvatske dobe priznanja od jedne zakonite slobodno-zidarske vlasti i gledali smo ga, kako u tom poslu putuje u Beč.

Sa Draškovićem vezao ga tijesni bratski odnošaj, a štogod je radio, radio je š njim u dogovoru. Koliko je udjela imao kod sastavljanja ustava nove velike lože i kod organizovanja njezinoga, ne da se ustanoviti. Toliko se može reći, da je njemu pala u dužnost zadaća, da zastupa lože pred gradjanskim oblastima, dok je Drašković imao zadaću, da ih zastupa pred vojničkim zapovjedništvom. Niczky umro je prerano. Za njim žalile su lože, koje su izgubile okretnoga i marljivoga vodju, ali je žalila i Hrvatska, koja je izgubila valjanog upravnika.

Ivan grof Drašković rodio se godine 1740. od oca Adama iz slavne hrvatske velikaške porodice. Jedva, što je premašio 20. godinu dobe svoje, vidimo ga već na ratnim poljanama Njemačke, gdje u zadnjem razdoblju sedmogodišnjega rata stiče ratne lovorike. Kod obsjedanja Schweidnitza bio je prigodom juriša dne 1. listopada 1761. usljed eksplozije jednoga laguma zasut zemljom i po svem tijelu opaljen. Nu čim je od rana ozdravio, vidimo ga opet na bojnom polju. Sa bojnog polja dodje u Glinu, gdje već g. 1773. posta pukovnik I. banske pukovnije. Tu je u društvu sa časnicima još god. 1769. osnovao ložu „Zur Kriegsfreundschaft". Radi brzog unapredjenja pobudio je mnogo zavisti. Protiv njega se kopalo i rovalo, dok nije uspjelo, da bude g. 1776. premješten Gjulajevoj pukovniji u Budim. I tu je ostao vjeran slobodno-zidarskoj misli, te odmah osnovao ložu u Budimu pod imenom „Zur Grossmut". Medjutim su na njega navalile silne nedaće. Premještenje njegovo uslijedilo uz takve prilike, da ga je morao

smatrati poniženjem. Zavidnici opadali su ga i tu, te im napokon uspjelo, da ga i otale maknu. On podje kući, te se posveti upravi svojih dobara. Nu čim se rodi bavarski nasljedni rat (1778.—1779.), on zaboravi sva poniženja, sakupi o svom trošku četu i podje u boj za svoga vladara. To mu pribavi opet milost vladara i on bude uspostavljen, te imenovan pukovnikom u Sikulskoj pukovniji. Nu god. 1783. on se konačno raskrsti s vojničtvom, te se od sad posveti posve svojoj obitelji. Doživio je još mnogo nedaća radi otkupa svojih imanja, koja su ležala u granici, ali je tu konačno svoje pravo ipak obranio. Sad je bilo njegovo nastojanje jedino, kako bi svojim bližnjima izkazao dobra, kako bi zaštitio potlačene, kako bi nevolju ublažio. Ne jedanput znao bi brzom i izdašnom pomoći spasiti koga iz bijede i nevolje, a mnogi nisu nikad saznali ime svoga dobročinitelja. Podanicima svojim bio on pravi otac i podupirao ih, gdje bi samo mogao i savjetom i tvorom. A zato bio i vazda od svih podčinjenih i štovan i obožavan.

Kad je stupio u savez slobodnih zidara, ne zna se točno. Bit će da je primljen u koju od bojnih loža za sedmogodišnjeg rata u Njemačkoj. Nu tomu savezu ostao je vjeran do smrti. Njegovomu utjecanju ima se zahvaliti, da su osim glinske i budimske lože osnovane još lože u Zagrebu „Prudentia" (Zur Klugheit), te u Križevcima i u Otočcu. Poslije Niczky-jeve smrti ostao je on sam na čelu hrvatske velike lože. Umro je 21. veljače 1787. nakon duge bolesti, koju je muževno snosio.

Njegova smrt bolno je odjeknula u svim ložama, koje je on osnovao. Lože su dostojno počastile njegovu uspomenu, te su se zastupnici sabrali u Varaždinu, da mu zadnju počast iskažu. Nadgrobni napis sastavio mu brat Kazinczy. U loži u Budimu držao mu je posmrtno slovo bojni drug Jeszenovszky dne 23. ožujka 1787., te je medju inim rekao: „Nije bilo junačkoga čina, za koji on ne bi bio sposoban, nije bilo junačkog svojstva, koje on ne bi posjedovao: neumorna ustrajnost, neustrašivost, svedjerna prisutnost duha, najveća spokojnost usred najžešće vatre, ozbiljna promišljenost u davanju zapovjedi, odlučnost bez krzmanja, mudro vodstvo, umjeća da i u drugima pobudi spremnost i junačtvo; — to su bile vrline, kojima se vazda odlikovala njegova vojnička duša".

Sasvim opravdano se pitamo, jesu li i koliko lože doprinjele tadanjemu kulturnom pokretu. Na ovo vrlo je teško odgovoriti. Trebali bi, da istražimo, što se u onim ložama raspravljalo i morali bi viditi, kako su se pojedinci članovi u svom zvanju ponijeli. Zato pak manjkaju nam izravni podatci. Mnogo toga kašnje se izgubilo i uništilo, a mnoga gradja leži još neobradjena po raznim arkivima. Nu iz onoga, što nam je poznato, možemo zaključiti, da je utjecaj loža na život ondašnjega društva bio velik.

U ono doba, nije bilo klubova, nije bilo društava, nije bilo ni kavana. Jedino stjecište gdje su se mogli srodni elementi sastati, bile su lože, a ovdje mogli se ljudi porazgovoriti o javnim poslovima, a mogli su u medjusobnom

saobraćaju davati i primati pouke i obrazovati svoj duh. Po prvi puta ovdje izbija misao, da se sastanci u plemićkim dvorovima ne moraju držati samo radi gozbe i pijače, već da im se može dati i neki viši cilj. U ložama nisu se sastajali samo plemići, već se ovdje sakupljaju i ljudi gradjanskoga stališa u složni rad. Primali su se i plemićki dvorjanici, pa su ovi i odlične službe u ložama vršili. Tako je ovdje prvi puta podana prilika, da se razni stališi zbliže i da se utre put izjednačenju staliških razlika. Kašnje vidit ćemo, da je Draškovićeva konstitucija polagala važnost na prednosti duha, a ne na rod i bogatstvo.

Znameniti magjarski pisac onoga doba Franjo Kazinczy, koji bje i sam član lože, piše : „Loža bila je društvo, koja je iz ponajboljih pribrala maleni krug, u kom se zaboravljaju one velike nejednakosti, koje vladaju u vanjskom svijetu. Tu gledamo i kralja i najnižeg čovjeka kao braću, tu se zaboravljaju nezgrapnosti svijeta, tu lijeva čovjek suze radosnice, kad vidi, da su svi članovi prožeti samo jednim duhom, duhom ljubavi spram dobra. Ovdje nalazi čovjek pouzdanije prijatelje, nego li u vanjskom svijetu, ovdje se svaki trudi, da polag sila svojih ublaži nevolju bližnjih. Tu je svaki obvezan, da čita i uči i da braću svojim djelima, svojim primjerom poduči. — Loža je najpotpunija škola srca".

Iz upute što ih daje konstitucija Draškovićeve lože vadimo slijedeće odlomke : „Glavna svrha našega društva jest, da sakupi sve odlične i plemenita srca ljude, koji se nalaze raštrkani po kraljevstvu i da ih spremimo, kako bi im najugodnija dužnost bila, da u prilježnoj revnosti

obave sve, što od njih traži dobrobit ljudskoga društva. Zato pak treba nastojati ne samo, da se u sastancima prigodnim govorima braća podbadaju na korisni rad, već treba pomno potražiti i takve ljude, koji su u bijedi i nevolji, dapače i one, koji sprovode zli život, te nastojati, da se tu pomogne, jer opće dobro traži, da se i takovi na pravi put skrenu. Treba pokazati, da je naše društvo jedino udruženje, od kojega se potišteno ljudstvo može nadat pomoći, a mi ne smijemo dopustiti, da se ova nada izjalovi. Treba ali da sami sebe popravljamo, jer čim je netko sam sa sobom stroži, tim će biti čovječniji i uvidjavniji spram drugih. Nepobitna je istina, da smo mi svi po naravi jednaki i da je sve, što medju ljudima dovodi do neke nejednakosti, samo djelo ljudske domišjatosti i častohleplja, te da je od toga nastalo bogatstvo i moć jednoga manjega dijela, a bijeda i progon za većinu. Varao bi se, tko bi držao, da je snagom zakona dovoljno poskrbljeno, da se slabiji ne potlače. Na nama pako, koji bdijemo nad obćom srećom, leži dužnost, da pomno te zakone ispitamo, pak ćemo se često osvjedočiti, te su oni još uvjek podobni, da služe kao sredstvo za potlačivanje. Svrnimo pogled na sudbinu naših kmetova i tu ćemo odmah opaziti, da izdišu pod težinom na njih svaljenih tereta, a ipak se dosta puta drži, da im nisu natovareni veći tereti, no što to zakoni dozvoljuju. To može da radja samo gnjušanje u srcu svakoga plemenitoga čovjeka, pa zato treba misliti, kako da se tomu odmogne. Podjimo dakle, da visoke svrnemo na naš put, a niske, da pridignemo k sebi. Treba u svima pobuditi zanimanje za obću dobrobit,

treba u svima pobuditi ljubav za rad, za slogu i ljubav za domovinu".

Na drugom mjestu veli ta konstitucija: „Zaista nema ništa sramotnijega, no gledati ljude, inače najljepšim darovima naravi uriješene, gdje sprovode život u nemaru i lijenosti".

Nitzky i Drašković nastojali su, da svojim ložama daju i duševne pobude i zato su u svojoj konstituciji pokupili nekoliko pitanja, koja bi se imala raspraviti. Tako n. pr.: Da li se ćudorednost u žiteljstvu, komu se oduzme vjerovanje u kazne u paklu, popravlja ili opada? — Je li dobar odgojni zavod, u kojem se mladost samo za vojničtvo obrazuje? — Koji bi način bio za rasporezivanje podavanja najbolji? — Kako bi se obskrba vojničtva mogla urediti sa manje tegobe po narod? — Na čemu se osniva ljubav k domovini? Kako se može ona raširiti? — Šta je sućanstvo ustava naše domovine? Je li podesno, da se jednom ustanovljeni ustav za uvijek pridrži ili ga valja prema promjenjenim okolnostima izmjeniti? itd.

Vidi se, da je postojala namjera, neka bi se u loži raspravila sva aktuelna pitanja, da tako braća o svima razmišljaju i stvore vlastiti sud. Da je raspravljanje ovih pitanja imalo i uspjeha, pokazali smo napred upučujuć na pokret, koji se pojavio kod nas koncem 18. stoljeća. Ovdje ističemo samo, da je već napomenuti La Langue, fizik županije varaždinske i perom radio oko prosvjete. Pisao je latinski i hrvatski, te ga spominje i Šafařik. Od njega imamo popularno pisane rasprave o higijeni za puk, a izdao je i vrlo dobar spis o hrvatskim ljekovitim vrelima. Rodio se u Luxemburškoj, ali se poput

mnogih drugih stranaca posve priljubio uz svoju drugu domovinu. Umro je g. 1799. u Varaždinu.

Drugi član varaždinske lože bio je profesor Adalbert Adam Barić, koji je izdao g. 1774. spis o slavonskim piscima, a g. 1790. o običajnoj krunitbenoj svečanosti ugarskih kraljeva i kraljica. Barić rodio se u Novom Sadu 1742., bio na požunskom saboru godine 1764/5., a godine 1869. imenovan je profesorom u Varaždinu, odakle je došao na Akademije u Zagreb i Gjur, a kasnije g. 1777. u Budim. Umro je godine 1813.

Medju svima zauzima prvo mjesto zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac. Velika bila je njegova briga oko uredjenja povjerene mu biskupije. Osobito se starao oko toga, da digne obrazovanost klera, te osnovao u tu svrhu sirotište orfanatrofeum, u koji su imali da prime obuku djaci siromašnih roditelja, koji će kašnje kao svećenici širiti u narodu prosvjetu. Znajući kako po seoskim župnim dvorovima propada veliko blago na knjigama i rukopisima, odredio je on, da se sve to snese u zagrebački nadbiskupski dvor. Tako je položio temelj najbogatije naše knjižnice i sbirke rukopisa. Na žalost tjesnogrudnost nasljednika njegovih osujetila je, da se ostvari njegov naum, da ta knjižnica bude na obću porabu i proučavanje. Pristup je u tu knjižnicu preko reda otegoćen i ona predstavlja jedno mrtvo, slabo ispitano blago. Njemu u zaslugu ide i osnutak perivoja kraj Zagreba, koji se do dana današnjega ponosi njegovim imenom. On je osnovao i prvu tiskaru u Zagrebu namjeravajući, da se u njoj tiskaju knjige za pučku prosvjetu. Nu s time imao je silne neprilike kao god i sa otporom kaptola, koji je smatrao, da mu biskup

krnji prava. Kao prvi dostojanstvenik kraljevstva imao je prilike, da utiče i u sudbinu zemlje, a tu je odlučno stao na obranu prava zemlje. Bio je odlični patriota dalekoga vida, koji je prvi shvatio važnost narodnoga jezika i prvi radio o preporodu svoga naroda. Na žalost nije našao razumjevanja.

I ostali članovi loža jamačno su se odlikovali u javnosti, ali nam njihovi životopisi nisu toliko poznati, da bismo mogli taj rad ocjeniti i dostojno prikazati. Nu kraj svega mara i oduševljenosti članova nije se rad njihov ipak mogao dovoljno razviti. Dvije su ga stvari sprečavale : nemirna ona vremena i poraba latinštine, koja je tada bila običajna u službenom saobraćaju.

Kad su se lože ponajbolje razvijale, buknuo je rat o bavarsko nasljedstvo. Ne samo Drašković, već i najodaniji suradnici njegovi pošli su na vojnu, a lože ostadoše puste. Po dovršenom ratu opet bio je Drašković u Sedmogradskoj, a lože u Hrvatskoj ostale bez pravoga vodstva.

Patent cara Josipa II. o slobodnim zidarima, koji je odredjivao, da se lože dozvoljavaju samo po jedna u većim mjestima, takodjer nije ložama pogodovao. Glavni vodje ovih loža bili su razdaleko i poslije rata. Drašković u Sedmogradskoj, a kašnje na svom dobru Božjakovina, Pasztory u Varaždinu, Barić u Budimu, pukovnik Knežević u Glini, pa tako nije bilo ni prave sveze medju njima. Radi ovih odnošaja čini se da se rodila obća želja za jednim središtem. Bečke lože baš su onda živo radile oko sjedinjenja svih loža u Austro-Ugarskoj, a kako je njemački utjecaj sve više rasao, naginjale su i hrvatske lože onamo.

U Austriji su medjutim odnošaji sasvim novim pravcem krenuli. U Beču su držali, da je došlo vrijeme, gdje bi se mogla osnovati samostalna velika loža za Austro-Ugarsku. Zapodjeli su dakle pregovore sa ložama u Českoj i Ugarskoj, a tako i sa ložama u ostalim zemljama, ne bi li se našao put, da se svi slože. Imala se pod imenom zemaljske velike lože osnovati jedna sveza, koja bi obuhvatala sve lože u Austro-Ugarskoj monarkiji, a da se ipak očuvaju osebine pojedinih djelova. U tu svrhu imalo se osnovati 4 provincijalnih velikih loža, od kojih bi svaka na svom području imala sama pravo da osniva nove lože. Te provincijalne velike lože bile su : 1. Austrijska sa gornjom i dolnjom Austrijom, Štajerska, Kranjska, Gorica, Trst i Tirol. 2. Provincijalna velika loža sa Češkom, Moravskom i Šleskom. 3. Ugarska sa Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom i 4. Erdelj sa Bukovinom.

Na ovaj predlog sazvao je Drašković konvent u Peštu još 28. veljače 1781., gdje se ta stvar za njegovoga odsuća raspravila i simpatično pozdravila. Drašković saobćio je rezultat ove konferencije svim ložama tražeći, da se o njem izjave. Jedina varaždinska loža k slobodi protuslovila je, zagovarajući živo, da se sloboda i samostalnost ne napusti. Sama ipak nije mogla šta da opravi, pa tako je javio Drašković u Beč, da napušta svoj posebni sistem i da njegove lože pristaju na sjedinjenje.

Nu osnutak zemaljske velike lože u Beču otegnuo se, jer je zemaljska velika loža za Njemačku, kamo su do sada spadale Austrijske i Češke lože, krzmala da podijeli privolu za odcjepljenje. Istom godine 1784. konstituirala se

nova velika loža. Grof Drašković odstupi, a velikim provincijalnim meštrom za Ugarsku, Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju bude izabran grof Palfy. Time je prestala samostalnost hrvatskih loža, a šnjom i ona „provincija k slobodi", koju su onako lijepo bili zasnovali i počeli provadjati.

Za vrijeme bavarskoga rata pošla je i lička pukovnija u boj, time su i svi časnici, koji su sačinjavali ložu u Otočcu, krenuli u rat. U taboru osnovali su ložu „L'invicible aux bras armes". Ta je tražila već onda i našla priključak kod bečkih loža. Kašnje se o njoj više ne čuje. Medjutim se osnovala loža i u Karlovcu pod imenom „Zur Tapferkeit". Mogla je nastati oko 1780. valjda nastojanjem Draškovićevim. Varaždinska loža „Zu den 3 Drachen" promjenila je godine 1776. svoje ime te se prozvala „Zur Freundschaft". Njoj su pripadali znameniti ljudi : Ladislav grof Erdödi, Lovro grof Drašković, Josip Bužan, Ivan Janković, Baltazar Bedeković, Antun grof Pejachevich itd. U toj loži bili su ali zastupani i namještenici ovih otmjenih obitelji, te su obnašali časti u njoj. Tako je ova loža dala već onda primjer kako slobodno zidarstvo može izgladiti staleške opreke.

Zanimivo je znati kakva se imena našla u glinskoj loži. Bili su tu dva Kneževića, Bogović, dva Mikšića, Pogledić, Peharnik, Orlić, Tadijanović, Soretić, dva Jelačića Bužimska, jedan od njih otac kasnijega bana. Malne sva ova imena nalazimo kašnje i u ilirskom pokretu. Tako su sinovi bili rasadnici ideja svojih otaca.

Patentom Josipovim prestale su sve ove lože. Jedina zagrebačka loža preživila je ovu

dobu, pak ju još u 1786. nalazimo u saobraćaju sa peštanskom ložom : „Zur Grossmuth".

Doskora nastale su smutnje i u velikoj zemaljskoj loži u Beču. Slobodni zidari nisu bili zadovoljni sa reformama cara Josipa, koje su stezavale njihovu slobodu. Istom pod konac vladanja Josipa počele su se prilike sredjivati. Nu kad je na prestolje stupio car Franjo, opazilo se odmah, da on nije prijatelj slobodnih zidara. Reakcija bila je u punom jeku, a lože sluteći, da će se povesti protiv njih oštre mjere, obustavile su radje same svoj rad. Revolucija u Franceskoj zaplela je monarkiju opeta u rat, pa sad vječno ratno stanje nije više prijalo mirnomu radu. Poslije 1796. ne nalazimo više loža.

U Franceskim ratovima bila je opet Hrvatska, koja je malne najviše stradala, davajući razmjerno najveći broj vojnika. Francezi osvojiše veliki dio zemalja hrvatskih i zaposjeli Dalmaciju, Istru, Kranjsku i Hrvatsku sve do Save. U okupiranim zemljama niknule su opet lože sada pod pretoktoratom Franceske. Koliko znamo osnovane su lože u Dubrovniku, Zadru, Karlovcu i Ljubljani. U ovim ložama bilo je i dosta domaćih ljudi. Zemaljski arkiv u Zagrebu čuva dvije diplome franceskih loža, jedna izdana je u Zadru god. 1810., a druga u Karlovcu godine 1814. Na potonjoj ime je posjednika posve iskrižano, te se ne može pročitati. Valjda to bio domaći čovjek, koji htio, da zamete trag, e je pripadao loži. Slobodni zidari, koji su pripadali ložama došli su u sumnju, da su Jakobinci, pa su nakon odlaska Franceza spalili sve, što bi ih moglo odati. Ivan Tkalec zabilježio nam je u svojim „Jugenderinnerungen", kako je po od-

lasku Franceza svjetina u Karlovcu razorila tamošnju ložu.

Poslije odlaska Franceza prestaje slobodno zidarstvo u Hrvatskoj. Samo u ilirskom pokretu vidimo mu još trag, kad su sinovi i unuci nekadanjih slobodnih zidara hrvatskih poduzeli, da ostvare misli i osnove svojih otaca. Nu i taj pokret u brzo je sustao, prikrio ga mraz absolutizma . . .

Kad je povraćen ustav, počele se u brzo opet dizati lože u Ugarskoj, a slobodno zidarstvo okuša sreću i u Hrvatskoj. Već početkom sedamdesetih godina prošloga stoljeća javi se nastojanje, da se tu osnuje loža. Nu dok su u 18. stoljeću slobodno zidarstvo širili vojnici, to su sada bili njegovi pioniri kapetani dunavskoga parobrodarskoga društva. Na dan 14. veljače 1871. držali su slobodni zidari u Sisku svoju prvu skupštinu, te su malo zatim — nakon više od sto godina osnovali opet ložu u Hrvatskoj. Ona se konstituirala 21. studenoga 1872. pod imenom „Ljubav bližnjega", prvi starešina bio joj je glavni agent dunavskog parobrodarskoga društva Feigl. Ta se loža brzo ojačala, te je imala i dosta članova u Zagrebu, koji osnovaše godine 1881. u Zagrebu vjenčić pod imenom „Prudentia" na spomen nekadanje Draškovićeve lože.

Godine 1890. osnovana je loža i u Zemunu, ali je bila kratkoga vijeka, jer se mnogo članova odanle preselilo, zato joj bude sjedište prenešeno u Pančevo, gdje se sada lijepo razvija. Ni u Sisku nije se mogla loža na dugo održati. Feigl, duša ove lože, podje u mir, te se preseli u Beč, a Sisak počeo je iza okupacije Bosne padati. Zato bude zaključeno, da se sjedište prenese u Zagreb. To je g. 1903. i provedeno, a od onda se ta loža snažno diže.

Dva puna stoljeća navršiti će se doskora, što je položen prvi temelj organizaciji slobodnozidarske misli i društvu njezinu. Za to vrijeme ova je družba imala vrlo promjenljivu sudbinu, te se jedino u zemljama engleskoga jezika mirno i progresivno razvijala. Danas utire si ona po malo put i ondje, gdje je do nedavna perhorescirana bila. Snažan joj je utjecaj u kulturne i humanitarne prilike cijeloga svijeta, te se može reći, da je danas velik njezin udjel u svim kulturnim i humanitarnim prilikama u medjunarodnom saobraćaju. U šarolikoj sudbini slobodnih zidara vidili smo, gdje su ih rastjeravali, bacali u tamnice, prikivali na galije, predavali porugi svjetine, dok su drugdje opet slavljeni i odlikovani. Vidli smo i medju njima razdora i nesuglasice, ali i teških zabluda, kad su se odalečili od svojih jednostavnih običaja i propisa i kad su tražili svrhu svoju u mutnom misticizmu i alkimijskim istraživanjima. Jedno ipak možemo s ponosom reći, da društvo niti za progona, niti u sreći, pa niti u zabludama svojim nije nikada izgubilo vjeru u ideale čovječanstva, niti je ikada prestalo, da se za nje bori. U toj pak borbi žrtvovali su sve, što su mogli, a mogli bismo iznijeti dirljive slučajeve, kako su požrtvovno radili, kad je trebalo pomoći bližnjemu. Pogibelju vlastitog života spašavali su ljude kod požara i povodnje, a njegovali bolesne za strašnih epidemija. Osnutak crvenoga krsta, da se pomogne ranjenim i bolesnim, borba za dokinuće ropstva, ženevska konvencija, da se ratne strahote što moguće više

ublaže, borba protiv trgovine s djevojkama, agitacija za internacionalne sudove i za humanitarne institucije za radnike itd., — sve je to iz krugova slobodnih zidara poteklo, a oni ishodili, da se internacionalnim kongresima, što su njihovim nastojanjem za isposlovanje navedenih institucija držani, dava sve veća važnost i da je na predloge na tim kongresima iznešene morala svaka država pristati, ako je htjela, da se broji medju kulturne. Najveću pak zadovoljštinu polučili su, da su i njihovi neprijatelji morali se latiti osnivanja jednakih humanitarnih inštitucija, da ne ostanu postidjeni.

Govori se, da slobodno zidarstvo danas više nije savremeno. Kad bi to bilo ! — — — Završit ćemo s onim, što su glede toga naveli slobodni zidari švajcarski, kad su se g. 1873. obratili spomenicom na narod svoj. Oni vele :

„Vrlo je raširena misao, da je slobodno zidarstvo imalo opravdanja u prijašnja vremena, dok su misao o slobodi savjesti i prokaljeni nazor o svijetu trebali još, da se bore sa mračnjačtvom i dok još nisu bili svojinom cijeloga obrazovanoga svijeta ; možda je u ona vremena slobodno zidarstvo imalo vrijednost i steklo velikih zasluga oko pobjede moderne kulture. Nu sada, kad te borbe više nema, drže oni, da je slobodno zidarstvo suvišno, te spalo na puki formalizam. Ovaj sud o slobodnim zidarima mora se ipak nazvati površnim.

On ne ulazi dublje u sadržaj slobodnoga zidarstva i ne ozire se na važnost njegovu za pojedinca. Doklegod bude ljudi u onom širokom smislu riječi, nikad se ne će preživjeti težnja za poboljšanjem i oplemenjivanjem čovječanstva i za ostvarenjem prave čovječnosti u užem i širem krugu, ne će zastariti ni ona žudnja, da se duh etički uzdigne i riješi veriga predrasuda, neznanja, skučenosti i strasti. U ovim visokim težnjama ima slobodno zidarstvo svoj koren, a iz toga crpa savez onu neizcrpivu životnu snagu, koja ga je uzdržala kroz stoljeća kroz sve bure i progone, opadanja i papinskog proklinjanja, a u tome leži i jamstvo, da će njegov rad i dalje pratiti blagoslov i uspjeh. Sjeme, što ga sije savez slobodnih zidara, dozrijeva lagano i u skrovnoj zabiti, plod mu se ne javlja nenadano i u zamamnom ruhu. Udjel ipak, koji pripada slobodnom zidarstvu u kulturnom radu našega vijeka, biti će mnogo veći, no što sanja mnogi od onih, koji čuvstvom tobož višega, praktičnoga razbora pogledava na slobodno zidarstvo kao na neku igračku za veliku djecu."